

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM KURAMI VE
ULUSLARARASI REJİMLERİN DÖNÜŞÜMÜ:
SOĞUK SAVAŞ SONRASI BATI ULUSLARARASI TOPLUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Anıl DERELİ

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM KURAMI VE
ULUSLARARASI REJİMLERİN DÖNÜŞÜMÜ:
SOĞUK SAVAŞ SONRASI BATI ULUSLARARASI TOPLUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Anıl DERELİ

Tez Danışmanı
Prof.Dr.Çınar ÖZEN

Ankara-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI EKONOMİK İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

**HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM KURAMI VE
ULUSLARARASI REJİMLERİN DÖNÜŞÜMÜ:
SOĞUK SAVAŞ SONRASI BATI ULUSLARARASI TOPLUMU**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Çınar ÖZEN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof.Dr.Çınar ÖZEN.....

.....

Doç.Dr.Fırat PURTAŞ.....

.....

Doç.Dr.Burak TANGÖR.....

.....

Tez Sınavı Tarihi : 16.01.2014

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(16/01/2014)

Anıl DERELİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	ii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM ve DÜZEN YAKLAŞIMI	
1.1 Hedley Bull ve İngiliz Okulu.....	8
1.2 Uluslararası İlişkilerde Üç Akım: Realizm, Radikalizm, Rasyonalizm.....	10
1.3 Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum.....	15
1.4 Hedley Bull 'un Uluslararası Düzen Yaklaşımı.....	18
1.5 Hedley Bull 'un Bakış Açısından Düzen ve Adalet İkilemi.....	23
1.6 Hedley Bull ve Uluslararası Toplumun Kurumları.....	25
1.7 Bölgesel Uluslararası Toplamlar.....	36
İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI REJİM TEORİSİ	
2.1 Uluslararası İlişkiler Teorisinde Rejim Kavramı.....	40
2.2 Uluslararası Rejimler ve Aktörlerin Davranışlarına Etkisi.....	41
2.3 Uluslararası Rejimlerin Oluşumu.....	47
2.4 Uluslararası Rejimler ve İstikrar.....	50
2.5 Rejim Değişimi.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM YAKLAŞIMI VE ULUSLARARASI REJİMLER	
3.1 Anarşi ve Uluslararası Sistem.....	57
3.2 Grotiuscu Düşünce.....	61
3.3 Güç ve Çıkarlar.....	65
3.4 Kurumların Rolü.....	68
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ULUSLARARASI REJİMLERİN DÜZENE ETKİSİ	
4.1 Uluslararası Rejimlerin Düzene Etkisi.....	73
4.2 NATO ve Batı Uluslararası Toplumu.....	81
4.3 Avrupa Birliği ve Batı Uluslararası Toplumu.....	91
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	109
ÖZET.....	116
ABSTRACT.....	117

KISALTMALAR

AAOK	: Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AKK	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
AT	: Avrupa Toplulukları
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık
BM	: Birleşmiş Milletler
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
der.	: derleyen
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECU	: Avrupa Para Birimi
EFT	: <i>European Free Trade Association</i>
EU	: <i>European Union</i>
EURATOM	: Avrupa Atom Enerji Topluluğu
GATT	: <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i>
Ibid.	: <i>ibidem</i> (üstteki eser)
KAİK	: Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
NATO	: <i>North Atlantic Treaty Organisation</i>
ODAÜ	: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri
s.	: sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TAS	: Tek Avrupa Senedi
USA	: <i>United States of America</i>

GİRİŞ

Realizmin Uluslararası İlişkiler disiplinde hakim düşünce tarzı olduğu Soğuk Savaş döneminde, uluslararası politikanın “toplumsal” yönüne vurgu yapan düşünce geleneği yeterince rağbet görmüyordu ve sık sık idealizmle ilişkilendiriliyordu. Bu dönemde Realizmden farklı olarak uluslararası politikanın “toplumsal” yönüne vurgu yapan iki yaklaşım olan İngiliz Okulu’nun kurucularından Hedley Bull’un “uluslararası toplum” yaklaşımı ve Rejim Teorisi çalışmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Her iki yaklaşımda benzer bir şekilde uluslararası ilişkilerin anarşik doğasına rağmen ortak çıkarlar temelinde devletler arasında işbirliğinin mümkün olabileceğini ve uluslararası sistemin realistlerin düşündüğünden daha etkin bir şekilde normatif olarak düzenlendiğini ortaya koymaktadırlar. Bunun yanında iki yaklaşımda uluslararası politikada işbirliğinin ortak çıkarlar, kurallar ve kurumlar vasıtası ile gerçekleşebileceğini belirtir.

Bull’un uluslararası toplum yaklaşımı ve Rejim Teorisi yukarıda açıklanan benzerlikleri ihtiva etmesine rağmen aralarında bir takım farklılıklarda bulunmaktadır. İki yaklaşımda kendi içerisinde barındırdığı “kurum, kural” gibi aynı kavramları farklı içeriklerde anlamlandırmaktadırlar. Örneğin Rejim Teorisinde kurum kavramı “boğazlar rejimi” gibi belirli bir alanda devletler arasındaki işbirliğini mümkün kılan ve devletleri davranışlarını kısıtlayan düzenlemeler olarak karşımıza çıkarken, uluslararası toplum yaklaşımında bu kurumlar, “güç dengesi” veya “savaş” gibi tarihsel derinlik sonucu normatif bir nitelik kazanmış ve özel bir alana değil, genele yönelik olan alışkanlıklar ve pratikler bütünü olarak karşımıza

çıkarmaktadır. Ayrıca her iki yaklaşımın metodolojilerinde farklılıklar bulunmaktadır. Rejim Teorisi, uluslararası politikaya davranışsal gelenek ve pozitivist kuramın etkisi altında yaklaşırken, Bull ise uluslararası politikayı daha çok tarihsel bir çerçevede ele alır.

Uluslararası İlişkiler disiplininde öncü rol oynayan Amerikan ekolüne göre iyi bir teori uluslararası ilişkilerde vuku bulan olayları net bir şekilde açıklayabilmeli ve kendisinden test edilebilir hipotezler üretilmelidir. Kenneth Waltz, teorisyenin olayları açıklama çabasının "boş bir merak" ibaret olmadığını, bunun olayları tahmin etmekten daha ziyade olayları "kontrol etme" arzusunun bir sonucu olduğunu belirtir.¹ Bu ise ancak uluslararası sistemin anarşik yapısı altında aktörlerin temel güdülerini ve eğilimlerini doğru yorumlamakla mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Rejim Teorisi, teorik bir konsept olarak gelişim göstermiş olup, devletlerin eğilimleri konusunda çıkarımlar yapmamıza ve test edilebilir hipotezler üretilmemize yardımcı olabilmektedir. Ancak Bull'un "uluslararası toplum" yaklaşımının daha çok tarihsel bir konsept olarak gelişim göstermesi nedeni ile devletlerin eğilimleri konusunda tatmin edici hipotezler oluşturulamamaktadır.

Rejim Teorisi öncelikli olarak teknolojik, bilimsel veya ekonomik "sürecin" nasıl yönetildiği ile ilgilenirken, Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı düzen ve güvenlik konularına odaklanır. Rejim Teorisi daha çok "yeni" olanı açıklamaya çalışırken, buna karşılık Bull, tarihselliğe önem verir. Bu durumda uluslararası sistem ve uluslararası düşüncedeki tarihsel bakış açısı eksikliği Rejim Teorisinin zayıf tarafı

---

¹ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, 1979, s: 6.

olarak karşımıza çıkarken, uluslararası toplumun gelişiminde Rejim Teorisinin önem verdiği ekonomik, teknolojik, bilimsel faktörler gibi unsurları göz ardı etmesi Bull'un uluslararası toplum kuramının zayıf tarafı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tez, ilk olarak bu iki yaklaşımın sentezinin yapılarak “birinin zayıf olduğu tarafı, diğerinin kuvvetli olduğu taraf ile kapatmak mümkün müdür?”, ikinci olarak ise “bu suretle test edilebilir hipotezler üretilebilir mi?” sorularına cevap aramaktadır.

Tez, ağırlıklı olarak kuramsal içerikli olup, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Bull'un görüşleri doğrultusunda “uluslararası toplum” kavramı ve bu kavramla yakından ilişkilendirdiği “düzen” kavramı açıklanmıştır. Bull kuramını açıklarken, uluslararası toplum ve uluslararası sistem ayırımına gitmekte ve uluslararası toplumun varlığı için uluslararası sistemin ön şart olduğunu belirtmektedir. Uluslararası toplum kavramı ile uluslararası ilişkilerin normatif yönüne vurgu yaparken, aynı zamanda uluslararası sisteme atıfta bulunarak uluslararası politikanın gerçekçi yönünü de dikkate almaktadır. Bu açıdan bakıldığında Bull'un uluslararası sisteme vurgu yapan yanı Realistler ile benzerlik gösterirken, uluslararası topluma vurgu yapan yanı ise Neoliberaler ile benzerlik göstermektedir.

Uluslararası toplumun gelişimi için gerekli gördüğü “uluslararası düzeni” ise Bull, devletler arasında vuku bulan “sosyal” bir düzen olarak ele almaktadır. Buna göre Bull'un tanımladığı bu düzen, devletler arasında sosyal hayatın gerektirdiği “ortak çıkarlara”, bu çıkarları uygun davranış kalıplarına dönüştüren “kurallara” ve

bu kuralların içinde geliŖeceđi ve varlığını koruyacağı “kurumlara” dayanmaktadır. Bull’un uluslararası toplum yaklaşımında kurum kavramı, tarihsel bir derinlik sonucu hayat bulmuş, zamanla normatif bir nitelik kazanmış alışkanlıklar ve pratikler bütünü olarak karşımıza çıkar. Bull, bu kurumları “güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçlerin yönetimi olarak sınıflandırmıştır.”

Tezin, ikinci bölümünde rejim teorisi, uluslararası rejimlerin özellikleri, oluşumu, istikrarı, değişim ve dönüşümü ile aktör davranışlarına etkisi açıklanmıştır. Bunun yanında Realistlerin, Neoliberallerin ve Bilişselcilerin uluslararası rejimlere yaklaşımındaki farklılıklar ortaya konmuştur. Neoliberaler, Bull’ a benzer şekilde temel analiz birimi olarak devleti ele almakta, aynı zamanda uluslararası politikada ortak çıkarlara odaklanmakta ve kurumlara önem vermektedirler. Bu nedenle bu bölümde, Bull’un uluslararası toplum yaklaşımı ile Rejim Teorisi arasında yapılacak bir sentezde, uluslararası rejimlerin Neoliberallerin yaklaşımı çerçevesinde ele alınmasının uygun olacağı sonucuna varılmıştır.

İki yaklaşımın sentezini daha sağlıklı bir şekilde yapabilmek amacı ile tezin üçüncü bölümde “Anarşi ve Uluslararası Sistem, Grotiuscu Düşünce, Güç ve Çıkarlar, Kurumların Rolü” başlıkları altında bu iki yaklaşımın ortak yanları ve farklılıkları ortaya konmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Rejim Teorisi belirli alanlarda yapılan düzenlemeleri ele alırken, Bull’un uluslararası toplum yaklaşımını ise güvenlik ve düzen gibi daha genel konuları ele almaktadır. Bunun yanında Bull uluslararası düzenin devamlılığının sağlanması noktasında alışkanlıklar ve pratikler bütünü olarak ele aldığı ve tarihsel bir gözlem sonucu normatif bir nitelik kazanmış

kurumlara odaklanırken, Rejim Teorisi daha çok belirli süreçler (*process*) ile ilgilenmektedir. Bu noktada “uluslararası rejimlerin Bull’un tanımladığı devletler arasındaki sosyal düzene bir katkısı var mıdır?” sorusu akla gelmektedir.

Uluslararası sistemde güç dağılımında meydana gelecek değişiklikler (yapısal değişiklikler) uluslararası toplumun güç dengesi ve büyük güçlerin yönetimi gibi kurumlarının yapısında değişiklikler meydana getirecektir. Bu durumunun devletler arasındaki sosyal düzeni olumsuz yönde etkileme ihtimalide mevcuttur. Benzer şekilde güç dağılımındaki bu değişimden “dayanıklılıklarına” ve “etkinliklerine” bağlı olarak uluslararası rejimlerde etkilenecektir. Tezin temel iddiası uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişiklikler neticesinde etkinliğini devam ettirebilen rejimlerin, Bull tanımladığı uluslararası toplumun kurumlarında meydana gelen boşluğu doldurmak sureti ile uluslararası sosyal düzenin istikrarına olumlu katkı yaptığıdır.

Bu iddiayı test edebilmek için Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle Orta ve Doğu Avrupa bölgesinde meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak, uluslararası rejimlerin rolü üzerinden “Batı Uluslararası Toplumuna” yönelik olarak bir istikrar analizi yapılmıştır. Batı Uluslararası Toplumunu, Atlantik’in iki yakasında bulunan ve siyasi coğrafya olarak Kuzey Amerika ve Avrupa’yı içine alan, kendilerini “Batı” olarak tanımlayan ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerler ile liberal ticari değerleri bünyesinde barındıran ve bu değerleri kurumsallaştırmış bölgesel uluslararası toplum olarak tanımlanmıştır. NATO ve AB ise bu uluslararası toplumunun iki önemli kurumu olarak ön plana çıkmaktadır. Soğuk Savaş sonrası

dönemde, bu kurumlar uluslararası sistemdeki yapısal değişikliklere neticesinde dönüşüm geçirerek etkinliklerini devam ettirebilmişlerdir.

Tezin son bölümünde, geçirilen bu dönüşüm sayesinde özellikle Orta ve Doğu Avrupa’da, uluslararası toplumun kurumları açısından oluşan boşluğun NATO ve AB marifeti ile doldurulduğu ve bu bölgede yer alan ülkelerin başarılı bir şekilde Batı Uluslararası Toplumuna entegre edilerek, düzenin istikrarına katkıda bulunulduğu savunulmuştur.

Tez iki açıdan önem arz etmektedir. İlk olarak Bull’un mensubu olduğu İngiliz Okulu, devletlerin eğilimleri konusunda test edilebilir hipotezler üretilmesine imkan vermemesi ve bu nedenle teorik olarak gelişim gösterememesi nedeniyle eleştirilmektedir. Bu durum özellikle Okulun kurucularının (Hedley Bull ve Martin Wright gibi) öncelikli olarak tarihselliğe önem vermelerinden ve davranışsalcı gelenek ve pozitivist kuram ile aralarına mesafe koymalarından kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda Bull’un uluslararası toplum yaklaşımı, Neoliberallerin yaklaşımları doğrultusunda Rejim Teorisi ile ilişkilendirilerek bu mesafe kapatılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle bu tezin, bu konuda yapılacak çalışmalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

İkinci olarak günümüzde birçok uluslararası krizde “uluslararası toplumu göreve davet eden” söylemler sık sık işitilmektedir. Bununla birlikte çeşitli konulara kayıtsız kalması nedeni ile “uluslararası toplum” sıklıkla eleştiriye maruz kalmaktadır. Uluslararası politikanın gerçekçi yönünü dikkate almadan tamamen

normatif bir yaklaşımla uluslararası toplum kavramını yorumlamak, uluslararası toplumdaki kaynaklanan beklentileri yükselteceği gibi, bu kavrama dayanarak yapılacak analizleri de değersizleştirecektir. Bull ise kuramında uluslararası sistem ve uluslararası toplumu ayırımına gitmektedir. Buna göre uluslararası toplumun varlığı için uluslararası sistemin varlığının bir ön şart olduğunu belirtmektedir. Diğer bir deyişle Bull uluslararası politikanın normatif yönünün, ancak uluslararası politikanın “gerçekliklerinin” izin verdiği ölçüde işlerlik gösterebileceğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışmamızda ele alınan Bull’un uluslararası toplum yaklaşımı, bu konuda yapılacak araştırmalarda uluslararası toplumun temel dinamiklerinin daha net bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM ve DÜZEN YAKLAŞIMI

1.1 Hedley Bull ve İngiliz Okulu

Uluslararası İlişkiler disiplininde İngiliz Okulu, 1950'lerin sonunda Uluslararası Politikanın Teorisi üzerine çalışmalar yapmak üzere toplanan Britanya Komitesinin (*British Committee*) çalışmaları ile kendine özgü niteliği olan entelektüel bir hareket olarak başlamıştır. Davranışsalci gelenek ve pozitivist kuramın aksine, İngiliz Okulu normatif ve akılcı (rasyonalist) yaklaşımların bir sentezini temsil eder. Okulun odak noktası “uluslararası toplum” kavramıdır. Uluslararası toplum terimi, merkezi bir otoritenin yokluğuna rağmen, devletlerin hukuksal ve ahlaki kısıtlamalara tabi olduklarını ve onlar tarafından oluşturulan belli davranış kalıplarını sergilediklerini ima eder.²

Britanya Komitesinin öncesinde "uluslararası toplum" kavramını Charles Manning'in ve Martin Wright'ın çalışmalarında görmek mümkün olmakla birlikte özellikle Uluslararası İlişkiler disiplinin önde gelen isimlerinden Manning ve Carr'ın fikirleri Britanya Komitesinin çalışmalarına ilham vermiştir.³ İçerisinde birçok entelektüel düşünceyi ve akademik çalışmayı ihtiva eden İngiliz Okulunun tarihsel

---

² Martin Griffiths et al., *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN, Ankara, Nobel Yayınları, 2011, s. 211.

³ Barry Buzan, “The English School: An Underexploited Resource in IR”, *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3 (Jul., 2001), s. 472-473.

gelişimini ve hikayesini detaylandırmak zor olmakla birlikte Ole Waeber bu gelişim sürecini şu dört aşamada ele almaktadır⁴:

“Birinci aşama 1959'da Britanya Komitesinin kuruluşundan, 1966'ya kadar geçen süredir. Bu aşamada Komite, uluslararası ilişkilere teorik yaklaşımında, uluslararası toplum kavramına odaklanılması gerektiği fikrini geliştirmiştir. İkinci aşama 1966'dan 1977'ye kadar geçen süredir. Bu aşamada okulun iki kurucu metni olarak gösterilen ve uluslararası toplum kavramını tarihsel bir konteksin içine yerleştiren Martin Wright'ın "Devletler Sistemi" (*System of States*) ve Hedley Bull'un "Anarşik Toplum" (*The Anarchical Society*) isimli eserleri yayımlanmıştır. Üçüncü aşama 1977'den 1992'ye kadar geçen süreçtir. Britanya Komitesinin düzenli toplantıları 1980'lerin ortalarında Hedley Bull hayatını kaybedene kadar devam etmiştir. Bu aşamada yukarıda belirtilen iki eseri müteakiben birçok çalışma yayımlanmış⁵ ve okulun ikinci nesli olarak tanımlanan akademisyenler bu dönemde yetişmeye başlamıştır. Dördüncü aşama ise 1992'den günümüze kadar gelen süreçtir. Bu aşamada ikinci nesil olarak tanımlanan akademisyenler Uluslararası İlişkiler alanındaki modern gelişmelere paralel olarak, uluslararası toplum kavramına Britanya komitesinden bağımsız olarak yaklaşımlarda bulunmuşlardır.”

Yukarıda da belirtildiği gibi İngiliz Okulu'nu tek bir çerçeve içerisinde tanımlamak mümkün değildir. 1959'dan günümüze geçen süre zarfında Okul içerisindeki birçok akademisyen uluslararası toplum kavramına kendi fikirleri doğrultusunda yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Okul, kurucularından itibaren daha çok tarihsel bir kontekst olarak gelişim göstermiştir. Çalışmamızda Okul'un kurucularından ve en önemli isimlerinden biri olan Hedley Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ele alınacaktır.

---

⁴ Ole Waeber, “Four Meanings of International Society: A Trans-Atlantic Dialogue”, B.A. Roberson (der.), *International society and the Development of International Relations Theory*, (London: Pinter, 1998), s. 85 içinde Buzan, “The English School: An Underexploited...”, s. 473.

⁵ Örneğin *The Expansion of International Society* (Bull ve Watson, 1984); *The Evolution of International Society* (Watson 1992); *Foreign Policy and Human Rights* (Vincent, 1986); *Human Rights and International Relations* (Vincent, 1986); *Nationalism and International Society* (Mayall, 1990); *Elements of International Political Theory* (Donelan, 1990) vb.

1.2 Uluslararası İlişkilerde Üç Akım: Realizm, Radikalizm, Rasyonalizm

Realist (Makyavellist veya Hobezyen), Radikal (Kozmopolitan veya Kantiyen) ve uluslararası politikanın uluslararası toplumun içinde hayat bulacağını savunan Rasyonalist (Grotiuscu)⁶ görüşler, modern devletler sisteminin var oluşundan itibaren birbirleriyle rekabet halindeki üç düşünce akımı olmuştur.⁷ İngiliz Okulu'nun kurucularından Wright'a göre Makyevellizm "gerçekçilik", Kantçı yaklaşım "radikalizm" ve Grotiusçu yaklaşım da "rasyonalizm"dir. Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı bu üç dünya görüşünün yaklaşımını içerir ve bunları birleştirerek kullanır.⁸ Çalışmamızda bu üç düşünce akımının savunduğu görüşler anarşi kavramı üzerinden açıklanacaktır.

En genel tanımıyla uluslararası sistemde merkezileşmiş bir otoritenin yokluğunda egemen devletlerin varlığından doğan siyasal sorunları ifade eden anarşi, uluslararası ilişkilerin tarihini ve uluslararası sistemin yapısını açıklamak için başvurulan en temel kavramlardan birisi olmuş ve yerleşik uluslararası ilişkiler kuramı bu kavram etrafında şekillenmiştir. Geleneksel olarak Uluslararası İlişkiler disiplini, devletler üstü bir otoritenin yokluğunda, anarşik bir sistemin sorunlarını inceleyen bir disiplin olarak tanımlanır. Bu yaklaşım Realizmin teorik çerçevesini oluşturduğu gibi

---

⁶ Uluslararası İlişkiler alanındaki çalışmalar genelde iki yada üç ana okula ayrılarak ele alınmaktadır. Çalışmamızda belirtilen sınıflandırma İngiliz okulunun önde gelen düşünürlerinden Hedley Bull tarafından benimsenen yaklaşımdır. Bu konudaki diğer tartışmalar için bkz: Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Bursa, MKM yayıncılık, 2011, s. 41-60.

⁷ Hedley Bull, *Anarchical Society*, New York, Palgrave, 2002, s. 23.

⁸ Balkan Devlen ve Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 45.

aynı zamanda Liberalizm ve İngiliz Okulu dahil birçok kuramın başlangıç noktasını oluşturmuştur.⁹

Makyavellist veya Hobezyen yaklaşım olarak da adlandırılan klasik Realizm insan doğası üzerinden yola çıkarak siyasete ilişkin bir takım değerlendirmelerde bulunur. Hobbes'un 1651'de basılan *Leviathan* adlı eseri toplum öncesi, doğa durumunda siyaseti ele alır. Tıpkı Makyavelli gibi insan doğasına olumsuz yaklaşan Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar,

1. Birbirlerine eşittir
2. Aralarındaki etkileşim anarşik bir ortamda gerçekleşir.
3. Bu anarşik ortamda rekabet, güvensizlik ve gurur tarafından harekete geçirilir.

Bu üç koşulun bir araya gelmesi savaşa yol açar ve bu çatışma mantığından ancak bu varsayımların birisi veya daha fazlası terk edildiğinde ya da dengelendiğinde kaçınılmazdır.¹⁰ Bu varsayımlar doğrultusunda oluşan genel güvensizlik durumu, insanın ana güdüsü olan kendi varlığını korumasına aykırıdır. Bu durum, insanların ellerindeki gücü kullanma yetkisini, sözleşme yaparak bir üst otorite olan devlete devretmelerini sağlamıştır. Böylelikle devlet kurulmuş ve doğa durumundan toplumsal duruma geçilmiştir. Hobbes esas olarak iç politika üzerinde durmasına rağmen, onun ilkeleri uluslararası ilişkilere de uygulanabilecek niteliktedir. Merkezi bir gücün olmadığı uluslararası ilişkilerde doğa durumu devam etmekte ve anarşi hüküm sürmektedir. Bu durumda devletler arasında kuşku, güvensizlik ve savaş kaçınılmazdır.

---

⁹ Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 72-73.

¹⁰ Jack Donnelly, "Realizm", Scott Burchill., et.al (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, , çev. Ali Aslan, Küre Yayınları, 2012, s. 52-53.

Uluslararasıda toplumsal bir sözleşmenin yokluğu ise devletlerin moral ve ahlaki değerler etrafında toplanamamasına neden olmaktadır.¹¹ Sistemin anarşik yapısı nedeniyle ünitelerin (devletlerin) öncelikli güdüsü kendi bekasını sağlamaktır. Devletler kendi çıkarları doğrultusunda, moral ve ahlaki değerlerin dışında hareket etme serbestisine sahiptirler.

Kozmopolitan ya da “Kantiyen” yaklaşım uluslararası ilişkileri güç ve güvenlik mücadelesi çerçevesine sığdıran ve analizlerinde devleti merkeze alan anarşi anlayışına karşı çıkmaktadır. Kant, savaşı insanın doğasına içkin olarak gören anlayışı reddeder ve onu insan tarafından sonlandırılabilir suni bir mekanizma olarak görür. Kant' a göre doğa kanunları insanları, işbirliği yapmaya zorlamaktadır. İnsan aklını ve potansiyelini kullanarak savaşı yok edebilir. Uluslararası ilişkileri sadece devlet merkezli olarak görmez, aynı zamanda insanları birbirine bağlayan ulus aşırı bağlara dikkat çeker. Realist görüşün aksine uluslararası politikada devlet davranışlarını kısıtlayan ahlaki değerlere yer verir. Devletler arası bir arada olma ve etkileşim kurallarıyla çatışması durumunda bile ahlaki değerlere öncelik verilmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşımıyla devletler sistemini yıkarak, tüm insanların eşit derece üyesi olduğu ve ortak çıkar, fikir, ideoloji ve ahlaki değerler etrafında toplandığı, dünya toplumunu (kozmpolit) hedefler.¹²

Rasyonalizm ya da Grotiuscu yaklaşım ise kendisini yukarıda belirtilen iki akımın arasında bir yerde tanımlar. Hugo Grotius'dan esinlenen bu akım, Realistlerin uluslararası siyaseti tamamen devletlerin çatışmasının belirlediği fikrine katılmazken,

¹¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Bursa, MKM yayıncılık,2011, s. 176-179.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz: Scott Burchill,” Liberalizm”, Burchill S., et. al (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, , a.g.e., s.81-86; 2- Arı, a.g.e., s. 347-348; Bull, a.g.e., s. 24-25.

Radikallerin ütopyacı yaklaşımlarını da eleştirirler. Grotiuscular uluslararası politikayı "devletler toplumu" ya da "uluslararası toplum" çerçevesinde tanımlar¹³. Bu anlayışa göre devletler arasındaki çatışmalar Realist görüşün aksine bir takım ortak kurumlar ve kurallar ile sınırlandırılmışken, Kozmopolitan görüşün aksine ise temel aktörler insan değil, devletler olarak tanımlanmıştır.¹⁴ Uluslararası politikada ne tam olarak çatışma durumu hakimdir, ne de insanlığın ortak değerler etrafında toplanarak dünya toplumu yaratması söz konusudur. Uluslararası aktiviteler daha çok devletler arası sosyal ve ekonomik etkileşimlerle hayat bulur. Devletler çatışma halinde dahi uluslararası toplumun kurumları, kuralları ve ahlaki ilkeleri ile sınırlandırılırken, devletler sisteminin kozmopolitan bir toplumla yer değiştirmesi söz konusu değildir. Uluslararası toplumunda "bir arada yaşama" ve "işbirliğinin" muhafazası ve sürdürülmesi söz konusudur.¹⁵

Uluslararası toplum tartışmaları devlet merkeziliğine ve anarşik yapıya vurgu yapan yazarlar tarafından daha çok Realist bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Dünya toplumu kavramı ise daha çok devlet merkeziliğine karşı olan İdealist düşünce yaklaşımıyla ilişkilendirilmiştir.¹⁶

Bull, uluslararası toplum kavramını uluslararası politikanın tek veya en önemli elementi olarak vurgulamanın yanlış olacağını belirtmiş ve uluslararası politikada aynı zamanda savaş unsurunun (*element of war*) ve ulus aşırı

---

¹³ Balkan Devlen, Özgür Özdamar, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, (Bahar 2010), s. 45-46.

¹⁴ İngiliz okulunun yalnızca kurucuları uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak devleti esas almaktadır. Örneğin İngiliz okulu akımının ikinci neslinde tanımlanan Barry Buzan, bireyleri ve ulus aşırı bağları da analizinin içine yerleştirmektedir.

¹⁵ Bull, *Anarchical Society*, s. 25-26.

¹⁶ Buzan, "From International System to International Society: Structural realism and regime theory meet the English School", *International Organization*, Vol 47, No 3 (Summer 1993), s. 337.

dayanışmacı eğilimlerin (*element of trans-national solidarity*) varlığına dikkat çekmiştir.¹⁷ Şekil-1'de belirtildiği gibi bu unsurlar uluslararası ilişkilerde birbirleri ile bağlantılı bir bütün oluşturmaktadır. Hedley Bull, bu üç elementin birbirleri ile uluslararası politikada sürekli olarak bir arada ve etkileşim halinde olduklarını savunur.¹⁸ Bu duruma göre uluslararası politikada meydana gelen olaylar Şekil-1'de belirtilen diyagramın içerisinde bir yerde vuku bulmaktadır.

Şekil-1 Üç Gelenek¹⁹

¹⁷ Bull, *Anarchical Society*, s. 49-50.

¹⁸ Buzan, "The English School: An Underexploited", s. 476.

¹⁹ *Ibid*, s. 475

1.3 Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum

*Devletler Sistemi*²⁰ adlı eserinde Martin Wright, hakkında en fazla şey bilinen Antik Çin, Greko-Romen ve Modern Devletler toplumlarını inceleyerek çeşitli çözümlenmelerde bulunmuştur. Wright'a göre aralarında yüksek seviyede dilsel ve kültürel bağ bulunan bu topluluklar kendilerini "medeni" dünyanın üyesi olarak tanımladılar. Sözde yarı-medeni ve barbar halklardan kültürel anlamdaki farklılık duygusu aralarındaki iletişimi kolaylaştırdı ve özel bir uluslararası toplum içinde onları bir araya getiren hakları ve ödevleri tanımlamayı daha kolay kıldı.²¹

Wright'ın takipçisi Hedley Bull ise uluslararası toplumun dilsel, kültürel veya dini mutabakatın yokluğunda var olabileceğini savunarak, Wright' dan farklı olarak uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayrımına gitmiştir.²² Uluslararası sistemin tanımı konusunda farklı araştırmacılar farklı tanımlamalar oluştururken²³ Bull uluslararası topluma yakınlık gösteren bir tanımlama yapmıştır. Ona göre uluslararası sistem "İki veya daha fazla devlet birbirleriyle yeterli derecede etkileşim içine girdiklerinde ve birinin, diğerinin kararları üzerinde (en azından belli bir oranda) onu bir bütünün parçası gibi davranmaya yeterli derecede etki ettiğinde oluşur."²⁴ Bu tanım doğrultusunda uluslararası sisteminden bahsedebilmek için birbirleriyle yeterli

---

²⁰ Martin Wright, *System of States*, Leicester, 1977

²¹ Andrew Linklater, "İngiliz Okulu", Burchill S., et. al (der.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, , Çeviri: Ali Aslan, Küre Yayınları, 2012, s. 126.

²² *Ibid.*, s. 126.

²³ Örneğin alanın önde gelen isimlerinden Waltz, sistemi ünitelerden, ünitelerin etkileşiminden ve yapıdan oluşan bir bütün olarak tanımlamıştır. Ayrıntılı Bilgi için bkz: Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wasley Publication Group, 1979, s. 79-101.

²⁴ Bull, *Anarchical Society*, s. 9.

derecede etkileşim içinde olan ve davranışlarında diğer tarafında vereceği tepkileri hesaba katan en az iki devletten ve mekanik bir süreçten söz etmekteyiz.

Bull ilk olarak *Anarşik Toplum* isimli kitabında, uluslararası toplumun "Belli ortak çıkar ve değerlerin farkında olan bir grup devletin, birbirleriyle ilişkilerinde kendilerini ortak bir kurallar demetine bağlı kabul edip, ortak kurumların işleyişine katılarak bir toplum kurduğu zaman"²⁵ gerçekleşeceğini belirtmiştir. Daha sonra bu tanımlamayı geliştirerek uluslararası toplumu Watson ile beraber şu şekilde tanımlamıştır:

“Yalnızca saf bir sistem oluşturmanın ötesinde, her birinin davranışı için diğerlerinin davranışlarının da hesaplanması gerekli bir faktör olan, fakat aynı zamanda kendi aralarındaki ilişkinin yönetimi için diyalog yoluyla rızai olarak ortak kural ve kurumlar oluşturmuş ve bu düzenlemeleri sürdürmedeki ortak çıkarlarını tanımış bir grup devlet (daha genel olarak bir grup bağımsız topluluk)”²⁶

Bu tanımlamalara göre ortak değer ve çıkarların farkında olan taraflar, birbiri ile ilişkilerinde kendilerini bu değerler ve çıkarlar tarafından sınırlandırılmış bulacaklar ve diğerinin örneğin egemenlik, iç işlerine karışmama gibi iddialarına saygı göstereceklerdir. Aynı zamanda da taraflar diplomasi, uluslararası hukuk gibi kurumların işleyişine birlikte katılacaklardır. Devletler esasen her zaman bu kurallara bağlı olarak hareket etmezler, ancak bu kuralların varlığı, devletlerin hareket ederken sorumluluk hissiyatı ile hareket etmelerine ve bir tavır sergilerken ve/veya sergilemezken bunun nedenini açıklama ve doğrulama ihtiyacı hissetmelerine neden

---

²⁵ *Ibid*, s. 13.

²⁶ Hedley Bull ve Adam Watson, *The Expansion of International Society*, Oxford University Press, s.1 içinde Bary Buzan, *From International To World Society*, Cambridge University Press, 2004, s. 9.

olur.²⁷ Yukarıda yapılan tanımlamalar doğrultusunda uluslararası sistemin uluslararası toplum için bir ön gereklilik olduğu, ancak uluslararası sistemin var olmak için uluslararası topluma gereksinim duymadığı sonucuna varılabilir.²⁸

O halde "uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin yokluğunda bir uluslararası toplum yaratmak mümkün müdür?" sorusu ile karşılaşıyoruz. Bull, bu noktada Hobbes'tan ayrılıyor ve uluslararası anarşinin devletler üzerinde yaratacağı etki ile doğa durumundaki anarşinin bireyler üzerinde yaptığı etkinin karşılaştırılamayacağını belirtiyor. Örneğin merkezi bir otoritenin yokluğunda yani anarşi ortamında insanlar arasında endüstriyel gelişim ve ticaret gibi kavramlar var olamazken, bu faktörler uluslararası platformda merkezi bir otoritenin yokluğunda da varlıklarını sürdürebilmektedirler. Ayrıca anarşi durumunda insanlar tüm enerjilerini bekalarına yöneltirken, uluslararası anarşide devletler enerjilerini bekann yanında ekonomi, ticaret gibi konulara da yöneltebilmektedir. Anarşi ortamında en zayıf insan dahi en güçlü insanı yok edebilirken, uluslararası anarşide bir savaş durumunda küçük bir devletin, bir süper gücü yok etmesi pek de olası değildir. Dolayısıyla bireyden yola çıkarak, uluslararası anarşiye ilişkin bir analogi yapmak sağlıklı olmayacaktır. Devletler arasındaki anarşi, insanlar arasındaki anarşiden farklı olarak, bir dereceye kadar tolere edilebilir düzeydedir. Devletlerin bu ortamda oluşturduğu benzersiz ve kendine özgü yapısı olan toplumu, Bull "Anarşik Toplum" olarak adlandırmaktadır.²⁹ Devletlerin birbirleri ile ilişki içine girerek oluşturdukları

---

²⁷ Nur Çetinoğlu, "Düzen ve Adalet İkilemi Açısından Arap Baharı Çerçevesinde Türk Dış Politikası", *Spectrum: Journal of Global Studies*, Special Issue (2013), s. 5-22.

²⁸ Bull, *Anarchical Society*, s. 13.

²⁹ *Ibid.*, s. 44-49.

bu "Anarşik Toplumun" gelişimi için gerekli temel şart olan "düzen" ise zamanla devletlerin ortak arzusu haline gelecektir.

1.4 Hedley Bull ‘un Uluslararası Düzen Yaklaşımı

Düzen, soyut ve somut nesnelere bir sıraya, bir hedefe, bir amaca göre sıralanmasıdır. Örneğin bir kitapçıdaki kitapların raflara dizili olması orada bir düzenin olduğunu gösterirken, raf başlıklarının aynı zamanda kitap türlerine göre gruplanması (roman, araştırma, çok satanlar vb) ile okuyucunun kendi ilgi alanına giren kitaplara kolayca ulaşması hedeflenir. Tabii hedefler birbiri ile çakışabilir ve bir amaca hizmet eden düzen, diğer bir amaca hizmet etmeyebilir. Mesela yazar adına göre kitabı arayan bir kişi söz konusu kitapçıda aradığı kitabı bulmakta zorlanabilir. Sosyal yaşamda da düzen, insan ilişkileri ve gruplar arasındaki düzenli ilişkilerden ziyade “sosyal hayatın belli amaçları ve değerleri gerçekleştirmesini sağlayacak modeller” olarak karşımıza çıkar.³⁰ Örneğin Soğuk Savaş sırasında Sovyet Bloğunun içindeki düzen komünist bir toplum amacına hizmet eden değerleri içinde barındırıyordu.

Bull, sosyal yaşamdaki her düzenin belirli amaçlara hizmet etmesine rağmen ister ulusal olsun, ister uluslararası tüm toplumların, “şiddete ilişkin sınırlamalar getirmek, mülkiyet haklarını desteklemek ve anlaşmalara sadık kalınmasını sağlamak” gibi, başlıca üç hedefi korumak için çeşitli düzenlemelere sahip olduğunu savunur.³¹ Bu hedefleri temel hedefler (*elementary or primary goals*) olarak

---

³⁰ *Ibid*, s. 3-4.

³¹ Linklater, “İngiliz Okulu”, s. 127.

adlandırır. Uluslararası düzen ise uluslararası toplumun temel hedeflerinin devamlılığını sağlayan eğilimleridir.³² Bu durumda uluslararası toplumun temel hedeflerinin ne olduğu sorusu karşımıza çıkıyor. Bull bu soruya şu şekilde cevap veriyor³³:

- “1.Uluslararası sistemin ve uluslararası toplumun kendisini korumaktır. Aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen devletler kendilerinin uluslararası politikanın temel aktörleri olduğu aynı zamanda hakların ve ödevlerin tek hamili oldukları konusunda hemfikirdirler.
2. Devletler kendi egemenliklerini koruma ve devam ettirmeyi amaçlarlar.
3. Barışı amaçlarlar. (Evrensel barıştan ziyade, ait oldukları uluslararası toplum içerisindeki barışın devamını isterler)
4. Tüm toplumlarda olduğu gibi şiddete ilişkin sınırlamalar getirmek, mülkiyet haklarını desteklemek ve anlaşmalara sadık kalınmasını sağlamaktır.”

Bull, uluslararası toplum kavramının düzen kavramı ile yakından ilişkili olduğunu savunur³⁴ ve “uluslararası toplumun öncelikli ihtiyacının düzen olduğunu”³⁵ belirtir. Ona göre düzen, uluslararası ilişkiler disiplinde modern devletlerin yalnızca devletler sistemi olarak değil, aynı zamanda uluslararası toplum olarak da şekillendirildiği ve şekillendirilmeye devam ettiği bir olgu olarak karşımıza çıkar³⁶ ve ulusal düzenin aksine devletlerin içinde değil devletlerin arasında hayat bulur.

Toplumsal hayatta düzen, sosyal hayatın temel hedeflerini devam ettirmeyi sağlayan davranış biçimleridir. Bu durumda temel hedeflerin devam ettirilmesi bir

---

³² Bull, *Anarchical Society*, s. 16.

³³ *Ibid*, s. 16-18.

³⁴ Buzan, "From International System to", s. 332.

³⁵ Hedley Bull, "Society and Anarchy in International Relations" Kai Aldersons ve Andrew Hurrell (der.), *Hedley Bull on International Society*, London, Macmillan Press, 2000, s. 94.

³⁶ Bull, *Anarchical Society*, s. 22-23.

ortak çıkarıdır.³⁷ İnsanın şiddet eğilimi ancak bu ortak çıkarlar tarafından sınırlanabilir. Düzen bir toplumda yalnızca ortak değerler tarafından belirlenmez. Aynı zamanda davranış kalıplarına rehberlik edecek, kurallara ihtiyaç vardır. Örneğin şiddetin sonlandırılması ancak bu temel amacı düzenleyen kurallarla olur. Kurallar bir yasa olarak karşımıza çıkabileceği gibi, ahlaki değerler, karşılıklı mutabakat ya da gelenekler olarak da karşımıza çıkabilir.³⁸ Bull kuralları, saf ortak çıkarları yontarak, anlaşılabilir uygun davranışlara dönüştüren bir anahtar olarak görür.³⁹

Bull'a göre kuralların, toplumun oluşturan tüm unsurlara eşit mesafede bulunabileceğini varsaymak hatalı bir yaklaşımdır. Bazı kurallar toplum içerisindeki hakim unsurların (uluslararası ilişkiler alanında "Büyük Güçler"in) çıkarlarına hizmet edebilir. Bazı durumlarda düzenin değiştirilmek istenmesi temel hedeflerin değiştirilmek istenmesi değil, aksine kuralların baskın unsurların çıkarlarına uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmesidir. Kurallar entelektüel yapılardır. Zaman zaman toplumun unsurları tarafından ihlal edebilirler. Kuralların etkinliği, kurallara uyulma düzeyi ve aktör davranışlarında ne kadar hesaba katıldığı ile ilgilidir. Kurumlar kuralları yaratarak, uygulayarak ve uygulanmasını sağlayarak, yorumlayarak, meşrulaştırarak, değişen şartlara göre yeniden şekillendirerek, koruyarak kuralları etkili hale getirirler.⁴⁰

---

³⁷ "Ortak çıkarlar" (common interests) terimi, çalışmamızın tamamını da temel hedeflerin devam ettirilmesi anlamında kullanılacaktır

³⁸ Sosyal hayatta düzenin kurulması için kuralların varlığı her durumda olmazsa olmaz şart değildir. Örneğin bir kabilede, önderin söyledikleri doğrultusunda hareket eden bireyler kurallara ihtiyaç duymazlar. Bkz: Bull, *Anarchical Society*, s. 52.

³⁹ Barry Buzan, "Rethinking Hedley Bull on the Institutions of International Society", Little R. et al. (der.), *The Anarchical Society in a Globalized World*, Palgrave Macmillan, 2006, s. 78.

⁴⁰ Bull, *Anarchical Society*, s. 51-54.

Uluslararası sistemde düzenin devamlılığı, ortak çıkarların, kuralların ve kurumların yokluğunda da sağlanabilir. Örneğin güç dengesi veya büyük güçlerin mutabakatıyla uluslararası sistemde kural ve kurumlara ihtiyaç duymadan düzen devam ettirilebilir. Ancak uluslararası toplumda düzeninin devamlılığını sağlamak için sistemin ihtiyaç duyduğu gerekliliklerin yanı sıra, ortak çıkarlar, kurallar ve kurumların varlığı da gereklidir.⁴¹

Sosyal hayatın ortak çıkarları, uluslararası toplumda düzenin devamlılığının başlangıç noktasıdır. Toplumunu oluşturan birimler arasında ki amaçlar çatışsa dahi, tüm birimler bu ortak çıkarlar etrafında birleşir. Ortak çıkarlar etrafında birleşme rasyonel hesaplamalar sonucu olabileceği gibi, inanç ya da korku gibi sebeplerle de olabilir. Kurallar ise temel hedeflere ulaştıracak uygun davranış kalıplarını belirleyerek birimlere rehberlik ederler. Devletlerarası ilişkileri düzenleyen bir çok kural olmasına rağmen Bull, uluslararası düzenin devamlılığını sağlayan kuralları üçe ayırmıştır. Bunlar uluslararası hukuk, ahlaki kurallar gibi “uluslararası toplumun temel kuralları”, şiddeti sınırlayan kurallar gibi “bir arada yaşamının minimum gerekliliğini sağlayan kurallar” ve devletler arasındaki sosyal, ekonomik ilişkiler gibi “işbirliğini düzenleyen kurallardır”.⁴²

Barry Buzan, ister yazılı ister örfi (yapılageliş) olsun, tüm kuralların üç kategoride sınıflandırılabilceğini belirtir. Birincisi “kurucu normatif prensiplerdir”. Bunlar sosyal yapıyı veya temel düzenleyici prensipleri belirtirler. Bull'un görüşüne göre bu prensipler düzen için temel esastır ve bu prensiplerden biri diğerlerinin

---

⁴¹ *Ibid.*, s. 62-63.

⁴² *Ibid.*, s. 63-67.

üstünde olmalıdır. Bu prensiplere muhalefet edilmesi düzenin bozulmasıyla sonuçlanır. Uluslararası toplum için temel prensip ise egemenliktir. İkincisi “bir arada yaşamının kurallarıdır”. Yukarıda da belirtildiği gibi toplum içerisinde bir arada yaşamak için gerekli olan minimum davranışları düzenleyen kurallardır. Üçüncüsü ise “işbirliğini düzenleyen kurallardır”.⁴³ Bull' a göre bu kurallar uluslararası hayatın temel hedeflerinden ziyade daha gelişmiş veya ikincil hedefler olarak adlandırılacak hedeflere yönelirler ve amaç birlikteliğiyle beraber saf bir arada bulunmanın ötesine geçen bir uluslararası toplum yansıtırlar.⁴⁴

Kuralları etkin hale getiren uluslararası toplumun kurumlarının en etkilisi ise devletlerdir. Bir üst otoritenin yokluğunda, devletler kendi tabi olacakları kuralların koyucusu, koruyucusu ve uygulayıcısı olmakla beraber meşruiyetini sağlamak ve değişen şartlara göre yeniden adapte etmekle de yükümlüdürler. Uluslararası organizasyonlar ise ikinci kuralları koyan ancak devletler kadar etkili olmayan diğer bir kurumdur.⁴⁵

Devletler bu fonksiyonları gerçekleştirirken, uluslararası toplumun kurumları olarak adlandırılacak kurumların içerisinde işbirliğine girerler. Bull' a göre bu kurumlar “Güç Dengesi, Uluslararası Hukuk, Diplomasi, Savaş ve Büyük Güçlerin Yönetimidir.”⁴⁶ Bu kurumlar belirli bir amaca yönelen organizasyonlardan farklıdır. Devletlerin işbirliği yapmasını ve ortak amaçlara yönelmelerini sağladıkları gibi

---

⁴³ Buzan, "Rethinking Hedley...", s. 79.

⁴⁴ Bull, *Anarchical Society*, s. 67.

⁴⁵ *Ibid.*, s. 68.

⁴⁶ Orjinal Adları: Balance of Power, International Law, Diplomacy, War and Great Power Management

uluslararası toplumunda devamlılığını sağlarlar.⁴⁷ Buzan, uluslararası toplumun bu kurumları ile yukarıda açıklanan “bir arada yaşamının kuralları” olan ikinci grup kurallarda karşılaşacağımızı belirtir.⁴⁸

1.5 Hedley Bull’un Bakış Açısında Düzen ve Adalet İkilemi

Düzen yalnızca uluslararası politikada meydana gelen bir durum değil, aynı zamanda bir değerdir. Günümüzde Batı toplumu, zaman zaman kendi politikalarını haklı çıkarmak için öncelikli olarak düzenle ilgilendiklerini belirtirken, Üçüncü Dünya ülkeleri, adaletin düzeni önceliklemesi gerektiğini savunmaktadır. Çeşitli akademisyenler tarafından, Batı tarafından hazırlanan Birleşmiş Milletler Şartının öncelikli olarak barışı ve güvenliği sağlamayı amaçladığı, insan hakları konusuna ikinci derecede önem atfettiği belirtilmektedir.⁴⁹

Bull adaletin objektif ve tek bir tanımlamasının yapılamayacağını, bu terimin ancak sübjektif olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir. Adalet, genel-özel adalet, maddi-resmi adalet, aritmetik-orantılı adalet, mübadeleci-ortak fayda çerçevesinde dağıtılmış adalet⁵⁰ olarak sınıflandırılabilir. Örneğin eşit hak ve ödevlere sahip bireyleri aritmetik adalet çerçevesinde değerlendirmemiz gerekirken, kişilerin kazançları oranında vergi vermelerini orantılı adalet çerçevesinde değerlendirmemiz

---

⁴⁷ *Ibid.*, s. 71.

⁴⁸ Buzan, "Rethinking Hedley...", s. 79.

⁴⁹ Bull, *Anarchical Society*, s. 74.

⁵⁰ Tercüme yazar tarafından yapılmıştır. Terimlerin orjinal metinde geçen İngilizce karşılıkları şunlardır: Genel-Özel Adalet: (*General-Particular Justice*), Maddi-Resmi Adalet: (*Substantive-Formal Justice*), Aritmetik-Orantılı Adalet: (*Arithmetical-Proportionate Justice*), Mübadeleci-Ortak Adalet: (*Commutative- Distributive Justice*)

gerekir.⁵¹ Bu sınıflandırmadan da anlaşılacağı gibi Bull' a göre adalet zengin ve değişken bir içeriğe sahiptir. Bull ayrıca adaletin sosyal hayatta üç farklı şekilde var olabileceğini belirtir: Uluslararası veya devletlerarası adalet, bireysel veya insani adalet, kozmopolit veya dünya adaleti. Uluslararası veya devletlerarası adalet devletlerin hak ve yükümlülüğü ile ilgilenirken, bireysel veya insani adalet, bireylerin hak ve yükümlülüğü ile ilgilenir. Kozmopolit veya dünya adaleti ise adalet fikrinin dünyanın bütününe ele alarak savunulması gerektiğini belirtir.⁵² Bull'a göre adalet yapıcı etkiye sahip olduğu gibi yıkıcı etkiye de sahiptir. Kozmopolit adalet ideali ancak uluslararası sistem ve uluslararası toplumun (yani düzenin) devrimci bir şekilde kozmopolit bir topluma dönüştürülmesi ile gerçekleşebilir. Aynı şekilde uluslararası politikada güçlü bir etkiye sahip olan ve bireysel veya insani adaletin kapsamına giren insan hakları konusunda devletler arasında bir uzlaşma yoktur. Bu durumlarda adalet öncelik verilmesi yalnızca düzenin baltalanmasıyla sonuçlanacaktır. Bu durumda uluslararası düzen ancak uluslararası veya devletler arası adaletin temel ve üzerinde uzlaşılan kurallarıyla muhafaza edilebilir.⁵³

Adaletin herhangi bir sosyal yapıda var olabilmesi için ön şart o sosyal yapıda düzenin olmasıdır. Bull düzenin kurumları ile bir mekanizma olarak çalışması durumunda, adaletin bazen ihlal edilebileceğini belirtir. Adaletin ve düzenle çatışması durumunda, öncelik düzenin devamlılığına verilmelidir. Uluslararası toplum, düzen için gerekli koşulların devamlılığını sağlayarak bir ölçüde de olsa adaletin tesis edilmesine olanak sağlar.⁵⁴ Uluslararası toplumdan beklenen ise

---

⁵¹ *Ibid.*, s. 75-79.

⁵² Çetinoğlu, "Düzen ve Adalet İkilemi", s.7-8.

⁵³ Bull, *Anarchical Society*, s. 85.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 83.

yalnızca bir arada yaşamayı sağlayan dzenin sağlanması değil, bu dzenin içerisinde mümkün olan maksimum adaletin sağlanmasıdır. Tolere edilemeyen adaletsizliğinde dzene zarar vereceği unutulmamalıdır. Dzen ve adaletin birlikte ilerleme gösterdiği durumlar ise uluslararası toplum için ideal olan durumlardır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sonrası dekolonizasyon sürecinde hem dzen hem de adalet ilerleme kaydetmiştir.

1.6 Hedley Bull ve Uluslararası Toplumun Kurumları

Bull, “uluslararası toplumda dzenin devamlılığını sağlayan kuralların, ancak uluslararası sistemdeki koşulların kendilerine izin verdiği lde işlerlik gösterebileceği”⁵⁵ belirtir. Dolayısıyla uluslararası toplumda dzenin sürdürülebilmesi için dzeni sağlayan kuralların “korunması” gerekmektedir. Bunu yapmak içinde uluslararası sistemde gerekli koşullar yaratılmalıdır. Bu koşulları yaratmak için devletler, uluslararası toplumun kurumları olarak adlandırılabilir kurumların içerisinde işbirliğine girerler. Bull’a göre bu kurumlar g dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş, büyük güçlerin yönetimidir. Bu kurumlar uluslararası politikada işbirliğini ifade ettiği gibi, devletlerin eğilimlerini ortak çıkarılara doğru yönlendirirler. Aynı zamanda da uluslararası toplumun varlığını sembolize ederler.⁵⁶ Son olarak şunu da belirtmek gerekir ki Bull, kurumlardan söz ederken resmi organizasyonlardan ziyade “ortak amaçların gerçekleştirilmesi

---

⁵⁵ *Ibid.*, s.70.

⁵⁶ *Ibid.*, s.70-71.

doğrultusunda şekillenen alışkanlıklar ve pratikler bütününden” bahseder.⁵⁷ Şimdi bu kurumlara ve bu kurumların uluslararası düzene etkilerine bir göz atalım.

Güç Dengesi: Bull, güç dengesini “uluslararası sistemde hiç bir gücün tek başına hakim olmadığı ve kuralları tek başına belirleme olanağına sahip olmadığı durum”⁵⁸ olarak ifade eder. *Anarşik Toplum* isimli kitabında öncelikli olarak güç dengesini karakterize etmek için kullanılan farklı değişkenleri tanımlamaya ve bu değişkenleri sınıflandırmaya odaklanır.⁵⁹ Bu çerçevede Bull, güç dengesini, basit-karmaşık güç dengesi, genel-bölgesel güç dengesi, subjektif-objektif güç dengesi ve kendiliğinden gelişen-bilinçli kurulan güç dengesi sınıflandırması içerisinde ele alır.

Buna göre Bull, sistem içerisinde iki devletin birbirini dengelemesi sonucu ortaya çıkan güç dengesini "basit güç dengesi" kavramı ile ifade ederken, üç veya daha fazla devletin arasında meydana gelen güç dengesi ise "karmaşık (*kompleks*) güç dengesi" olarak ifade eder.⁶⁰ Bu noktada şu iki hususu vurgulamakta yarar var: Öncelikli olarak Bull, uluslararası sistemdeki kutupluluğun (*polarity*) kurumsal pratiklerde önemli etkisinin olduğunu kabul eder. İkinci olarak gücün el değiştirebildiğini (*fungibility of power*) kabul eden Waltz'un aksine, farklı güç tiplerinin kendi alanlarında askeri güçten bağımsız olarak oldukça etkili olabileceğini belirtir. Aynı zamanda “farklı güç çeşitlerini, farklı alanlarda oynanan ancak biri diğerine etki eden satranç oyunu gibi tahayyül ederek” toplam gücün (*overall power*) varlığını da kabul

---

⁵⁷ Richard Little, “The Balance of Power and Great Power Management”, Richard Little ve John Willimas (der.), *The Anarchical Society in a Globalized World*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 101.

⁵⁸ Bull, *Anarchical Society*, s. 97.

⁵⁹ Little, “The Balance of Power and Great Power Management”, s. 99.

⁶⁰ Bull, *Anarchical Society*, s. 97-98.

eder.⁶¹ Gücün dağılımlı konusunda ise Bull, sistem çapında güç dağılımlı dikkate aldığı gibi, bölgesel güç dağılımlı da dikkate alır. Sistem çapında baskın bir gücün yokluğunu "genel güç dengesi" olarak adlandırılırken, örneğin Ortadoğu gibi belirli bir bölgede kurulan güç dengesini ise "bölgesel güç dengesi" olarak ifade eder. Ancak kurumsal açıdan incelendiğinde “Büyük Güçlerin Yönetimi” kurumunda da açıklayacağımız gibi genel güç dağılımlına öncelik verir.

Bull, güç dengesinin etkin bir şekilde uluslararası sistemde kurumsal olarak faaliyet gösterebilmesi için objektif ve sübjektif güç dengesi ayrımının iyi yapılması gerektiğini belirtir. Güç dağılımlının tam doğrulukla algılanamadığı ve yalnızca inanca dayalı, sübjektif bir güç dengesi taraflardan birinin kendi koyduğu kuralları başkasına dayatmasıyla sonuçlanabilir. Dolayısıyla güç dengesinin uluslararası sistemde kurumsal olarak faaliyet gösterebilmesi için güç dağılımlının tam doğrulukla algılandığı objektif bir güç dengesinin dikkate alınması gereklidir. Kendiliğinden gelişen-bilinçli kurulan güç dengesi sınıflandırmasında ise Bull, güç dengesinin uluslararası sistemde kendiliğinden oluşabileceği gibi, bilinçli bir şekilde de kurulabileceğini belirtir. Kendiliğinden gelişen güç dengesinde aktörler sürekli olarak güç artırımını peşinden koşarken, bilinçli kurulan güç dengesinde ise güç artırımını karşı tarafın gücü oranında sınırlanır.⁶²

Richard Little, Bull’un güç dengesi yaklaşımının anlaşılabilmesi için analiz aşamasında uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayrımının iyi bir şekilde yapılması gerektiğini savunur. Buna göre kendiliğinden oluşan güç dengesi

---

⁶¹ Little, “The Balance of Power and Great Power Management”, s. 101.

⁶² Bull, *Anarchical Society*, s. 97-109.

uluslararası sistem seviyesinde meydana gelirken, bilinçli olarak kurulan güç dengesi uluslararası toplum seviyesinde meydana gelecektir. Kendiliğinden oluşan güç dengesinin ortak çıkar ve kurumsal düzenleme gibi etkenlerden bağımsız olarak meydana gelirken, bilinçli kurulan güç dengesinde ortak çıkarların ve kurumların etkisi söz konusudur. Kendiliğinden oluşan güç dengesi sürekli olarak güç maksimizasyonuna dayandığı için, bilinçli olarak kurulan güç dengesine göre sürdürülebilirliği zordur.⁶³ Dolayısıyla Bull'un görüşleri doğrultusunda uluslararası toplumda güç dengesine yönelik bir analiz yaparken, bilinçli olarak kurulan güç dengesini dikkate almamız gerekmektedir.

Bull'a göre güç dengesi, modern devletler sisteminde üç fonksiyonun devamlılığını sağlayarak düzene katkıda bulunur. İlk olarak sistemin genelini kapsayan bir güç dengesi, sistemin evrensel imparatorluk sistemine (sistem çapında bir gücün hakimiyeti) dönüşmesini engeller. İkinci olarak, bölgesel güç dengesinin varlığı, devletleri bölgesel baskın devletlerin hakimiyetinden ve etkisinden koruyarak devletlerin egemenliklerini pekiştirir. Son olarak ise genel ve bölgesel güç dengeleri, uluslararası düzenin varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan diğer kurumların (diplomasi, savaş, uluslararası hukuk, büyük güçlerin yönetimi) çalışmasını sağlarlar.⁶⁴

Bull, güç dengesinin ana fonksiyonunun uluslararası sistemin devamlılığının sağlaması olduğunu belirtir. Bu durum bazen savaşı gerektirebilir. Buna göre barışın muhafazası ve devamlılığı ise güç dengesi açısından, ikincil amaç olarak ortaya

---

⁶³ Little, "The Balance of Power and Great Power Management", s. 104-109.

⁶⁴ Bull, *Anarchical Societ*, s. 102.

çıkabilir. Bazı durumlarda büyük güçlerin çıkarları uğruna küçük devletler feda edilebilir. Bu durum her ne kadar küçük devletler açısından barbarca görülse de, uluslararası düzen açısından gereklilik olabilir. Çünkü küçük devletlerin feda edilmesi yerine, büyük güçlerin arasında çıkacak bir çatışma durumu, çok daha kötü sonuçlar doğuracaktır. Sistem çapında bir gücün baskın olması ve kendi isteklerini diğer devletlere bir kuralmış gibi kabul ettirebilmesi, o gücün uluslararası hukukun temel ilkesi olan "karşılıklılık" ilkesini ve dolayısıyla egemenlik, içişlerine karışmama, diplomatik bağımsızlık gibi kuralları kendi keyfi doğrultusunda çiğnemesini sağlayabilir. Dolayısıyla uluslararası hukukun ve barışın devam ettirilebilmesi, öncelikli olarak düzenin gerekliliklerinin tesis edilmesini gerektirir. Bull, bu noktada güç dengesini, uluslararası toplumun diğer kurumlarından farklı bir yere koyar ve güç dengesinin, uluslararası sistemde düzenin kurulmasını ve devamlılığını sağlayan başlıca kurum olduğunu belirtir.⁶⁵

Uluslararası Hukuk: Hedley Bull'un uluslararası toplum fikrine ilham veren en önemli iki kurumdan biri güç dengesi iken diğeri uluslararası hukuktur. Bull, uluslararası hukukun, uluslararası toplumun varlığını kanıtladığını belirtmekte ve uluslararası hukuk kurumunu "uluslararası toplumun varisi" olarak nitelendirmektedir.⁶⁶ Uluslararası hukuku ise "dünya politikasında devletlerin ve temsilcilerinin birbirleri ile ilişkilerini düzenleyen ve yasa şeklinde olduğu değerlendirilen kurallar bütünü"⁶⁷ olarak tanımlar. Bull' un çizdiği uluslararası toplum mimarisinde, uluslararası hukuk çeşitli fonksiyonları yerine getirerek,

---

⁶⁵ *Ibid.*, s. 103-104.

⁶⁶ Andrew Hurrell, "International Society and the Academic Study of International Relations", *Hedley Bull on International Society*, s. 30.

⁶⁷ Bull, *Anarchical Society*, s. 122.

uluslararası düzene katkıda bulunur. Bu bağlamda uluslararası hukuk öncelikli olarak, evrensel politik organizasyonun temel prensiplerini (yapısını) tanımlayarak, kendisinin devletler üstünde olduğunu bildirir. Örneğin modern devletler sisteminde, ulusların sınırları, bu sınırlar içerisindeki devletlerin mutlak otoritesi, diğer bir deyişle sistemin yapısı uluslararası hukuk tarafından tanımlanmaktadır. İkinci olarak uluslararası hukuk, uluslararası toplumda devletlerin ve diğer aktörlerin bir arada yaşamasının temel kurallarını ifade eder. Bu kurallar şiddetin sınırlandırılması, anlaşmalara sadık kalınması ve egemenliği düzenleyen kurallardır. Üçüncü olarak ise uluslararası işbirliğinin kurallarını düzenler, uluslararası çatışmalara sınırlamalar getirir ve uluslararası siyaset kültürünün gelişmesine yardımcı olur.⁶⁸

Bull, “kurallarının devlet davranışlarıyla uyumlu olduğu derecede uluslararası hukukun sosyal bir gerçeklik olarak karşımıza çıkacağını”⁶⁹ belirtir. Uluslararası hukuk, uluslararası ilişkilerde normların nasıl kullanılacağına ışık tutar. Bazı durumlarda yasal kurallar anlaşmanın tarafları tarafından ihlal edilebilirler. Bull uluslararası toplumda, bu ihlalin uluslararası hukuktaki “karşılıklık” ilkesi çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtir. Çoğu zaman ortak avantajlar ve karşılıklı faydalarda göz önüne alındığında uluslararası hukukun gücü, aktörlerin bu tip eylemlerden uzak durmasını sağlar.⁷⁰ Ancak uluslararası politikada devletlerin temel motivasyonunun uluslararası hukuk olmadığını kabul eden Bull, bazı durumlarda özellikle büyük çıkarları söz konusu olduğunda devletlerin, uluslararası hukukun kurallarını ihlal edebileceğini belirtir. Bu durumlarda dahi uluslararası hukuk

---

⁶⁸ *Ibid.*, s. 134-136.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 133.

⁷⁰ Hurrell, “International Society and the Academic Study of International Relations”, s. 31.

yaptırımlarının yanında, büyük güçleri veya diğer devletleri zorlayıcı tedbirler alma konusunda harekete geçirebilir ve düzene katkı sağlayabilir.⁷¹

Bull'un uluslararası toplum tanımlamasında, uluslararası hukuk düzene yukarıda belirtilen fonksiyonları ile katkı sağlamasına rağmen düzen için temel ve yeter şart değildir. Bull, etkili bir güç dengesi kurumunun, uluslararası hukukun olmazsa olmaz koşulu olduğunu belirtir. Buna göre uluslararası hukuk bazen güç dengesi adına bazen de büyük güçler tarafından düzen adına çiğnenebilir.⁷² Bull'un esnek bir uluslararası hukuk tanımlamasına başvurmasının nedeni uluslararası düzen tanımlamasını Realist temeller üzerine kurmasından kaynaklanır.⁷³ Son olarak Bull, uluslararası hukukun küresel adalet, insani adalet gibi politik amaçların enstrümanı olarak kullanılması durumunda düzene zarar verebileceğini belirtir.⁷⁴

Diplomasi : Bull diplomasiyi “dünya politikasında devletlerin ve diğer kuruluşların aralarındaki ilişkinin, resmi devlet yetkilileri ve barışçıl metotlarla yürütülmesi” olarak tanımlamıştır.⁷⁵ Diplomasi iki taraflı ve çok taraflı olabileceği gibi, elçilikler, geçici veya sürekli konferanslar ya da uluslararası organizasyonların himayesinde de yürütülebilir.⁷⁶ Geleneksel diplomasi devletler arasında vuku bulurken, günümüzde devlet dışı varlıklarda (örneğin uluslararası organizasyonların temsilcileri) diplomasiinin aktörleri haline gelmişlerdir. İlkel dönemlerinde diplomasi bağımsız siyasal toplulukların biri birlerine mesaj yollaması şeklinde hayat bulurken, günümüz

---

⁷¹ Bull, *Anarchical Society*, s. 134-136.

⁷² *Ibid.*, s. 104-112.

⁷³ David Armstrong, “The Nature of Law in an Anarchical Society”, *The Anarchical Society in a Globalized World*, s. 124-125.

⁷⁴ Bull, *Anarchical Society*, s. 137-139.

⁷⁵ *Ibid.*, s. 156.

⁷⁶ Ian Hall, “Diplomacy, Anti-Diplomacy and International Society”, *The Anarchical Society in a Globalized World*, s. 142.

dünyasında kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Birbirleri ile etkileşim halinde ki en az iki devletin varlığı (yani uluslararası sistem) diplomasi için bir ön gerekliliktir. Ancak diplomasinin zaman içerisinde kurumsallaşması bu konuda çeşitli düzenlemeler (1961 Viyana Sözleşmesi gibi) yapılmasını gerektirmiş ve uluslararası toplumda, tıpkı uluslararası sistem gibi diplomasi için bir ön gereklilik haline gelmiştir.

Peki diplomasi hangi fonksiyonları ile uluslararası düzene nasıl katkı sağlar? Bull'a göre diplomasi öncelikli olarak uluslararası politikada devletlerin ve diğer kuruluşların liderleri arasındaki iletişimi kolaylaştırır. Diplomasinin düzene yönelik olarak ikinci fonksiyonu ise anlaşmaların müzakere edilmesidir. Anlaşmalar farklı çıkarların ortak noktada uzlaştırılmasıyla sağlanır. Farklı çıkarların ortak noktada uzlaştırılması ise diplomatların ustalığını gerektirir. Üçüncü olarak diplomasi tarafların dış politikalarını belirlerken ihtiyaç duydukları bilgi ve istihbarat toplanmasına katkıda bulunur. Dördüncü olarak uluslararası ilişkilerde meydana gelen uyuşmazlıkların etkisini minimize eder. Son olarak diplomasi devletler toplumunun varlığını sembolize eder.⁷⁷

Savaş : Hedley Bull, savaşı “bağımsız siyasal topluluklar arasında birbirlerine karşı yürütülen organize edilmiş şiddet eylemi”⁷⁸ olarak tanımlanırken, modern devletler sisteminde savaşın fonksiyonunu devletler açısından, sistem açısından ve uluslararası toplum açısından ayrı ayrı olmak üzere üç aşamada ele alır. Buna göre devletler açısından savaş, belirlenmiş hedeflere ulaşmak için kullanılabilecek politik bir

---

⁷⁷ Bull, *Anarchical Society*, s. 163-166.

⁷⁸ *Ibid.*, s. 178.

enstrümandır. Sistem açısından ise savaş, devletlerin birbirleri ile etkileşimi sonucu oluşan mekanizmanın yani sistemin şeklinin temel belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Sistem içerisindeki büyük-küçük güçlerin, ittifakların ve etki alanlarının, güç dengesi ve hegemonyanın temel belirleyici tarihsel olarak savaş olmuştur. Ortak değerler, kurallar ve kurumlar noktasından bakıldığında, uluslararası toplum açısından ise savaş bir taraftan taraflar arasındaki düşmanca tutumları pekiştirerek uluslararası toplumda düzensizliğe neden olurken, diğer taraftan uluslararası toplumun içinde gelişeceği ve amaçlarını gerçekleştireceği uluslararası sistemin şekillenmesini sağlar.⁷⁹

Hobbesyan görüşe mensup yazarlar savaşın “devletlerin bir toplum oluşturamayacağını” en önemli kanıtı olduğunu savunurlar. Bull bir yandan devletlerin sürekli olarak savaş (mücadele) halinde olduğunu savunan bu görüşe katılırken, diğer yandan kuvvet kullanımına ilişkin getirilen sınırlamaların uluslararası toplumun varlığının bir kanıtı olduğunu savunur. Uluslararası toplum Briand-Kellog Paktı, BM Şartı gibi düzenlemelerle savaşa ilişkin bir takım sınırlamalarda bulunmuştur. Örneğin savaş devletler hukuku kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmek zorundadır. Savaşın varlığı nedeniyle uluslararası toplumun var olamayacağını iddia eden tezlere karşı Bull, uluslararası toplum seviyesinde savaşın, güç dengesi ve uluslararası hukuk kurumlarının bir fonksiyonu olarak ele alınması gerektiğini savunur.⁸⁰ Her ne kadar uluslararası toplum savaşı sınırlansa da düzenin devamlılığı içinde bazı durumlarda savaşa ihtiyaç duyar. Uluslararası toplum güç dengesinin muhafazası, uluslararası hukuka uyumun sağlanması veya

---

⁷⁹ *Ibid.*, s. 180-181.

⁸⁰ Hedley Bull, “Society and Anarchy in International Relations”, *Hedley Bull on International Society*, (der) Kai Aldersons, Andrew Hurrell, London, Macmillan Press, 2000, s. 86-87.

dekolonizasyon sürecinde olduğu gibi adalet yönündeki haklı talepler doğrultusunda savaşa ihtiyaç duyabilir.⁸¹ Örneğin Birinci Körfez hareketinde, Ortadoğu'daki güç dengesinin devam ettirilmesi ve uluslararası hukuka uyulmasının sağlanması için savaş bir enstrüman olarak kullanılmıştır.

Büyük Güçlerin Yönetimi : Hedley Bull'un büyük güçler (*great powers*) tanımlaması özetle üç esasa dayanır. İlk olarak uluslararası ilişkilerde birbiri ile mukayese edilebilir birden fazla gücün varlığı söz konusu olmalıdır. Bu anlamda örneğin ilk çağlardaki Roma İmparatorluğunu, sistemdeki mukayese edilebilir başka bir gücün yokluğundan dolayı büyük güç olarak tasvir etmemiz mümkün değildir. İkinci olarak sistem içerisinde askeri anlamda bu güçlerden daha üstün bir güç mevcut olmamalıdır. Son olarak da sistem içerisindeki diğer bağımsız politik topluluklar tarafından büyük güçlerin barışın ve güvenliğinin devamlılığının sağlanması noktasında bazı özel hak ve sorumluluklarının olduğu kabul edilmelidir. Örneğin Hitler Almanya'sı askeri anlamda büyük bir varlık olarak tarih sahnesinde yerini alırken, diğer devletler tarafından sistem çapında herhangi bir sorumluluk kendisine atfedilmemiştir. Bu durumda, Bull'a göre Hitler Almanya'sını Büyük Güç (*Great Power*) olarak nitelemek doğru olmayacaktır.⁸²

Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutuplu dünyada ABD'nin "hiper güç" olarak belirlediğini savunan kesimler, Bull' un büyük güç tanımlamasının tekrar gözden geçirilmesinin gerektiğini iddia etmektedirler. Ancak Little, Bull'un tanımlamasının kendi içerisinde tutarlı olduğunu savunmaktadır. Yaşasaydı Bull'un

---

⁸¹ Bull, *Anarchical Society*, s. 182-183.

⁸² *Ibid*, s. 194-196.

fikrini değiştirmeyeceğini şu sözlerle belirtir⁸³: “Son gelişen olayların ışığında, yaşasaydı Bull’un fikrini değiştireceğini söylemek pek mümkün değildir. Bunun yerine Bull, muhtemelen tek kutuplu dünyada yaşadığımızı iddia eden fikirlerin, halen kurumsal güç dengesinin varlığını yansıtan, gerçek küresel gç dağılımını tanımlamakta başarısız olduğunu söyleyecektir.” Buradan da anlaşılabileceği gibi Bull’un tanımladığı büyük gç kavramı, gç dengesi ve uluslararası toplum kavramlarıyla doğrudan bağlantılıdır.⁸⁴ Dolayısıyla ABD, uluslararası toplumun “kurallarını kendi başına koymaya hasıl olmadığı sürece” mevcut durumda uluslararası toplum için emperyal bir tehdit oluşturmayacaktır.

Büyük Gçler, uluslararası toplum tarafından sınırlandırılırken aynı zamanda uluslararası toplumun ve düzenin devamlılığına katkıda bulunurlar.⁸⁵ Bull, büyük güçlerin bu rolüne ilişkin olarak, hak ve yükümlülüklerini altı başlık altında sınıflandırır:

1. Kendi aralarındaki genel gç dengesini muhafaza etmelidirler.
2. Büyük güçler arasında meydana gelebilecek bir kriz nlenebilmeli ve kontrol edilebilmelidir.
3. Savaş mümkün olduğu oranda engellenmeli veya ortaya çıkması durumunda sınırlandırılmalıdır.
4. Bölgesel üstünlüklerini uluslararası toplum lehine tek taraflı olarak kullanmak konusunda istekli olmalıdırlar.
5. Birbirlerinin etki alanlarına saygı göstermelidirler.

---

⁸³ Little, “The Balance of Power”, s. 110.

⁸⁴ *Ibid.*, s. 110.

⁸⁵ Bull, *Anarchical Society*, s. 196.

6. Uluslararası toplumun ortak politikalarını ilerletmek için müşterek eylemlerde bulunmaya istekli olmalıdırlar.

Bull'a göre büyük güçler yukarıda belirtilen altı madde çerçevesinde davranmaları durumunda düzenin ilerleyişine katkıda bulunurlar. Büyük güçler vasıtasıyla yürütülen bir düzen elbette ki adalet taleplerine yeterli cevabı veremeyecektir. Çünkü bu düzenin temeli güç dağılımına dayanır. Uluslararası toplumun amaçlarını gerçekleştirmek için güç, en önemli enstrümanların başında gelir. Güç dağılımının devam ettirilmesi düzen açısından adaleti önceler. Burada önemli olan nokta büyük güçlerin, düzenin devam ettirilebilmesi için uluslararası toplumun desteğini arkasına alabilmesidir. Bull, büyük güçlerin uluslararası toplumdaki fonksiyonlarını, ancak arkalarına alabildikleri destek oranında gerçekleştirebileceklerini belirtir. Atfedilen desteğin devamlılığı içinse, büyük güçler düzensizlik konusunda gelişigüzel hareketlerde bulunmamaya, bazı adalet doğrultusunda değişim taleplerini karşılayabilmeye ve bazı bölgelerdeki ikincil bölgesel büyük güçlerin birlikte yönetim taleplerine cevap verebilmeye dikkat etmelidir.⁸⁶

1.7 Bölgesel Uluslararası Toplular

Hedley Bull tarafından uluslararası toplum kavramı küresel seviyede ele alınmış olup bölgesel seviyede incelenmemiştir. Bu durum iki sebepten kaynaklanmaktadır. İlk olarak Bull'un uluslararası toplumun kurumları olarak

---

⁸⁶ *Ibid.*, s. 220-222.

saydığı uluslararası hukuk, diplomasi, egemenlik gibi kurumların Vestefalya anlaşmasının bir sonucu küresel seviyede kabul görmüş olmasından kaynaklanır. İkinci olarak bölgesel seviyedeki gelişmelerin, küresel seviyedeki gelişmeleri baltalayabileceği düşünülmektedir. Ancak ilerleyen yıllarda özellikle Buzan tarafından yapılan çağrılarla uluslararası toplumların bölgesel sevide ele alınmasının uluslararası toplum kavramının teorik ve ampirik yönünü geliştireceğine dikkat çekilmiştir.⁸⁷ Buradan hareketle uluslararası toplum tanımlamasına tekrar hatırlayacak olursak Bull' un uluslararası toplumdaki söz ederken "... kendi aralarındaki ilişkinin yönetimi için diyalog yoluyla rızai olarak ortak kural ve kurumlar oluşturmuş ve bu düzenlemeleri sürdürmedeki ortak çıkarlarını tanımış bir grup devletten" bahsettiğini görürüz. Görüldüğü gibi bu tanımlamada bölgeselliği dışlayan herhangi bir unsur bulunmamaktadır. Ayrıca Bull her ne kadar küresel seviyeye odaklanmış olsa da tanımlamasında "bir grup devletten" yola çıkar. Dolayısıyla Bull'un uluslararası toplum tanımlamalarından yola çıkarak, bölgesel bir uluslararası toplum analizi yapmamızda herhangi bir kısıtlayıcı engel bulunmamaktadır. Buna göre uluslararası sistem birden fazla uluslararası toplumu ihtiva edebilir.⁸⁸ Örneğin Soğuk Savaş döneminde Doğu ve Batı bloklarında iki farklı uluslararası toplum görülmektedir.

Buzan, "uluslararası sistemin sosyal yapısındaki bölgesel gelişmelerin küresel uluslararası toplumdaki gelişmelerle ihtilaf yaratacağı / yaratabileceği" görüşünün sorgulanması gerektiğini belirtir. Örneğin Soğuk Savaşın "yumuşama" döneminde iki farklı bölgesel uluslararası toplum olan Doğu ve Batı uluslararası toplumları

---

⁸⁷ Buzan, "The English School:", s. 482-483.

⁸⁸ Balkan Devlen, Patrick James, Özgür Özdamar," The English School, International Relations, and Progress", *International Studies Review*, 2005, sayı 7, s. 183.

özellikle güç dengesi, büyük güçlerin yönetimi gibi ortak kurumların işleyişinde birlikte hareket ederek, küresel uluslararası toplumun işleyişine katkıda bulunmuşlardır. Bölgesel uluslararası toplumların kendi aralarındaki bir ihtilaf durumunda ise Buzan' a göre bu bölgesel uluslararası toplumlardan birisi “öncü” (*vanguard*) rol oynayarak küresel uluslararası toplumun karakterine yön verebilir. Buna göre uluslararası toplum kavramına küresel seviyede bir yaklaşım, küresel uluslararası toplumun karakterine yön veren “Batı” veya AB gibi bölgesel uluslararası toplumlarda yaşanan gelişmeleri dışlamaktadır.⁸⁹ Ancak örneğin 19. yy sonunda Batının norm, değer ve kurumlarının neredeyse tüm uluslararası sisteme hakim olduğu görülmektedir.⁹⁰

Uluslararası toplumun uluslararası hukuk, diplomasi gibi kurumları her ne kadar küresel seviyede kabul görmüş olsa da, bu kurumların dünyanın farklı bölgelerindeki gelişimi ve oluşturulan ortak kural, kurum ve normlara bağlılıklar paralellik göstermemektedir. Örneğin AB veya NAFTA gibi bölgesel örgütlerin oluşturduğu uluslararası toplumlar, küresel seviyedeki uluslararası toplum ile kıyaslandığında kendi içlerinde daha fazla geliştikleri görülecektir. Aynı şekilde farklı bölgesel uluslararası toplumların gelişim seviyesi ise ihtiva ettikleri politik ve/veya kültürel değerlere göre kendi aralarında farklılıklar gösterecektir. AB ile "Batı Uluslararası Toplumu" veya “Atlantik Topluluğu” kıyaslandığında AB'nin kendi içerisinde bu uluslararası toplumlara göre daha ileri seviyede olduğu görülecektir.⁹¹ Buzan durumun anarşinin mantığından kaynaklandığını belirtmektedir. Çünkü anarşi etkileşimin yoğun olduğu kısa mesafelerde etkileşimin az olduğu uzak

---

⁸⁹ Buzan, *From International To World Society*, s.:213.

⁹⁰ *Ibid.*, s.: 222.

⁹¹ *Ibid.*, s.:205-211.

mesafelere nazaran daha kuvvetli etki gösterir ve bu durum uluslararası toplumun öncelikli olarak bölgesel seviyede hayat bulmasıyla sonuçlanır.⁹²

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde de uluslararası rejimlerin rolü üzerinden “Batı Uluslararası Toplumuna” yönelik olarak bir istikrar analizi yapılacaktır. Batı Uluslararası Toplumunu, Atlantik’in iki yakasında bulunan ve siyasi coğrafya olarak Kuzey Amerika ve Avrupa’yı⁹³ içine alan, kendilerini “Batı” olarak tanımlayan ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerler ile liberal ticari değerleri⁹⁴ bünyesinde barındıran ve bu değerleri kurumsallaştırmış bölgesel uluslararası toplum olarak tanımlayabiliriz. Bu analizi yapmadan önce, ikinci bölümde uluslararası rejimleri ele almamız gerekir.

---

⁹² Buzan, “From International System to International Society”, s. 344.

⁹³ Bu tanımlama Kuzey Amerika’da Kanada ve ABD’yi kapsamaktadır. Ancak Avrupa kıtasındaki sınırlar tam olarak tanımlanamamaktadır. AB Komisyonu Haziran 1992 tarihli Lizbon Zirvesine sunduğu raporda şu görüşlere yer vermiştir: “Avrupa hiçbir zaman resmi olarak tanımlanmamıştır. Avrupa kavramı, Avrupa kimliğini oluşturan coğrafi, tarihi ve kültürel unsurların bileşiminden meydana gelmektedir. Dolayısı ile Avrupa’nın sınırlarını çizmek mümkün değildir.” Kaynak: Sinem Akgün Açıkmeşe, “Avrupa Birliğinde Genişleme”, Belgin Akçay ve İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yay., Ankara,2012,s. 618-619.

⁹⁴ Buzan, *From International To World Societ.*, s. 237.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI REJİM TEORİSİ

2.1 Uluslararası İlişkiler Teorisinde Rejim Kavramı

İkinci Dünya Savaşından sonra artan karşılıklı bağımlılığın yarattığı politik ikilemler, Realist çerçeve içerisinde açıklanması tam olarak mümkün olmayan yeni bir işbirliği ve organizasyon (*organization*) formu yarattı. Realizmin, Uluslararası İlişkiler disiplininde hakim düşünce tarzı olduğu bu dönemde uluslararası politikanın “toplumsal” yönüne vurgu yapan düşünce geleneği yeterince rağbet görmüyordu ve sık sık idealizmle ilişkilendiriliyordu. Realizm uluslararası politikanın “toplumsal” yönüne vurgu yapmadığı gibi uluslararası hukukun devlet davranışları üzerindeki önemini sorguluyordu. Rejim kavramı, bu dönemde Realist paradigmanın hakim konseptleri olan uluslararası düzen, otorite gibi kavramlara bir tepki olarak doğmuştur.⁹⁵

Uluslararası rejimlerin varlığına dikkat çeken erken dönem çalışmalar, çevresel kirlilik, kaynaklardaki azalma, bilim ve teknolojinin gelişimine paralel olarak ortaya çıkan sorunlar gibi küresel problemlere faydacı çözümler bulmak için yapılan çağrılarla eş zamanlı olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁶ John Ruggie gibi akademisyenler “uluslararası davranışların kurumsallaştırabileceği”⁹⁷ varsayımından hareket ederek, rejim kavramının kuramsallaştırılması için çıkış noktasını

---

⁹⁵ Stephan Haggard ve Beth A. Simmons, “Theories of International Regimes”, *International Organization*, 1981, Vol 41, no: 3, s. 491.

⁹⁶ Tom Evans and Peter Wilson, “Regime Theory and The English School Of International Relations: A Comparision”, *Millennium: Journal of International Studies*, 1992, Vol.21, No:3, s. 329.

⁹⁷ John Gerard Ruggie, “International Responses to Tecnology: Concepts and Trends”, *International Organization*, 1975 Summer, Vol: 29, s.559.

oluşturmuştur. Rejim analistleri devlet davranışlarının normlardan etkilendiğini varsayar, fakat normların etkisinde oluşan bu davranışlar tamamıyla ulusal çıkarlar ile tutarlı olmalıdır. Bu açıdan bakıldığında rejim literatürü İdealist ve Realist gelenekleri uzlaştıran bir düşünce tarzı olarak da görülebilir.⁹⁸ Şimdi ise rejim teorisini ve teorinin ihtiva ettiği kavramları daha detaylı inceleyebiliriz.

2.2 Uluslararası Rejimler ve Aktörlerin Davranışlarına Etkisi

Uluslararası İlişkiler disiplininde rejim kavramını, farklı araştırmacılar farklı şekillerde tanımlamışlardır. Örneğin kavramı ilk olarak kullanan Ruggie rejimleri “bir grup devlet tarafından kabul edilen karşılıklı beklentiler, kurallar ve düzenlemeler, planlar, organizasyonel enerjiler ve finansal yükümlülükler”⁹⁹ olarak tanımlarken, Keohane ve Nye (karşılıklı bağımlılığın aktör davranışlarını düzenleyen ve etkilerini kontrol eden kural, norm ve prosedürler bütünü içerisinde hayat bulduğunu belirttikten sonra) rejimleri tarafların karşılıklı bağımlılık ilişkilerini etkileyen yönetsel düzenlemeler olarak tanımlamıştır.¹⁰⁰ Krasner ise kendinden önceki kural ve normlara vurgu yapan araştırmacıların beklentilerini de karşılayacak şekilde daha kapsamlı ve etkileyici bir açıklama sunmuştur. Buna göre Krasner rejimleri “Uluslararası ilişkilerin belirli bir alanında, aktör beklentilerinin etrafında birleştiği (veya yakınlaştığı) açık veya örtülü prensipler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerinin bütünü”¹⁰¹ olarak tanımlamıştır. Prensipler hakikat, nedensellik

---

⁹⁸ Haggard ve Simmons, “Theories of International Regimes”, s. 492.

⁹⁹ Ruggie, “International Responses to Tecnology: Concepts and Trends”, s. 570.

¹⁰⁰ Robert O. Keohane , Joseph S. Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston,1977, s. 17.

¹⁰¹ Stephen D. Krasner, “Structural Causes and Regime Consequences: Regimes As Intervening Variables”, *International Organization*, Spring 1982, Vol:36 No:2, s. 186.

ve doğruluğa olan inançlardır. Normlar haklar ve ödevler olarak tanımlanabilecek davranış standartlarıdır. Kurallar eylem alanındaki talimat ve yasaklardır. Karar alma prosedürleri ise toplu tercihlerin oluşturulmasında ve uygulanmasında hakim olan pratiklerdir.¹⁰² Örneğin uluslararası alanda nükleer silahlanmanın yayılmasının engellenmesi ya da bölgesel seviyede AB üyesi ülkelerin kendi aralarındaki ilişkileri etkileyen Ortak Tarım Politikası, Rekabet Politikası, Çevre Politikası gibi düzenlemeler uluslararası rejimlere örnek olarak verilebilir.

Krasner'in tanımlamasını daha iyi açıklayabilmek için "Nükleer Silahların Yayılmasının Engellenmesi" konusunda oluşturulan uluslararası rejime bir göz atalım. Bu rejimin dört temel prensibe dayandığını söyleyebiliriz:¹⁰³

1. Nükleer silahlanmanın olası bir nükleer savaş ihtimalini arttıracığı prensibi. (veya inancı diyebiliriz)
2. Çok taraflı nükleer silahsızlanma politikalarının devamlı olarak uygulanabileceğini kabul eden prensip. (Atom enerjisi barışçıl amaçlarla kullanılsa dahi)
3. Dikey ve yatay nükleer silahlanma konusunda bir bağ olduğunu ifade eden prensip. (Daha açık bir ifadeyle: Uzun vadede nükleer silahlanma ancak nükleer güçler nükleer silahlarını azaltmaya hazır olduğunda durdurulabilir)
4. Kontrol prensibi

---

¹⁰² *Ibid.*, s. 186.

¹⁰³ Andreas Hasenclever, et al., *Theories of International Regimes*, Cambridge Studies 1997, s.9-10.

Normlar, rejim prensipleri ile tutarlı olacak şekilde toplu sonuçlar üretmek üzere aktör davranışlarına rehberlik eder. “Nükleer güç olmayan devletlerin, nükleer silahların üretiminden ve elde edilmesinden uzak durmaları, bu güce sahip olan devletlerin, diğer devletlere bu konuda yardım etmemesi ve nükleer güç sahibi olan devletlerin nükleer silahsızlanma ile sonuçlanabilecek anlaşmalara girme zorunluluğu” Nükleer Silahların Yayılmasının Engellenmesi rejiminin normlarının bir kısmı olarak nitelendirilebilir. Kurallar ise normları talimat ve yasaklara dönüştürerek devlet davranışlarını etkiler. Örneğin nükleer ürünlerin ihracatı ve kontrolü ile ilişkili normlara ait birçok detaylı düzenleme mevcuttur.¹⁰⁴

Bu noktada iki önemli hususa dikkat çekmekte yarar var. Birincisi Krasner’in tanımlaması araştırmacıya, analiz için iyi bir başlangıç noktası sunar. Çünkü bu tanımlamada rejimler, uluslararası sosyal kurumlar olarak ele alınır.¹⁰⁵ İkincisi “uluslararası rejim” ve “uluslararası organizasyon” kavramları çoğu zaman birlikte ele alınmalarına ve birçok durumda birbirlerini desteklemelerine karşın birbirinden farklı kavramlardır. Şöyle ki uluslararası rejimler, prensipler, normlar ve kurallar bütünüdür ve olaylara karşılık verme kapasitesine sahip değildir. Ancak uluslararası organizasyonlar olaylara cevap verebilirler. Ayrıca uluslararası rejimler belli alanlardaki düzenlemeleri ihtiva ederken, uluslararası organizasyonlar birden çok

---

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 9-10.

¹⁰⁵ Robert O. Keohane, *After Hegemony*, , Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1984, s. 57; Ayrıca Oran R. Young, rejim tanımlamasında Krasner'den belli noktalarda ayrılmasına rağmen Rejimlerin sosyal yapılar olduğunu belirtmektedir. Bkz: Oran R. Young, "Regime Dynamics: the Rise and the Fall of International Regimes", Krasner (der.), *International Regimes*, , Cornell University Press, 1993, s. 93.

alandaki faaliyet gösterebilir.¹⁰⁶ Örneğin uluslararası bir organizasyon olan BM'nin faaliyetleri belirli bir alanla sınırlı değildir.

Krasner uluslararası rejimlerin, uluslararası politikanın “temel değişkenleri”¹⁰⁷ (genellikle güç ve çıkar) ile “sonuçlar ve aktör davranışları” arasında giren değişkenler (*intervening variables*) olduğunu belirtmektedir. Buna göre rejimler kendiliğinden meydana gelmezler ve rejimlerin oluşturulması aktörler için nihai son değildir. Rejimler meydana geldikleri andan itibaren, kendileri ile ilgili olan aktör davranışlarını ve sonuçları etkilerler.¹⁰⁸

Rejimlerin aktör davranışları üzerindeki, bu bağımsız etkisi rejim teorisinin merkezi analiz konusudur. Ancak uluslararası rejimlerin bu fonksiyonuna yönelik olarak bir fikir birliği mevcut değildir. Uluslararası İlişkiler disiplindeki farklı düşünce akımları, uluslararası rejimlerin bu fonksiyonunu farklı şekillerde ele almaktadır. Bu çerçevede, Realistlerin, Neoliberalilerin ve Bilişselcilerin uluslararası rejimlere yaklaşımında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Realist görüş devletleri üniter aktörler olarak görür. Devletler arasındaki işbirliğini güç temelli olarak ele alır. Bu görüşe göre uluslararası rejimler, güç ilişkilerinin sergilendiği alanlardır. Rejimlerin kendilerine ait bir varlıklarının olması söz konusu değildir.¹⁰⁹ Devlet davranışları, güç dağılımının bir fonksiyonudur ve rejimlerin bir değişken olarak sonuçlara ve davranışlara etki etmesi söz konusu değildir. Ayrıca, Realistlerin uluslararası politikada “göreceli kazanca” odaklanmaları, uluslararası işbirliği

---

¹⁰⁶ Hasenclever, et al., *Theories of International Regime* s, s. 10-11.

¹⁰⁷ Orijinal metinde “Basic Casual Variables” olarak adlandırılmaktadır.

¹⁰⁸ Krasner, “Structural causes”, s. 189-190.

¹⁰⁹ Evans, Wilson, “Regime Theory and”, s. 330.

açısından engel yaratmaktadır. Bu durum uluslararası rejimlerin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Neoliberaller ise uluslararası politikanın kendi güç ve çıkarlarını maksimize etme peşinde koşan aktörlerden oluştuğu Realist anlayıştan yola çıkarlar. Ancak uluslararası politikanın hem anarşi hem de karşılıklı bağımlılık tarafından şekillendirildiğini savunurlar. Devletler çıkarlarının yanında, refahlarını da maksimize etmek isterler. Bunun için uluslararası işbirliği konusunda, göreceli kazançtan ziyade maksimum kazanca odaklanırlar. Devletlerin, çeşitli alanlarda koordinasyonsuz olarak, yalnızca kişisel hesapları ile çıkarlarının peşinden koşmaları durumunda optimal sonuçlara ulaşamayacağını belirtirler. Bu tip durumlarda rejimler devreye girerler. Belirli alanlarda devlet davranışlarını koordine ederek arzulan sonuçların alınmasını sağlarlar. Diğer bir deyişle rejimler kendi ulusal çıkarlarını düşünen devlet davranışlarını koordine etmeye yardımcı olur.

Neoliberaller, rejimleri şeffaflığı arttırarak, belirsizliği azaltan aynı zamanda bilgi ve işlem maliyetlerine pozitif etki yapan kurumlar olarak görürler. Ayrıca uluslararası rejimler esnek yapılar olup batık maliyetlerini de (*sunk costs*) içermektedirler. Bu nedenle devletler kabul edilmiş kuralları ihlal ederken iki kere düşünürler.¹¹⁰ Dolayısıyla rejimler güç dağılımındaki her değişime değişimle yanıt veren geçici düzenlemelerden fazlası olarak algılanmalıdır.¹¹¹ Rejimlere girmek devletlerin rasyonel tercihlerinin bir sonucudur. Her ne kadar devlet dışı aktörlere

---

¹¹⁰ Mesut Şöhret, "Uluslararası Rejim Teorisi", Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (der.), *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, 97-100

¹¹¹ Evans, Wilson, "Regime Theory and", s. 330..

zaman zaman gönderme yapsalar da Neoliberaler uluslararası politikaya ağırlıklı olarak devlet merkezli olarak yaklaşırlar.¹¹²

Bilişselciler ise rejimleri uluslararası sistemin kaçınılmaz bir parçası olarak uluslararası hayatın her alanında görürler. Güvenlik ve beka devletlerin tek amaçları değildir. Bilişselciler devamlı olarak uluslararası ilişkilerin sosyal boyutuna vurgu yaparlar. Buna göre sosyal bir ortamda ilişki içine giren aktörler doğal olarak normlar ve kurallar tarafından sınırlandırılırlar.¹¹³ Uluslararası sistemin yalnızca güç dengesi ile sınırlandırılan egemen devletlerden ibaret oluşturduğu anlayışına karşı çıkarlar. Uluslararası politikada iç dinamiklere ve ulus aşırı aktörlere vurgu yaparlar. Kısacası bilişselciler rejimlerin, aktör davranışlarına ve sonuçlara her durumda etki ettiğini savunurlar.¹¹⁴ Bu tanımlamalar doğrultusunda şekillenen rejim tipleri ve özellikleri Tablo-1’de sunulmuştur.

	Realism	Neoliberalizm	Bilişselcilik
Temel değişken	Güç	Çıkarlar	Bilgi
Analiz birimi	Devlet	Devlet	Devlet ve Devlet Dışı Aktörler
Davranış modeli	Göreceli kazanç	Maksimum Kazanç	Rolünü oynar
Kurumsalcılık	Zayıf	Orta	Güçlü

Tablo 1: Rejim Tipleri ve Özellikleri¹¹⁵

¹¹² Evans , Wilson, “Regime Theory and”, s. 331.

¹¹³ *Ibid.*, s. 331.

¹¹⁴ Krasner, “Structural causes”, s. 193-194.

¹¹⁵ Hasenclever et al., *Theories of International Regime.*, s. 6.

2.3 Uluslararası Rejimlerin Oluşumu

Oran Young uluslararası rejimlerin oluşumunun 1) kendiliğinden meydana gelen (*spontaneous*), 2) müzakere edilmiş (*negotiated*), 3) dayatılmış (*imposed*) olmak üzere üç farklı kategorinin içinde yer aldığını belirtmiştir. Buna göre “kendiliğinden meydana gelen” rejimler, katılımcıları arasında bilinçli bir koordinasyon gerektirmezken, katılımcıların açık bir şekilde rıza göstermesi gerekli değildir. Bu tip rejimler sosyal mühendislik çabalarına karşı bir hayli dirençlidirler. Müzakere edilmiş rejimler katılımcıların açık rızası ve rejimlerin yetkileri konusunda yine katılımcıların bilinçli bir uzlaşısı sonucu meydana gelir. Son olarak dayatılmış rejimler ise diğer aktörlerin bu rejimin gerekliliklerine uyması hakim güçler tarafından çeşitli yöntemlerle sağlanan rejimlerdir.¹¹⁶

Young uluslararası rejimlere dinamik açıdan yaklaşıldığında, tanımladığı üç rejim tipinin bir birinden tamamen bağımsız olmadığını belirtir. Rejimleri bu şekilde sınıflandırmanın gerçekliği çarpıtıldığını kabul etmesine rağmen, farklı rejim türlerinin oluşumuna sebep olan faktörleri anlamak için bunun bir gereklilik olduğunu savunur.¹¹⁷ Ancak Young her ne şekilde olursa olsun yapısal faktörlerin uluslararası rejim türlerini açıklamada birinci derecede öneme sahip olduğunu belirtir.¹¹⁸

Uluslararası rejimlerin oluşumunda uluslararası sisteme vurgu yapan çalışmasında Keohane, uluslararası politikadaki aktörlerin sistemin getirdiği

---

¹¹⁶ Oran R. Young, "Regime Dynamics: the Rise and the Fall of International Regimes", Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 98-101.

¹¹⁷ *Ibid.*, s. 102.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 104.

“kısıtlamalara ve teşviklere” rasyonel bir şekilde cevap vereceğini varsayar.¹¹⁹ Buna göre sistemde meydana gelen değişiklikler aktörlerin fırsat maliyetini değiştirecek ve buda aktörlerde davranış değişikliklerine neden olacaktır. Bu durum aktörler tarafından “rejim talebi” ya da “rejime katılım” ile karşılık bulacaktır. Dolayısıyla uluslararası rejimler, uluslararası sistemin bir fonksiyonu olarak meydana gelecektir.¹²⁰ Keohane, Young'dan farklı olarak uluslararası rejimlerin kendiliğinden oluşamayacağını belirtir.¹²¹ Uluslararası politikada kuvvet kullanımının sıklığını ve eşitsizliği dikkate alan Keohane, rejimlerin oluşmasında “kısıtlamalardan kaynaklanan dayatmaların” ve “karar vermenin” etkili olduğunu savunur.

Kısıtlamalar yalnızca çevresel faktörlerden değil aynı zamanda güçlü aktörlerden de gelebilir. Bu durumda söz konusu rejim “dayatılmış rejim” (*imposed regime*) olarak karşımıza çıkar. Bu tip rejimlerin oluşması için sistem içerisinde dominant bir gücün varlığı gereklidir. Hegemonya kavramı ile de ilişkilendirebileceğimiz bu yaklaşıma göre güçlü olan devlet, kendi uzun vadeli çıkarlarına en iyi hizmet edeceğini düşündüğü rejimi oluşturur ve rejimin sağlıklı bir şekilde işlemesi için gerekli enstrümanları sağlar. Diğer üyelerin bu rejimin kurallarına uyması ise zorlama, havuç-sopa, teşvik manipülasyonu veya birlikte hareket etme gibi yöntemlerle sağlanır.

Stein rejimlerin "çıkar" temelli olarak şekillendiğini savunur ve Keohane'ye paralel olarak “kısıtlanmamış” ve “bağımsız kararlar” sonucu şekillenen devlet

---

¹¹⁹ Keohane rasyonel tercih ve sistem yaklaşımının, rejim oluşumuna neden olan etkenlerden yalnızca biri olduğunu belirtir.

¹²⁰ Robert O. Keohane, "The Demand for International Regimes", Stephen Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 144-145.

¹²¹ *Ibid.* s.155.

davranışlarında bir uluslararası rejimin varlığından söz edilemeyeceğini belirtir. Uluslararası rejimlerin “ortak kararlar” sonucu şekillenen devlet davranışlarında hayat bulacağını savunur.¹²²

Kısıtlanmış tercih analizi hiyerarşik olmayan uluslararası politikada, güç ve eşitsizliği dikkate alarak, uluslararası rejimlerin oluşumu konusunda etkili bir açıklama sunar. Market başarısızlığının mikro ekonomik teorisine gönderme yapan Keohane, uluslararası politikada belirli bir alandaki anlaşmalar Pareto-optimal¹²³ sonuçları sağlayamadığında rejim ihtiyacının ortaya çıkacağını belirtir.¹²⁴ Buna göre hiyerarşik olmayan ve aktörlerin diğer aktörlerin nasıl davranacakları konusunda sağlıklı bilgiye sahip olmadığı bir sistemde 1) işlem maliyetlerine pozitif etkimesi, 2) belirli bir ölçüde de olsa yasal liyakat sağlaması 3) kararlara etki eden bilgi akışını sağlaması için uluslararası rejimlere ihtiyaç duyulur. Uluslararası rejimlerin yukarıda sayılan faktörlerin tamamını karşılaması gerekmez. Yalnızca birini sağlaması dahi rejimlere duyulan ihtiyacı belirli ölçüde de olsa karşılar.

Stein ise davranışların en iyi şekilde aktör tercihlerine bakılarak açıklanabileceğini savunur. Tercih sebeplerinin kökenlerini ise öncelikli olarak yapısal etkenlerde aramak gerekir. Şöyle ki sistemdeki güç dağılımı çıkarları, çıkarlar ise rejimleri belirler. Diğer bir deyişle, bir devletin gücü onun sistem

---

¹²² Arthur A. Stein, “Coordination and Collaboration: regimes in an anarchic world”, Stephen Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 117.

¹²³ Pareto optimal sonuç ya da pareto optimumu ekonomide kullanılan bir terimdir ve Vilfredo Pareto'nun adıyla anılır . Pareto optimumu "toplumda en az bir kişinin refah düzeyini azaltmadan öteki kişilerin (en az bir kişinin) refah düzeylerini yükseltme olanağının olmadığı" durumdur. Kaynak: Cihan Yüksel, "Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması", Çukurova Ün. S.B.E. Maliye A.B.D, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 8.

¹²⁴ Keohane, "The Demand for International Regimes", s. 154.

içerisindeki tercihlerini açıklar. Sistemdeki güç dağılımı ise devletler arasındaki etkileşimi, teşvikleri, kısıtlamaları ve olası rejimleri belirler.¹²⁵

Yapısal faktörler dışında da rejimlerin oluşumuna etki eden faktörler mevcuttur. Teknolojik ve bilimsel gelişmeler, aynı şekilde insanların dünyayı algılama biçimlerinde meydana gelen değişiklikler ve devletler içindeki iç politik dinamikler gibi etkenler aktör çıkarlarında değişiklik yaratabilirler. Bu durumlarda yeni bir iş birliği formu yaratmak suretiyle, yeni rejimlerin oluşumunu sağlanabilir.¹²⁶

2.4 Uluslararası Rejimler ve İstikrar

Bir rejimde istikrarın sağlanabilmesi için o rejimin etkinliğine ve dayanıklılığına (elastikiyetine) bakmak gereklidir. Bir rejim, üyelerinin o rejimin kurallarına bağlı kaldığı, aynı zamanda kuruluş gerekçesini karşılayabildiği ve amaçlarını gerçekleştirdiği (rejimlerin öncelikli amacı hizmet etikleri alanda üyeleri arasındaki işbirliğinin gerçekleştirmektir) oranda etkindir. Rejimlerin dayanıklılığı (veya elastikiyeti) ise o rejimin dışarıdan gelen etkilere cevap verebilme ya da elastikiyet gösterebilme kabiliyetidir. Diğer bir deyişle sistemdeki ya da kendi üyeleri arasındaki güç dağılımının her değişiminde değişim gösteren rejimler yeterince dayanıklı (veya elastik) değildir.¹²⁷

---

¹²⁵ Stein, "Coordination and Collaboration: regimes in an anarchic world", s. 135-136.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 136-137.

¹²⁷ Hasenclever, et al., *Theories of International Regimes*, s. 2.

Charles Kindleberger, 1929 ekonomik buhranının sebeplerini incelediği çalışmasında uluslararası ekonomik sistemdeki istikrarsızlığın, sistemin sorumluluğunu üstlenme noktasında Britanya'nın yetersizliği ve Amerika'nın da isteksizliğinden dolayı kaynaklandığını ve herhangi bir devletin bu sorumluluğu üzerine almadığı sürece de sistemin istikrarsız kalacağını belirtir.¹²⁸ Hegemonik İstikrar Teorisi olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre uluslararası alanda istikrarı sağlayacak bir hegemon ihtiyacı vardır. Hegemon devlet, zamanında ve doğru müdahalelerle krizi önleyebilir. Ancak hegemonun bu rolü üstlenecek kadar güçlü olması ve sistemdeki diğer önemli aktörlerinde hegemonun bu rolünü kabullenmesi gerekir.¹²⁹ Kısacası, bu teoriye göre uluslararası sistemde devletler barış ve istikrar için hegemon ihtiyacı duyarlar.¹³⁰

Liberal bir gelenekten gelen Rejim Teorisi ise barış ve istikrar için hegemonun duyulan ihtiyacı kabul ederken, Realist geleneğe dayanan Hegemonik İstikrar Teorisinden hegemonun gücünün sınırlanması noktasında ayrışır. Buna göre hegemon, kural koyma ve denetleme konusunda uluslararası rejimlerin sınırları ile kontrol altına alınmaya çalışılırken, hegemonun arkasına siyasal ve ekonomik güçlerini koyarak rejimlerin işleyişini gözetmesi beklenir. Ayrıca Rejim Teorisi uluslararası güç dağılımı açısından, Hegemonik İstikrar Teorisine nazaran daha oligopolistik bir yapıyı yansıtmaktadır. Hegemonik İstikrar Teorisinde güç

---

¹²⁸ Bkz: Charles Kindleberger, *The World in Depression, 1929-39*, Chapter 14, "An Explanation of the 1929 Depression", Berkeley: University of California Press, 1973, s. 291-308. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/depress.htm>, (Erişim tarihi: 24.10.2013)

¹²⁹ Çınar Özen, "Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Doğu-Batı*, Yıl:6, Sayı 24, 2003, s. 278.

¹³⁰ Çınar Özen, "Neogramşyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8 (Kış 2005-2006), s. 7.

dağılımında hegemonun açık bir üstünlüğü söz konusu iken, rejim teorisinde hegemonun otoritesine meydan okuyan aktörler ortaya çıkmıştır.¹³¹

Uluslararası alandaki istikrarı hegemonik bir gücün varlığı ile özdeşleştiren yaklaşımlar hegemonik güçteki olası düşüşün uluslararası alanda düzensizliğe neden olacağını savunurlar. Ancak bu görüşü destekleyen bir çok araştırmacı 1970' lerde Amerikan' nın gücünde bir düşüşün olduğunu kabul etmelerine rağmen bu düşüşün neden sisteme yansımadığını açıklayamamışlardır. Krasner bu durumu “rejimlerin kendilerine ait hayatlarının olduğunu” savunarak açıklar. Buna göre oluşum aşamasında sistemdeki temel bağımsız değişkenler (güç, çıkar vb) ile rejimlerin karakteristiği arasındaki uyum kaçınılmazdır. Diğer bir deyişle güçlü devletin kendi çıkarlarını geliştirecek rejimleri kurar. Ancak rejimin bir kere kurulduktan sonra kendi hayatına sahip olur ve sistemin temel bağımsız değişkenlerinden giderek ayrışır.¹³² Dolayısıyla, sistemdeki hegemon gücün düşüşe geçmesi veya güç dağılımında meydana gelen her değişiklik, her zaman rejim değişimi veya istikrasızlık ile sonuçlanmayacaktır.

Keohane ise *Hegemonya Sonrası* isimli kitabında düzenin ve istikrarın oluşturulmasında gücü merkeze alan realist açıklamaların aksine, hegemonik gücün düşüşünden sonra ihtilafli bir geçiş dönemini müteakiben uluslararası politikada daha simetrik bir işbirliğinin mümkün olabileceğini ve istikrarın sağlanabileceğini iddia etmiş ve devlet davranışlarının şekillenmesinde uluslararası kurumların¹³³

---

¹³¹ *Ibid.*, s. 7-9.

¹³² Stephen D. Krasner, "Regimes and the Limits of Realism:regimes as autonomous variables", Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press,1993, s. 357.

¹³³ Keohane uluslar arası rejimleri de, uluslararası kurumlar olarak görmektedir.

rolüne vurgu yapmıştır.¹³⁴ Keohane'a göre devlet davranışlarının yalnızca güç ve çıkar temelinde şekilleneceğini öngören Realist teoriler önemlidir. Ancak uluslararası politikayı anlayabilmek için yeterli değildir. Dünya politikasını daha iyi anlayabilmemiz için Realist teorilerin, uluslararası kurumların önemine vurgu yapan teoriler tarafından desteklenmesi gerekir. Çünkü güç ve çıkarı tam olarak anlasak dahi, kurumsal eylem mantığını anlamadan devlet davranışlarını tam olarak açıklayamayız.¹³⁵

Uluslararası politikada işbirliği ve istikrar hegemonik bir gücün yokluğunda uluslararası kurumlar vasıtası ile de gerçekleştirilebilir. Uluslararası kurumlar dünya politikasındaki işbirliğini kolaylaştırmakta ve devletlerin işbirliği vasıtasıyla kendi çıkarlarını izlemelerine yardımcı olmaktadır. Rejimler kendi kısıtlamaları ile uyumlu olarak devletlere ihtiyaç duydukları bilgileri sağlarlar ve işlem maliyetlerini azaltarak devletler arası anlaşmaların yapılmasını kolaylaştırırlar. Hegemonya sonrası uluslararası politikada işbirliği veya ihtilaf durumlarından hangisinin hakim olacağı, devletlerin mevcut rejimin avantajlarını kullanarak yeni anlaşmalar yapıp yapmamaları ve eski anlaşmalara uyup uymamalarına göre şekillenecektir. Diğer bir deyişle, hegemonyanın aşındığı durumlarda, uluslararası rejimlere olan talep artış gösterebilir.¹³⁶ Dolayısı hegemonya sonrası istikrarı düşündüğümüz zaman uluslararası kurumlar üzerinden değerlendirme yapmamız gerekir.

---

¹³⁴ Keohane, *After Hegemony*, s. 9.

¹³⁵ *Ibid.*, s. 14.

¹³⁶ *Ibid.*, s. 244-248.

2.5 Rejim Değişimi

Krasner'in yaptığı rejim tanımlaması doğrultusunda rejim değişimini daha iyi anlayabilmek için rejimleri oluşturan prensip ve normları bir tarafta, kurallar ve karar alma prosedürlerini ise diğer tarafta değerlendirmek gerekir. Prensipler ve normlar rejimlerin temel karakteristiğini belirlerler. Kurallar ve karar alma prosedürleri ise mevcut prensip ve normlarla uyumlu olarak meydana gelir ve geliştirilirler. Prensipler ve normlar aynı kalmak kaydıyla kurallar ve karar alma prosedürlerinde meydana gelen değişiklikler "rejimlerin içerisinde" meydana gelen değişimlerdir. Prensip ve normlarda meydana gelen değişiklikler ise "rejimin kendisinin" değişimidir. Bu durumda değişim ya yeni bir rejime sebep olacak ya da belirli alandaki rejimin tamamen yok olmasıyla sonuçlanacaktır.¹³⁷

Prensipler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerinin kendi içerisindeki uyumsuzluğu ya da günlük hayatın pratikleriyle tutarsız hale gelmesi o rejimin zayıflaması ile sonuçlanacaktır.¹³⁸ Bu durumda rejimlerin içerisindeki artan çelişkiler bir noktadan sonra ciddi rejim başarısızlıkları ile sonuçlanacak ve rejim değişimine ya da dönüşümüne neden olacaktır.¹³⁹

Rejim değişimine sebep olan bir diğer neden ise aktörler arası güç dağılımında meydana gelen yapısal değişimlerdir.¹⁴⁰ Güç dağılımındaki bu değişim uluslararası sistemin tamamında olabileceği gibi, yalnızca rejimin düzenlediği alanla

---

¹³⁷ Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences:", s. 187-188.

¹³⁸ *Ibid.*, s. 187-188.

¹³⁹ Young, "Regime Dynamics: the Rise and the Fall of International Regimes", s. 107.

¹⁴⁰ *Ibid.*, s. 108.

da sınırlı kalabilir. Sistem genelini kapsayan güç dağılımındaki değişime paralel olarak rejimlerde meydana gelecek değişim daha çok geleneksel Realist bakış açısı ile ilişkilendirilir. Buna göre güvenlik ile ilgili konular diğer konulara nazaran önceliklidir. Aktörler arasındaki askeri gücün (ekonomik alandaki destekle beraber) dağılımı sistemin yapısını, sistemin yapısı ise rejimin genel karakteristiğini belirler. Rejimleri oluşturan konular arasında bağıntı vardır. Güç kaynakları birbirleri arasında transfer edilebilir. Herhangi bir devletin bir alanda üstün olması bir anlam ifade etmez. Bu üstünlük önemli konularda sistem genelinde üstün olan diğer devletler tarafından kuvvet kullanmak veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak suretiyle elimine edilebilir. Bu görüşün temel iddiasına göre güç dağılımında meydana gelen değişim (yapısal değişim) ile uyumlu olarak uluslararası rejimlerde de değişiklik meydana gelecektir.¹⁴¹ Bu durum genellikle hegemonya ve liderlik kavramları ile ilişkilendirilir ve daha çok dayatılmış rejimlerde karşımıza çıkar.

Sektörel yapı (*issue structure*) ise hükümetler açısından kuvvet kullanma maliyetinin yüksek olduğu ve askeri güvenlik konularının hiyerarşik olarak tepede yer almadığı durumlarda karşımıza çıkar. Bu durumda konular arasında herhangi bir bağlantı söz konusu değildir. Yani askeri konular, diğer konular üzerinde etkili değildir ve güç kaynakları birbirleri arasında kolayca transfer edilemezler. Bu yaklaşıma göre sektörel güç dağılımı, ekonomik ve askeri kabiliyetleri esas alan sistem çapındaki güç dağılımından belli ölçülerde izole olur. Belirli bir sektör içerisindeki güç dağılımı başka bir sektöre göre farklılık gösterir. Örneğin petrol üreticisi küçük bir Ortadoğu ülkesinin petrolün konu olduğu bir rejimdeki gücü ile

---

¹⁴¹ Bkz: Keohane , Nye, *Power and Interdependence*, s. 36-45.

sistem içerisindeki gücü (askeri ve ekonomik) kıyaslanamaz. Bu anlayışa göre sektörel güç dağılımında meydana gelecek değişiklikler, rejim değişimine neden olabilecektir.¹⁴² Gerek sektörel, gerek sistemin tamamında meydana gelecek yapısal değişikliklere bağlı olarak gerçekleşen rejim değişimi, hızlı bir şekilde gerçekleşebileceği gibi evrimsel olarak zaman içerisinde de gerçekleşebilir.¹⁴³

Bunun haricinde “dış güçler” (*exogenous forces*) olarak adlandırabileceğimiz teknoloji, ekonomi, insan sağlığı gibi alanlardaki gelişmeler insan ve devlet davranışlarında değişikliklere yol açarak mevcut rejimin değişmesine neden olabilir.¹⁴⁴ Örneğin teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve ekonomik alanda artan karşılıklı bağımlılık, mevcut ekonomik rejimin artan ihtiyaçları zaman içerisinde karşılamamasına ve zaman içerisinde etkinliğini kaybetmesine yol açabilir. Bu durumda rejim değişim ya da yok olma sürecine girecektir.

---

¹⁴² *Ibid.*, s. 43-44.

¹⁴³ Young, "Regime Dynamics: the Rise and the Fall of International Regimes", s. 109.

¹⁴⁴ *Ibid.*, s. 110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEDLEY BULL'UN ULUSLARARASI TOPLUM YAKLAŞIMI

VE ULUSLARARASI REJİMLER

Bu bölümde, Anarşi ve Uluslararası Sistem, Grotiusçu Düşünce, Güç ve Çıkarlar ile Kurumların Rolü başlıkları altında, Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ve Rejim Teorisinin benzerlikleri ve farklılıkları incelenecektir.

3.1 Anarşi ve Uluslararası Sistem

Uluslararası hayatta anarşinin merkezi varlığını kabul eden Bull, anarşinin uluslararası politikayı teorileştirme çalışmaları için iyi bir başlangıç noktası olduğunu belirtirken¹⁴⁵ Hobezyan anarşi görüşünden iki noktada ayrılır. İlk olarak birinci bölümde belirtildiği gibi doğa durumundaki bireyler ile doğa durumundaki devletler arasında yapılacak bir analojinin limitleri vardır. İkinci olarak devletler anarşi durumunda kendilerine özgü benzersiz bir toplum oluşturabilirler. Keohane gibi Neoliberalerde, uluslararası hayatın anarşik doğasını kabul etmekle beraber uluslararası davranışları güç ve çıkar temelinde açıklayan Realist teorileri yetersiz görürler.¹⁴⁶ Devletler arasında işbirliğinin kurumlar dahilinde sağlanabileceğini savunurlar. Bu anlayışa göre anarşi, uluslararası hayata daha yüksek düzeyde bir düzen ve tahmin edilebilirlik kazandıran rejimler ve kurumsal işbirliği ile yatıştırılmaktadır. Görüldüğü gibi Bull ve Neoliberaler uluslararası hayatın anarşik

---

¹⁴⁵ Hedley Bull, "Society and Anarchy in International Relations", Kai Aldersons, Andrew Hurrell (der.), *Hedley Bull on International Society*, London, Macmillan Press, 2000, s. 79.

¹⁴⁶ Keohane, *After Hegemony*, s. 14.

doğasını kabul etmekle birlikte, Realistlerin düşündüğünden daha etkin bir şekilde normatif olarak düzenlenmekte olduğu konusunda hemfikirdirler.¹⁴⁷

Neoliberaler, Neorealistle benzer olarak uluslararası sistemin bir bütün olarak sağladığı teşvik ve kısıtlamalarla devlet davranışlarını etkilediğini savunurlar. Neorealister gibi sistemin güç dağılımı sonucu oluşan yapısını kabul etmekle beraber iki noktada Neorealisterden ayrılırlar. İlk olarak güç dağılımının yanı sıra, insanlar tarafından geliştirilen kurum ve pratiklerinde uluslararası politikada kısıtlamalar ve tercihler yarattığını savunurlar. İkinci olarak devlet davranışları hakkında tahminlerde bulunurken sistemik analizlerin tek başına yeterli olmayacağını, tutarlı tahminler için sistemik analizin yanı sıra devletlerin, diğer devletlerin davranışlarına nasıl cevap vereceklerinin hesaba katılması gerektiğini belirtirler. Keohane bu tartışmayı şu şekilde açar:¹⁴⁸

“Sistemik teori, uluslararası politik ekonomide devletlerin içerisinde hareket ettiği kısıtlamaların devlet davranışlarını nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olur. Ancak aynı zamanda Cournot’un oligopol modelinde olduğu gibi aktörlerin “reaksiyon fonksiyonlarını”- yani devletlerin, diğerinin davranışlarına nasıl cevap verecekleri hakkında bir şeyleri belirlememiz gerekir.”

Keohane, açıklamasının devamında bu cevabın kurumsal bağlamda ve rejimlerin, oyun teorisi ile analizi sonucu yapılabileceğini belirtir.¹⁴⁹ Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere Neoliberaler, devlet davranışlarını açıklarken sistemsel kısıtlamaların yanı sıra diğer aktörlerinde davranışlarını dikkate alırlar.

---

¹⁴⁷ Burchill, “Liberalizm”, s. 93.

¹⁴⁸ Keohane, *After Hegemony*, s. 29

¹⁴⁹ *Ibid.*

Hedley Bull ise uluslararası sistemin ünitelerden ve ünitelerin etkileşiminden meydana geldiğini kabul ederken, uluslararası sistemin aktör davranışları üzerindeki etkisini görmezden gelir. Diğer bir deyişle Bull'un kabul ettiği uluslararası sistem tanımlamasında Neoliberallerden farklı olarak, güç dağılımının bir sonucu olan “yapı” kavramına ve bu yapının getirdiği “kısıtlama ve teşviklere” yer verilmemiştir. Ancak Bull, Keohane'ye benzer olarak devlet davranışlarının, diğer devlet davranışları tarafından şekillendirilebileceğini şu şekilde ifade eder:¹⁵⁰

“Devletler, diğer devletler ile düzenli bir temas halinde olduğunda ve buna ilaveten birinin davranışını hesaplarken, diğerinin davranışının göz önünde bulundurulmasını gerektirecek ölçüde kendi aralarında etkileşim meydana geldiğinde bir sistemden bahsedebiliriz.”

Bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi Bull'a göre devlet davranışlarını hesaplarken, diğer devletlerin davranışlarını göz önünde bulundurmamız gerekir.

Bull, devlet davranışlarını etkileyen teşvik ve kısıtlamaların uluslararası sistemden değil, uluslararası toplumdan kaynaklandığını savunur. Buna göre ortak çıkarlarının ve değerlerin fakında olan bir grup devlet, birbirleri ile ilişkilerinde kendilerini bir takım uluslararası toplum tarafından konulan kurallar tarafından sınırlandırılmış bulacak ve ortak kurumların işleyişinde birlikte rol alacaklardır.¹⁵¹ Bu noktada, Bull'un bu yaklaşımı, Neoliberallerin “insanlar tarafından geliştirilen kurum ve pratiklerinde uluslararası politikada kısıtlamalar ve tercihler yarattığı” yaklaşımı ile örtüşmektedir.

---

¹⁵⁰ Bull, *Anarchical Society*, s. 9-10.

¹⁵¹ *Ibid.*, s. 13.

Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Bull, uluslararası toplumun ayırt edici özellikleri olan ortak çıkarlar, değerler ve kurumlar ile etkileşimi düzenleyen kuralların, uluslararası sistemde de bulunabileceğini, bu iki kavramı ayırt etmenin zorlaştığını, bu nedenle bazı uluslararası sistemlerin aynı zamanda uluslararası toplum olduğunu, Avrupa’da doğan ve şu an dünyaya yayılan modern devletler sisteminin de bunlardan birisi olduğunu belirtir.¹⁵² Bu sistemin (uluslararası toplumun) kurucu normatif prensibi ise “egemenlik” prensibidir.¹⁵³ Aynı şekilde Krasner’de sistemin, temel prensibinin “egemenlik” prensibi olduğunu vurgular ve bu prensibin küçük ve güçsüz devletlerin, resmi olarak güçlü devletlere boyun eğmesini engellediğini belirtir. Krasner’e göre çağın ihtiyaçlarına cevap verememesi sistemin bu temel prensibinin değişmesine neden olmaz. Çünkü temel prensibin değişmesi için yerine bilişsel bir alternatif gereklidir ve temel prensibin değiştirilmesi neredeyse bütün rejimlerin değiştirilmesine neden olur. Buda yüksek derecede maliyet gerektirir.¹⁵⁴

Sonuç olarak Hedley Bull’un anarşi konusundaki görüşleri anarşinin bir takım kurallar ve kurumlar tarafından yatıştırılabileceği konusunda Neoliberallerle uyumaktadır. Her iki yaklaşımda uluslararası sistemin varlığını ve “egemenlik” prensibinin bu sistemin temel normatif prensibi olduğunu kabul ederler. Ancak sistem bileşenleri konusundaki görüşleri birbirlerinden ayrılır. İki yaklaşımda sistemin ünitelerden ve ünitelerin etkileşiminden meydana geldiğini kabul ederken, Neoliberaler, Bull’dan farklı ancak Neorealistlere benzer bir şekilde sistem bileşenlerini tanımlarken “yapı” kavramını da göz önüne almaktadır. Buna göre

---

¹⁵² *Ibid.*, s. 15.

¹⁵³ Buzan, “Rethinking Hedley Bull on”, s. 79.

¹⁵⁴ Krasner, “Regimes and The Limits of Realism”, s. 366-367.

Neoliberalerler, kural ve kurumların getirdiği sınırlamaların yanında, sistemik teşvik ve kısıtlamalarında devlet davranışlarını etkileyeceğini savunurlar. Ancak Bull'un görüşlerinde sistemdeki güç dağılımının sonucu oluşan yapısal bir kısıtlamanın devlet davranışlarını etkilemesi söz konusu değildir.

3.2 Grotiuscu Düşünce

Grotiuscu düşünce normatif kuralları uluslararası hayatın bir gerçekliği olarak görür ve normatif kuralların kaynağının, doğal hukukta veya devletlerarası hayatın pratiklerinde (pozitif hukukta) olduğunu belirtir. Bu kurallar iki açıdan önemlidir. Birincisi devletler bu kurallar tarafından kendilerinin sınırlandırılmış olduğunu düşünürler, ikincisi devletler pratikte sürekli olarak bu kurallar tarafından kısıtlanırlar.¹⁵⁵ Bull'a göre bu kısıtlama, en ilkel seviyede dahi olsa uluslararası toplumun kurulması ile sonuçlanır. Uluslararası toplumun en ilkel hali, üzerinde minimum uzlaşmanın sağlandığı kurallar ile sadece en ilkel kurumları ihtiva eden toplumlardır. Zaman içerisinde bu toplumlar ekonomik, sosyal ve kültürel aynı zamanda politik ve stratejik kuralları ihtiva edecek şekilde değişmişlerdir. Ancak bu değişimin üzerine kurulduğu “normatif ve kurumsal” çerçeve aynı kalmıştır.¹⁵⁶

Krasner'in tanımlamasında rejimlerin, aktör beklentileri etrafında yakınlaşan prensip, norm ve kurallardan meydana geldiğini ve kuralların devlet davranışları üzerinde kısıtlayıcı etki yaratarak aktör davranışlarını veya sonuçları

---

¹⁵⁵ Tom Evans and Peter Wilson, “Regime Theory and The English School Of International Relations: A Comparison”, *Millennium: Journal of International Studies*, 1992, Vol.21, No:3, s. 334.

¹⁵⁶ Hedley Bull, “The Importance of Grotius”, Hedley Bull, et al. (der.), *Hugo Grotius and International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1989, s. 73.

etkileyebileceğini çalışmamızın ikinci bölümünde belirtmiştik. Bu çerçeveden bakıldığında Bull'un tanımlamasını yaptığı uluslararası toplum ve Rejim Teorisi, uluslararası politikanın normatif yönüne vurgu yapmaları ve devletlerin kurallar tarafından kısıtlandıklarını kabul etmeleri itibarıyla Grotiuscu geleneğin bir parçası olarak tanımlanabilir.

Grotius, uluslararası hukukun kaynağını öncelikli olarak doğal hukukta görmesine rağmen hiçbir şekilde kendisini doğal hukukla sınırlamaz. Doğal hukuku, pozitif hukuk ile birlikte kullanır. Bu yüzden gerek pozitif hukukun savunucuları gerek doğal hukukun savunucuları Grotius'u kendilerinin ataları olarak görürler.¹⁵⁷ Ancak Grotius doğal hukukun nihai noktada pozitif hukukunda kaynağı olduğunu belirtir. Bu sebeple uluslararası hukukun merkezine doğal hukuku yerleştirir.

Pozitif hukukun savunucularına göre uluslararası hukukun kaynağı devletler arasında yapılan anlaşmalar ve geleneklerdir. Uluslararası hukukun kaynakları arasında doğal hukuk yoktur. Pozitivist bakış açısına göre tarihsel olayların gidişatı, kendi tezlerini haklı çıkarmaktadır. Grotius'a göre ise uluslararası hukukun tek kaynağını ampirik gözlemlere dayandırmak hatalı bir yaklaşımdır. Uluslararası hukuk, doğal hukuku merkeze aldığı için "sorgulamanın ötesinde bir takım kesin ve temel konseptler" içerir. Dikkatli bir şekilde bakıldığında bu durum tıpkı etrafımızda gerçekleşen olaylar gibi rahatlıkla görülebilir. Buradan da anlaşılacağı gibi

---

¹⁵⁷ Bull, *Anarchical Society*, s. 78-79.

Grotius, uluslararası toplumun kurallarını bir anlaşmalar ağı olmanın ötesinde görür.¹⁵⁸

Bull, doğal hukuk ve pozitif hukuk tartışmalarına “düzen” açısından yaklaşır. Hangisinin, ihtiva ettiği kuralların uluslararası düzen açısından daha uygun olduğunu sorgular. Bull’a göre doğal hukuku merkeze alan Grotiusçu yaklaşım, uluslararası topluma kaldıramayacağı bir yük bindirmektedir. Bu durum uluslararası düzene zarar verebilir. Maskelenmiş bir *reelpolitik*’den uzaklaşmış pozitif hukuk ise uluslararası düzenin işleyişine Grotiusçu yaklaşımdan daha yararlı olacaktır.¹⁵⁹ Buradan da anlaşılacağı gibi Bull, doğal hukuku merkeze alan Grotiuscu yaklaşımın aksine pozitif hukuka daha yakındır. Rejim teorisi içerisindeki Neoliberaler’de doğal hukuku görmezden gelir. Bu görüşe göre uluslararası rejimlerde kurallar, çıkarların rasyonel hesaplanması sonucu şekillenir ve yaklaşan beklentilerin bir sonucu olarak devletlerarası yapılan anlaşmalarla hayat bulur. Buradan da anlaşılacağı gibi, Hedley Bull ve Neoliberalerin görüşleri, uluslararası politikada, pozitif hukukun rolü noktasında örtüşmektedir.

Pozitif hukuk savunucuları ve Grotiuscuların ayrıldığı bir diğer nokta uluslararası topluma üyelik seviyesidir. Pozitif hukukun savunucularına göre uluslararası toplum devletlerden oluşur. Uluslararası hukukta yalnızca devletler hak ve ödevlere sahiptir. Grotius ise bireylerinde uluslararası toplumun üyeleri olduğunu belirtir.¹⁶⁰ Bu tartışma analiz seviyeleri üzerinden Rejim Teorisi ve Bull’un uluslar

---

¹⁵⁸ Hedley Bull, “The Grotian Conception of International Society”, Kai Aldersons, Andrew Hurrell (der.), *Hedley Bull on International Society*, London, Macmillan Press, 2000, s. 111-112.

¹⁵⁹ *Ibid* ,s. 114-117.

¹⁶⁰ *Ibid.*, s. 112.

arası toplum yaklaşımına yansıtılabilir. Bull “dünya politikasındaki temel kurucu prensibin devletlerin bağımsızlığına dayandığını ve uluslararası toplum fikrinin bu prensipten esinlendiğini” belirtir.¹⁶¹ Buna göre devletler, uluslararası toplumdaki görevleri yerine getirecek ve kuralları etkin hale getirecek yegâne yetkili birimlerdir.

Neoliberalerde, Tablo-1’ de belirtildiği gibi analiz seviyesi olarak devletleri esas almaktadırlar. Keohane, *Hegemonya Sonrası* isimli kitabında devlet dışı aktörlerinde güç ve zenginlik peşinde koştuklarını ancak yalnızca devletin “gelecekte birbirleri arasında bu amaçları güvence altına alacak kuralları ve pratikleri kurabileceğini, bu sebeple rejim ve işbirliği analizinin devlet seviyesinde yapılması gerektiğini” belirtir.¹⁶² Görüldüğü gibi, Bull ve Neoliberalerin ortak olarak dikkatlerini çektikleri diğer bir nokta, uluslararası rejimlere veya uluslararası topluma üyelik seviyesinde esas analizin devlet seviyesinde yapılması gerektiğinin vurgulanmasıdır.

Grotius’un, uluslararası toplum fikrinde uluslararası kurumların rolüne neredeyse hiç yer verilmemiştir. Bull, bunun Grotius’un yaşadığı dönemde (1583-1645) uluslararası kurumların henüz oluşum aşamasında olmasından kaynaklanmış olabileceğini belirtir.¹⁶³ Ancak Neoliberaler ve Bull, kurumları argümanlarının temeline yerleştirirler.

Yukarıda açıklamalardan anlaşılacağı gibi Bull’un uluslararası toplum kavramı ile Neoliberalerin rejim kavramına yaklaşımları, uluslararası politikanın

---

¹⁶¹ Bull, *Anarchical Society*, s. 65.

¹⁶² Keohane, *After Hegemony*, s. 25.

¹⁶³ Bull, “The Importance of”, s. 89-90.

normatif yönüne vurgu yapmaları ve devlet davranışlarının kurallar tarafından kısıtlanması noktasında Grotiuscu düşünceye yaklaşırken, uluslararası politikada devlet dışı aktörlerin rolü, doğal hukukun ve kurumların rolleri gibi konularda Grotius'dan ayrışır. Ancak bu noktalarda da rejim ve uluslararası toplum kavramları birbirleri arasında yakınsama göstermektedir.

3.3 Güç ve Çıkarlar

Yukarıda yapılan tanımlamalar doğrultusunda gerek Neoliberaler'in uluslar arası rejimlere yaklaşımları, gerek Bull'un anarşik toplumu Grotiuscu düşünce geleneğinin içinde ele alınabilmesine rağmen, her ikisi de uluslararası ilişkilerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için olayların güç ve çıkarlar merkezinde ele alınması gerektiğini savunurlar. Ancak devletlerin sürekli olarak güç peşinde koştuğunu savunan Realist tezler ile de aralarına mesafe koyarlar.¹⁶⁴

Keohane, *Hegemonya Sonrası* isimli kitabında Realistlerin uluslararası politikadaki rejimlerin rolünü açıklama konusundaki başarısızlığını eleştirmesine rağmen, "rejim teorisinin, güç ve çıkarların rolü konusunda Realist görüşleri kapsayabileceğini"¹⁶⁵ söylemektedir. İkinci bölümde de belirtildiği gibi, Krasner'in tanımlaması doğrultusunda rejim teorisine göre güç ve çıkarlar uluslararası politikada aktör davranışlarının ve sonuçların temel belirleyicisidir. Neoliberaler, özellikle rejimlerin oluşturulması aşamasında Hegemonik İstikrar Teorisinin savunucularına benzer bir şekilde gücün gerekliliğine dikkat çekerler. Krasner, rejimlerin ilk kez

---

¹⁶⁴ Evans, "Regime Theory and", s. 337-338.

¹⁶⁵ Keohane, *After Hegemony*, s. 63.

oluşturulması aşamasında “güç dağılımı ve rejim karakteristiği arasında yüksek derecede bir yakınsama olduğunu, yani güçlü devletlerin kendi çıkarlarını ilerletecek rejimleri kurduğunu”¹⁶⁶ belirtir.

Bull’un güç kavramına yaklaşımı ise Neoliberaler’den farklıdır. Bull, uluslararası politikada gücün önemine vurgu yapmasına rağmen güç kavramını uluslararası toplumun kurumları olan “güç dengesi” ve “büyük güçlerin yönetimi” kurumları içerisinde ele alır. Gücü, daha ziyade uluslararası toplumun zorunlu olarak uzlaşma içinde olması gerektiği bir kavram olarak görür. Bu ise güç dengesi veya büyük güçlerin yönetimi gibi kurumlar vasıtasıyla uygulanır. Bu kurumlar uluslararası toplumun çıkarları için gücün dizginlenmesine yardımcı olur. Aynı zamanda bir dereceye kadar düzenin kurulmasını sağlarlar.¹⁶⁷ Ancak Bull’da Neoliberalere benzer bir şekilde, uluslararası toplumdaki kuralların büyük güçlerin çıkarlarına hizmet edebileceğini, bazı durumlarda bu kuralların Büyük Güçler lehine değiştirilebileceğini belirtir.

Bull ve Neoliberaler, askeri gücü hiyerarşik olarak tepede konumlandıran Neorealistlerden farklı olarak, farklı güç türlerinin uluslararası politikadaki önemini kabul etme konusunda hemfikirdirler. Buna göre askeri güç, ekonomik güçten farklı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü ekonomik güç kendi alanını ilgilendiren konularda askeri güçten bağımsız olarak etki yaratabilir. Rejim teorisi bu durumu “sektörel yapı” (*issue structure*) kavramı ile açıklarken, Bull “satranç tahtası” örneği ile açıklar. Bull’ a göre farklı güç dengeleri, farklı “satranç tahtaları” üzerinde

---

¹⁶⁶ Krasner, “Regimes and the Limits”, s. 357.

¹⁶⁷ Evans, “Regime Theory and...”, s. 339; Bull, *Anarchical Society*, s. 111-112.

tanımlanmalıdır.¹⁶⁸ Ancak Bull, farklı satranç tahtalarının birbirleri ile bağlantılı olduğunu da belirterek, herhangi bir oyunda güçlü pozisyonda olan bir oyuncunun, diğer oyunun gidişatını etkileyebileceğini belirtir. Dolayısıyla Neoliberaler'in analizinde olduğu gibi Bull'un uluslararası toplum analizinde de, "sektörel güç" kavramının yanında "toplam güç" (*overall power*) kavramı da dikkate alınmaktadır.

Çıkar kavramına yaklaşımda da güç kavramında olduğu gibi Bull ve Neoliberaler arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Neoliberaler, devletlerin kişisel çıkarları haricinde işbirliği yapmalarının, kurumlar vasıtası ile rasyonel hale gelebileceği ile ilgilenirler. Buna göre kurumlar ve normlar rasyonel bir şekilde kişisel çıkarların önüne geçerek, kolektif eylem gerektiren çeşitli tipteki problemlere çözümler sunacaktır. Bu düşünceye paralel bir şekilde Bull'da "devletlerin, birbirlerinin egemenliklerine karşılıklı saygı göstererek, güç kullanımı üzerinde kesin kısıtlamaları kabul ederek ve anlaşmalara sadık kalarak kendi çıkarlarını ilerleteceğini"¹⁶⁹ belirtir. Dolayısıyla her iki düşünce grubunda da rasyonel bir şekilde hareket ederek, kendi çıkarlarını maksimize etmek veya ilerletmek söz konusudur. Bull' da, Neoliberaler gibi çıkar temelli işbirliğinin Hobezyan varsayımlar üzerine inşa edilebileceğini kabul eder. Ayrıca *Anarşik Toplum* adlı kitabında, uluslararası toplumun kurumlarını tartıştığı bölümlerde Bull'un sözleşmecî ve rasyonalist mantığı taşıdığı görülür.¹⁷⁰

Her ne kadar kişisel çıkarların ilerletilmesi, rasyonel hesaplamalar ve sözleşmecî yaklaşım konusunda iki yaklaşım paralellikler gösterse de, Bull'un

¹⁶⁸ Bull, *Anarchical Society*, s.108.

¹⁶⁹ Andrew Hurrell, "Foreword to the Third Edition", içinde Bull, *Anarchical Society*, s:X.

¹⁷⁰ *Ibid.*,s. X

anarşik toplumunda çıkar kavramı, ağırlıklı olarak ”ortak çıkarlar “ bağlamında ele alınırken, Neoliberaler ise çıkar kavramını daha çok kişisel çıkarlar özellikle hegemonik gücün kişisel çıkarları (*self-interests*) bağlamında ele alınır.¹⁷¹ Çalışmamızın birinci bölümünde de belirtildiği gibi uluslararası toplumun çekirdeğini, “ortak çıkarlar” olarak adlandırılan “temel hedefler” oluşturmaktadır. Ancak Neoliberalere göre ise rejimler daha ziyade sistemdeki hakim gücün kişisel çıkarları etrafında şekillenerek oluşur. Bu farklılık ise şu sebepten kaynaklanır: rejim teorisi çıkarları daha ziyade işbirliğinin sebeplerini açıklamak için kullanırken, Bull uluslararası düzeni açıklamak için kullanır.¹⁷²

3.4 Kurumların Rolü

Uluslararası politikada düzenin, otomatik denge mekanizmasıyla sağlanacağını varsayan Neorealistlerin aksine, düzenin bir takım kurumsal mekanizmalarla sağlanabileceğini savunan Neoliberalerin ve Hedley Bull’ un görüşleri paralellik gösterir.¹⁷³ Gerek Bull’un tanımladığı uluslararası toplum, gerek Neoliberaler, uluslararası sistemin (veya düzenin) açıklanmasında kurumlara özel bir rol verirler. Neoliberaler çalışmalarında ağırlıklı olarak uluslararası politikada kurumlar vasıtasıyla sağlanan işbirliğine odaklanırken, benzer şekilde Bull’da *Anarşik Toplum* isimli çalışmasında “uluslararası düzenin sağlanmasında kurallar ve kurumların oynadığı pozitif rolü”¹⁷⁴ açıklamaya çalışır. Kurumların uluslararası politikadaki önemi noktasında her iki yaklaşımda hemfikirdir. Ancak kurumların

---

¹⁷¹ Evans, “Regime Theory and”, s. 339.

¹⁷² *Ibid.*, s. 339.

¹⁷³ Yannis A. Stivachtis, “International Order in a Globalizing World: An Introduction”, Yannis A. Stivachtis (der.), *International Order in a Globalizing World*, Burlington, Ashgate, 2007, s. 3.

¹⁷⁴ Bull, “Society and Anarchy in International Relations”, s. 71.

tanımlaması ile uluslararası kurumlar ve uluslararası organizasyonların ayrımı ve düzene yönelik fonksiyonları konularında bir takım yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır.

Bull, “uluslararası toplumun işleyişinin kendi ayırt edici kurumlarına dayanarak anlaşılması gerektiğini”¹⁷⁵ savunur. Bull’a göre “uluslararası toplumda düzenin devamlılığını sağlayan kurallar, ancak uluslararası sistemdeki koşulların kendilerine izin verdiği ölçüde işlerlik gösterebilirler”. Dolayısıyla uluslararası toplumda düzenin sürdürülebilmesi için düzeni sağlayan kuralların “korunması” gerekmektedir. Bunu yapmak içinde uluslararası sistemde gerekli koşullar yaratılmalıdır. Bu koşulları yaratmak için, devletler birinci bölümde açıklanan uluslararası toplumun kurumları (güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş, büyük güçlerin yönetimi) içerisinde çeşitli derecelerde birbirleri ile işbirliğine girerler.¹⁷⁶ Bull, bu kurumlardan söz ederken, resmi organizasyonlardan ziyade “ortak amaçların gerçekleştirilmesi doğrultusunda şekillenen alışkanlıklar ve pratikler bütününden” bahseder.¹⁷⁷ Bu kurumlar, yönetim, iletişim, zorlama, yorumlama meşrulaştırma ve uyum sağlanması yoluyla kurallara bağlı kalınmasına¹⁷⁸ ve kuralların korunmasına yardımcı olur. Birinci bölümde belirtildiği gibi AET, NATO gibi uluslararası organizasyonlar ise ikincil kuralları koyan kurumlardır.

---

¹⁷⁵ *Ibid.*, s. 91.

¹⁷⁶ *Ibid.*, s. 70-71.

¹⁷⁷ Richard Little, “The Balance of Power and Great Power Management”, Richard Little ve John Willimas (der.), *The Anarchical Society in a Globalized World*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 101.

¹⁷⁸ Krasner, “Structural Causes and”, s. 186.

Neoliberaler ise kurumları belirli alanlarda devlet davranışlarını düzenleyen kurallar bütünü olarak ele almaktadırlar. Bu anlayışa göre devletler arasındaki işbirliği, kurumlar dahilinde organize edilebilmekte ve resmiyete dökülebilmektedir.¹⁷⁹ Keohane, kurumları “karargah binaları ve uzmanlaşmış personeli olan resmi organizasyonlar olarak görmenin ötesinde, beklentilerin etrafında yakınlaştığı genel, kabul görmüş uygulama şekilleri (*patterns of practice*)” olarak tanımlayan kurumsalcı görüşleri dikkate alır¹⁸⁰ ve “işbirliği ve ihtilafın basitçe güç ve çıkarlar tarafından belirlenmediği durumlarda, rejimler gibi uluslararası kurumların işbirliğini nasıl kolaylaştırdığını” açıklar.¹⁸¹ Buradan da anlaşıldığı gibi Neoliberaler, uluslararası rejimleri de birer kurum olarak görmektedirler.

Bu noktada şu hususa dikkat çekmekte yarar var. Rejim teorisi içerisinde özellikle Neoliberal Kurumsalcılar, kurumların AB, NATO, BM gibi organizasyonları içerdiğini kabul ederler. Buna göre uluslararası rejimler resmi yapılar olarak karşımıza çıkar. Yapılacak analizler daha çok bu kurumların kuruluşları, kurumsal yapıları, karar verme prosedürleri ve bürokratik pratiklerine odaklanmaya başlar. Dolayısıyla bu kurumlar gözlemlenebilir ampirik gerçeklikler olarak karşımıza çıkar. Uluslararası organizasyon konusunda daha farklı yaklaşan Rejim Teorisi içerisindeki Bilişsel kanat ise kurumlar ve organizasyonlar arasında bir ayrımın yapılması gerektiğini savunur. Bilişsel kanada göre kurumların tanımlaması sosyal hayatın içerisinde bulunan gelenekler ve alışkanlıklardan oluşan sosyal ilişki şekillerinin incelenmesini gerektirir.¹⁸² Bu anlayış kurumları sosyal yapılar olarak ele

---

¹⁷⁹ Burchill, “Liberalizm”, s. 93.

¹⁸⁰ Keohane, *After Hegemony*, s. 8.

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 31.

¹⁸² Evans, “Regime Theory and”, s. 340.

alır. Kurumların vasıtasıyla kurulan davranışsal ilişkiler ağının uluslararası ilişkilere bir tahmin edilebilirlik veya düzen getirdiğini savunur. Diğer taraftan NATO ve AB gibi kuruluşları ofis, personel, bütçe ve ekipmana sahip olan organizasyonlar olarak tanımlarlar. Bilişsellere göre organizasyonlar çeşitli amaçları gerçekleştirmek için kurulmuş fiziki yapılardır. Bu nedenle yalnızca organizasyonlardan yola çıkarak kurumlara yönelik yapılacak bir değerlendirme yanlışlıkla sonuçlanacaktır. Ancak bu değerlendirme Bilişselci kanadın organizasyonlara hiç önem vermediği anlamına gelmez. Haas “bilişselci görüşün (rejim teorisi içerisinde Goritusçular) organizasyonların öğrenme kabiliyeti olduğunu kabul ettiğini” ve “organizasyonların, harekete geçirmeye hasıl olduğu bilgi ve fikirler vasıtasıyla değişim sürecine bağımsız olarak katkıda bulunduğunu” belirtir.¹⁸³ Kısacası bu görüş organizasyonları tamamen görmezden gelmemekle birlikte, kurumları öncelikli olarak “kavramsal varlıklar” olarak ele alır.¹⁸⁴

Bu açıklamalardan da anlaşılabilceği gibi rejim teorisi içerisinde kurumların, rejimlerin ve organizasyonların arasındaki ilişkide bir belirsizlik söz konusudur. Ancak Bull’un ve Rejim Teorisi içerisindeki Bilişselcilerin kurumlar ve organizasyonlara yaklaşımı, Neoliberalere göre daha bir benzerlik göstermektedir. Bu noktada şu hususa değinmekte yarar var: Bull, NATO, AET gibi organizasyonları uluslararası toplumun daha geniş kurumlarının (uluslararası hukuk, diplomasi, vd.) etkinliğine katkıda bulunduğu oranda önemli bulur. Daha büyük kurumların

---

¹⁸³ Ernst B. Haas, “Words can hurt you, or , who said what to whom about regimes”, Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 57.

¹⁸⁴ Evans, “Regime Theory and”, s. 340.

işleyişine aksi yönde hareket eden kurumlar ise, düzenin devamlılığı konusunda zararlı etkiye sahiptir.¹⁸⁵

ORTAK YANLAR	FARKLILIKLAR
<ul style="list-style-type: none"> • Anarşi sınırlandırılabilir. • Sistemdeki temel normatif prensip egemenliktir. • Devlet davranışlarında, diğer devletlerin davranışları hesaba katılır. • Pozitif hukuka vurgu. • Kurallar devlet davranışlarını etkileyebilir. • Sektörel güce vurgu (<i>issue power</i>) aynı zamanda toplam gücün (<i>overall power</i>) dikkate alınması. • Güç el değiştirilemez. (<i>fugibility of power</i>) • Rasyonel düşünce, çıkar maksimizasyonu. • Kurumların Rolü. • Temel analiz birimi devlettir.	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası sistemin devlet davranışları üzerindeki etkisi ve yapı kavramı.. • Kurum tanımlamaları. • Sınırlar (<i>Bull, uluslararası toplum kavramını sistem genelinde ele almıştır. Oysa rejimler bölgesel düzeyde ele alınabilir.</i>)

Tablo-2: Bull'un Uluslararası Toplum Yaklaşımı ve Neoliberal Kurumsalcılık

Çalışmamızın bu bölümünde, Anarşi ve Uluslararası Sistem, Grotiusçu Düşünce, Güç ve Çıkarlar ile Kurumların Rolü başlıkları altında, Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ve özellikle Neoliberallerin yaklaşımı doğrultusunda Rejim Teorisinin ortak yanları ve farklılıkları ele alınmış olup, ulaşılan sonuçlar Tablo-2'de özetlenmiştir. Tezin dördüncü bölümde ise bu bölümde tespit edilen farklılıklar minimize edilmek suretiyle, her iki yaklaşım birbirleri ile ilişkilendirilecektir.

¹⁸⁵ *Ibid.*, s. 341.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI REJİMLERİN DÜZENE ETKİSİ

4.1 Uluslararası Rejimlerin Düzene Etkisi

Çalışmamızın birinci bölümünde uluslararası düzene yaptığı katkı ve uluslararası toplumun içeriğini detaylandırması itibari ile kurumların, Hedley Bull'un tanımladığı uluslararası toplumdaki merkezi önemi, ikinci bölümünde ise kurumları açıklamasının merkezine yerleştiren, bir diğer Uluslararası İlişkiler teorisi olan Rejim Teorisi açıklanmıştır. Her iki yaklaşımında kurumların uluslararası ilişkilerdeki önemine odaklanmasına rağmen, kurum tanımlarında bir takım farklılıklar olduğunu, Bull'un kurumları “alışkanlıklar ve pratikler bütünü” olarak ele aldığını, Neoliberallerin ise kurumlardan söz ederken “spesifik amaçları gerçekleştirmek için kurulan kuruluş veya organizasyonlardan” bahsettiğini ise üçüncü bölümde açıkladık. Bu noktada uluslararası toplum ile rejim teorisinin sentezi yapmayı amaçlayan çalışmamızda olası bir kavram karmaşası yaşanmaması için Buzan'ın görüşlerine bir göz atalım.

Buzan, Rejim Teorisi tarafından söz edilen kurumların “bazı tip uluslararası toplumların (çoğunlukla liberal ancak farklı tiplerde olabilir) ürünü olduğunu ve devletler tarafından bilinçli olarak dizayn edildiğini” Bull, tarafından sözü edilen kurumların ise “toplumun temel amaçlarını ve karakteristiğini tanımlayarak, uluslararası toplumun ve devletlerin esasını teşkil ettiğini”¹⁸⁶ belirtmektedir. Buna

---

¹⁸⁶ Buzan, “Rethinking Hedley Bull”, s. 78.

göre Bull'un tanımladığı kurumlar, uluslararası toplumun bileşenlerini tanımlamaktadır. Sosyal gerçekliklerin, özellikle kurumların hiyerarşik olarak yapılandırılabilmesini belirten Buzan, bu bağlamda, Bull'un tanımladığı kurumları "birincil kurumlar" (*primary institutions*), rejim teorisinin kurumlarını ise "ikincil kurumlar" (*secondary institutions*) olarak adlandırmaktadır.¹⁸⁷ Uluslararası rejimler ve uluslararası toplum kavramlarının sentezini daha sağlıklı bir şekilde yapmak için bizde çalışmamızın kalan kısmında bu hiyerarşik sınıflandırmayı kullanacağız.

Anarşik Toplum isimli kitabında Bull'un, ağırlıklı olarak uluslararası toplum ve düzen kavramlarına odaklandığını belirtmiştik. Düzenin sağlanması açısından Bull kuralları, "ortak çıkarları uygun davranış biçimlerine dönüştüren anahtar faktörler" olarak görür.¹⁸⁸ Bu noktada üç basamaktan oluşan bir kural kompleksi önem arz eder.¹⁸⁹ En üst basamak, dünya politikasının "kurucu normatif prensibelerdir". Bu prensipler genellikle sıfır toplamlıdır. Yani bu prensipler arasında meydana gelebilecek bir ihtilaf düzensizlikle sonuçlanacaktır. Bu sebeple Buzan, bu prensiplerden birinin hiyerarşik olarak tepede konumlanması gerektiğini belirtir.¹⁹⁰ İkinci basamak devletler arasında "bir arada yaşamının kurallarıdır". Üçüncüsü basamak ise "işbirliğini düzenleyen kurallardır". Buzan, kaynakları ne olursa olsun (örfi, pozitif hukuk vb.) uluslararası ilişkilerdeki bütün kuralların bu üç kategoriden birinin içine düşeceğini belirtir.¹⁹¹ Bu doğrultuda, Bull'un görüşüne göre "egemenlik" prensibi, uluslararası sistemin temel normatif prensibi olup birinci basamakta yer almaktadır. İkinci basamakta ise bir arada yaşamak için gerekli olan

---

¹⁸⁷ *Ibid.*, s. 78.

¹⁸⁸ Bull, *Anarchical Society*, s. 64-68.

¹⁸⁹ Armstrong, "The Nature of Law in", s. 122.

¹⁹⁰ Buzan, "Rethinking Hedley Bull", s. 79.

¹⁹¹ *Ibid.*, s. 78.

minimum davranışları düzenleyen kurallar, Bull'un ifadesiyle: anlaşmalara sadık kalınmasını, kuvvet kullanımının sınırlandırılmasını ve mülkiyet haklarını düzenleyen kurallar mevcuttur. Ayrıca Bull'un tanımladığı uluslararası toplum kurumları da (güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş, büyük güçlerin yönetimi) burada yer almaktadır. Üçüncü basamak ise ekonomi, enerji gibi spesifik alanlardaki işbirliğini düzenleyen kurallardır. Bu basamakta yer alan kurallar Bull'un deyişiyle "uluslararası toplumun temel hedeflerinin ötesinde ikincil ve daha gelişmiş amaçları gerçekleştirmeyi hedefleyen kurallardır."¹⁹²

Bu doğrultudan hareketle Bull' un birincil kurumları (egemenlik, güç dengesi, uluslararası hukuk, vd.) birinci ve ikinci basamakta, rejim teorisinin kurumları ise üçüncü basamakta yer almaktadır. Üçüncü basamaktaki ikincil kurumlar, yalnızca spesifik alana (*issue area*) odaklanırken, ilk iki basamakta yer alan birincil kurumlar tarihsel bir derinlik sonucu hayat bulmuş, zamanla normatif bir nitelik kazanmış ve birbirine entegre olmuş, birden çok ikincil kurumun birbirine bağlanması sonucu oluşmuş olup, genel alanlara odaklanmaktadır. Bu hiyerarşik sınıflandırma çerçevesinde, örneğin ikincil kurumların ışığı altında imzalanacak olan anlaşmaların, birincil bir kurum olan uluslararası hukukunun "egemen eşitlik, karşılıklılık, iyi niyet" gibi ilkeleri çerçevesinde hazırlanması, uygulanması ve yürürlükten kaldırılması düzenin istikrarı açısından¹⁹³ yararlı olacaktır.

---

¹⁹² Bull, *Anarchical Society*,s. 67.

¹⁹³ Uluslararası politikada devletler özellikle hayati çıkarları söz konusu olduğunda her zaman bu hiyerarşi içinde hareket etmezler. Burada belirtmek istenilen bu şekilde bir hiyerarşinin düzenin istikrarına katkı sağlayacağıdır.

Birincil ve ikincil kurumlar arasındaki bu etkiyi yalnızca yukarıdan aşağıya doğru tek taraflı olarak düşünmek hatalı yaklaşımdır. Birincil ve ikincil kurumlar arasındaki etki, yukarıdan aşağıya doğru olabileceği gibi, aşağıdan yukarıya doğru da olabilir. Örneğin küreselleşme tartışmalarında, bazı çevreler Dünya Ticaret Örgütü rejiminin getirdiği kural ve kısıtlamalarla kurucu normatif prensip olan devletlerin egemenliğini indirgediğini savunurken, aksi görüşte yazarlar devletlerin bu kuralları kendi ulusal çıkarları doğrultusunda kabul ettiği için bu durumun egemenliğin pratik bir sonucu olduğunu iddia eder.¹⁹⁴ Bull ise bu ilişkiyi düzen çerçevesinde ele alır. Daha öncede belirtildiği üzere Bull, ikincil kurumları uluslararası toplumun daha geniş kurumlarının (birincil kurumlar: uluslararası hukuk, diplomasi, vd.) etkinliğine katkıda bulunduğu oranda düzen açısından önemli, aksi yönde hareket ettiğinde ise düzen açısından zararlı bulur. Örneğin insan haklarına yönelik olarak oluşturulan rejimler, Bull'a göre bir noktadan sonra düzene zarar verebilir.¹⁹⁵ Bu noktada sistem, düzen ve rejim kavramlarının, kurulumunu yaptığımız üç basamaklı kural kompleksi ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde de açıklandığı gibi rejimler uluslararası ilişkilerdeki çatışmaları kontrol etmek için belli alanlarda karşılıklı bağımlılık temelinde inşa edilen insan yapımı düzenlemelerdir.¹⁹⁶ Buzan'ın sınıflandırması doğrultusunda “ikincil kurumlar” olarak adlandırdığımız rejimler, işbirliğini düzenleyen kurallardan oluşan üçüncü basamakta yer alır. Rejimler, sistemin parçalarıdır. Sistem ise “bütünü” temsil eder.¹⁹⁷ Dolayısıyla sistem üç basamağın

---

¹⁹⁴ Buzan, *From International to World Society*, s. 185.

¹⁹⁵ Bull, *Anarchical Society*, s. 85-86.

¹⁹⁶ Haas, “Words can hurt you”, s. 26.

¹⁹⁷ *Ibid.*, s. 27.

sağlayan birincil kurumlara yönelmemiz gerekmektedir. Bu basamakta bulunan kurumlar kuralların, kurallar ise temel hedeflerin devamlılığını sağladığı sürece düzen istikrarlı olacaktır. Tablo-3’de Bull’un birincil kurumları ve bu kurumların etkinliğine pozitif katkı yapan ikincil kurumlar (rejimler) gösterilmektedir. Örneğin Uluslararası Adalet Divanı, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde oynadığı rol ile uluslararası hukuk kurumuna pozitif etki yapmaktadır. Buradan hareketle Bull’un da belirttiği gibi rejimler, uluslararası toplumun kurumlarına yaptığı katkı oranında düzen açısından bir istikrar faktörü olarak ortaya çıkacaktır.

Uluslararası Kurumlar	
Birincil Kurumlar	İkincil Kurumlar
Güç Dengesi	NATO, Varşova Paktı
Uluslararası Hukuk	Uluslararası Adalet Divanı, Uluslararası Ticaret Mahkemesi, Birçok Rejim Türü
Savaş	BM Güvenlik Konseyi
Diplomasi	Büyükelçilikler, BM, Konferanslar, Rejimler
Büyük Güçlerin Yönetimi	NATO

Tablo-3 : Bull’un düzen anlayışında yer alan Uluslararası Kurumlar ¹⁹⁹

Uluslararası rejimlerin sistemin bir fonksiyonu olarak meydana geldiğini ve yapısal faktörlerin rejimlerin oluşturulmasında, devamlılığında ve değişiminde birinci derecede etkili olduğunu; sistemdeki yapısal bir değişikliğin ise uluslararası rejimlerde değişime/dönüşüme neden olabileceğini; ancak uluslararası toplum açısından bakıldığında ise Bull’ un sistem tanımlamasında yapı kavramına açık bir

¹⁹⁹ Tablonun şekillendirilmesinde şu kaynaktan yararlanılmıştır: *ibid.*, s. 187- Tablo 3.

şekilde gönderme yapılmadığını belirtmiştik. Bu noktada şu çelişki ile karşı karşıyayız: Birincil kurumları etkileyen rejimler, yapısal faktörlerden etkilenirken, nasıl olur da birincil kurumlar bu faktörlerden etkilenmez? Bu çelişkiyi aşmak için Buzan'ın görüşlerine bir göz atalım: Buzan, “Bull’un uluslararası toplum tanımlamasının açık bir şekilde fiziksel (mekanik) ve sosyal olmak üzere iki tip etkileşimi ihtiva ettiğini” belirtir ve Bull’ un “uluslararası sistem ve uluslararası toplum kavramlarını farklı olarak ele almasının temelinde fiziki etkileşimi, sosyal etkileşimden ayırma niyetinin yattığını”²⁰⁰ savunur. Diğer bir deyişle Buzan, Bull’un uluslararası sistem yaklaşımının “devlet davranışlarının sistemdeki güç dağılımının değişimine bağlı olarak açıklanabileceğini” kabul eden bir yaklaşımı sunduğunu iddia etmektedir.²⁰¹ Bull’ un birincil kurumlarından olan güç dengesinin ve büyük güçlerin yönetiminin, sistemdeki diğer devletlerle ve güç dağılımı ile yakından ilişkili olduğu göz önüne alındığında, Buzan’ın görüşleri doğrultusunda sisteme yönelik yapısal bir çıkarım yapmak çalışmamız açısından da faydalı olacaktır.

Buzan, yapı tanımlamasında Waltz’ a gönderme yapmaktadır. Waltz’a göre uluslararası sistemin yapısı anarşiktir. Bu anarşik yapı sistemdeki güç dağılımının sonucu olarak ortaya çıkar. Bull ve Neoliberallerin, toplam gücün (*overall power*) yanında, aynı zamanda alansal gücüde dikkate aldıklarını belirtmiştik. Ancak düzene yönelik yapılacak bir istikrar analizinde toplam güce (*overall power*) odaklanmamız daha faydalı olacaktır. Uluslararası sistemdeki güç dağılımı değişikliği diğer bir deyişle yapısal bir değişim, öncelikli olarak birincil kurumlar seviyesinde güç kavramını merkez alan güç dengesi ve büyük güçlerin yönetimi kurumları ile bu

---

²⁰⁰ Buzan, *From International to World Society*, s. 98.

²⁰¹ Little, “The Balance of Power”, s. 105.

kurumlara yönelik olarak oluşturulmuş ikincil kurumları (rejimleri) etkileyecektir. Yapısal değişiklikler kaçınılmaz olarak eski yapıdaki güç dengelerini ve büyük güçleride etkileyecektir. Örneğin Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yapı sonucu ortaya çıkan sübjektif güç dengesi İkinci Dünya Savaşının önünü açmıştır veya Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan yapı, büyük güçlerin yönetimi kurumu çerçevesinde Rusya'nın özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde Soğuk Savaş öncesi yerine getirdiği sorumlulukların sona ermesine neden olmuştur.

Düzenin istikrarı açısından yaklaşıldığında, uluslararası sistemdeki yapısal değişimler ikincil kurumları (rejimleri) iki şekilde etkileyebilir. İlk olarak birincil kurumların etkinliğine pozitif etki yapacak rejimler oluşturulmak suretiyle düzenin istikrarına katkıda bulunabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan NATO ve Varşova Paktı bu tip rejimlere örnek olarak verilebilir. İkinci olarak mevcut kurumlar uluslararası toplumun amaçları doğrultusunda elastikiyetlerine ve etkinliklerine bağlı olarak dönüştürülerek birincil kurumların etkinliğine hizmet edebilir ya da birincil kurumların çeşitli fonksiyonlarını yerine getirerek düzenin istikrarına katkı yapabilir. Örneğin Soğuk Savaş sonrası büyük güçlerin yönetimi kurumu çerçevesinde Orta ve Doğu Avrupa'da eski dönemde SSCB vasıtası ile yerine getirilen fonksiyonlar, NATO ve AT'nin dönüşümü ile kurumlar vasıtası ile yerine getirilmiş ve Doğu Bloğu ülkeleri başarılı bir şekilde Batı sistemine entegre edilmiştir.

Bu bölümün son iki kısmında uluslararası rejimlerin rolü üzerinden Soğuk Savaş sonrası dönemde "Batı Uluslararası Toplumundaki" düzene yönelik bir istikrar analizi yapılacaktır. Bu noktada bir ayrıntıya dikkat çekmemiz gerekiyor. Bull' un

uluslararası düzen yaklaşımı uluslararası sistemin genelini kapsamaktadır. Ancak uluslararası rejimler kimi zaman bölgesel bazda düzenlenmekte ve katılımcı devletlerle sınırlı kalmaktadır. Bu farklılığı aşmak ve Batı Dünyasına yönelik istikrar analizini daha net bir biçimde ortaya koyabilmek için birinci bölümde açıklanan “Bölgesel Uluslararası Toplum” kavramına başvurulacaktır.

4.2 NATO ve Batı Uluslararası Toplumu

Hitler Almanyası’ nın, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan güç dengesini alt üst etmesi, Avrupa’ da güç dengesini yeniden kurmak üzere devletlerin bloklaşmasını zorunlu kılmış ve bunun için dünya 1939’dan 1945’e kadar süren İkinci Dünya Savaşına sahne olmuştu. Ancak İkinci Dünya Savaşında dengeyi bozucu güçlere karşı kazanılan zafere rağmen, savaşın hemen sonrasında Avrupa’da güç dengesi kurulamamıştır. Savaş sonrası Fransa ve İngiltere’nin bir hayli yıpranmış olması nedeniyle Avrupa’da, Almanya’nın yenilgisinin yarattığı güç boşluğu bu devletler tarafından doldurulamamıştır. Aynı şekilde Japonya’nın yenilgisi sebebi ile Asya kıtasında da bir güç boşluğu meydana gelmişti. Savaştan sonra güçlü olarak ayakta kalabilen devletler ise siyasi ve ekonomik doktrinleri birbirleriyle çatışan Avrupa’ya göre iki “kenar” devlet, yani Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği idi.²⁰²

Bu dönemde izlediği yayılma politikasıyla Sovyetler, Batı Avrupa için endişe kaynağı haline gelmekteydi. Sovyet Rusya bir yandan İran, Türkiye ve Yunanistan

---

²⁰² Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul, DER Yayınevi, 2008, s. 855-856.

üzerindeki istek ve girişimleri ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da yayılmaya çalışırken, bir yandan da Avrupa'da işgali altında bulunan devletlerde komünist rejimleri yerleştirmek suretiyle bir Sovyet Bloku oluşturma çabası içindeydi. Buna göre Sovyetler Birliği'nin yayılması savaş sırasında Estonya, Letonya, Litvanya ile Finlandiya'nın, Polonya'nın bazı kısımlarının, Kuzeydoğu Almanya'nın, Doğu Çekoslovakya'nın ilhakıyla başlamış ve bunun yanında hükümet değişiklikleri yolu ile Doğu Avrupa üzerinde bir denetim politikası ile tamamlanmıştır.²⁰³ Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeler ve Amerikan yöneticilerinin bu olayları yorumlayış biçimi Amerika'nın kendisini sürekli ve ağır bir Sovyet tehdidi altında hissetmesine neden olmuştur.²⁰⁴ Savaş sonrası yenilen devletlerle barış antlaşmaları yapmak üzere toplanan Paris Barış Konferansında²⁰⁵ (29 Temmuz-15 Ekim 1946) Doğu ve Batı Blokları kesin çizgilerle ayrılmaya başlamış Beyaz Rusya, Ukrayna, Çekoslovakya, Yugoslavya, Polonya, Bulgaristan ve Macaristan SSCB'nin, geriye kalan Avrupa ülkelerinin çoğunluğu ise ABD'nin çevresinde kümelenmişlerdir. Özetle, 1947 yılına girildiğinde Avrupa kapitalist ve komünist olarak ikiye bölünmüştür.²⁰⁶

Tüm bu gelişmelerin ışığında SSCB etki alanına aldığı bölgelerde, ideolojik ve ekonomik olarak örgütlenirken, ABD Thurman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde Sovyet etki alanı dışından kalan Avrupa ülkeleri ile Türkiye ve Yunanistan'a yardıma başlamıştır. İki büyük devlet arasında ortaya çıkan güvensizliğin derinleşmeye başladığı sıralarda, 1948 Şubatında gerçekleşen Prag darbesinin sonucu Çekoslovakya'da Sovyet etki alanına girmiş ve buna tepki olarak

---

²⁰³ *Ibid.*, s.357-358.

²⁰⁴ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 257.

²⁰⁵ Konferansa 21 devlet katılmıştır.

²⁰⁶ Burak Tangör, *Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2009, s. 23.

ABD'nin de desteğiyle beş Avrupa ülkesi (Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere) 17 Mart 1948'de Brüksel Antlaşmasını imzalamışlardır.²⁰⁷ Böylece Avrupa'da ki Sovyet baskısı ve yayılmasına karşı ilk ortak savunma örgütü kurulmuştur. Ancak söz konusu antlaşmaya rağmen Batı Avrupa devletleri halen, Sovyetlere karşı gerekli dengeyi kurmaktan yoksundu. Bu durumun farkında olan ABD ise 11 Haziran 1948'de Senatör Vandenberg' in sunduğu önerinin senatoda kabulü ile izlediği “yalnızlık” politikasını resmi olarak terk etmiştir. Böylece NATO'nun kurulmasına resmi olarak zemin hazırlanmıştır.²⁰⁸

Avrupa ve Kuzey Amerika arasında güvenlik garantileri ve karşılıklı taahhütlere dayanan tek bir ittifak kurulmasını öngören 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Antlaşması²⁰⁹ ile NATO kurulmuştur. NATO, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın güvenliğini bir arada gören bir anlayışın bir ürünüdür. Dolaysı ile bu iki bölgenin ve bölgedeki tüm aktörlerin benzer güvenlik ve savunma stratejileri bulunduğu varsayımına dayanır. Çıkarları farklı olan aktörlerinde bu kuruluş bünyesinde çıkarlarını ortaklaştırması beklenir.²¹⁰ NATO askeri ittifakın yanı sıra siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda ortak ve sürekli bir işbirliğini esas almıştır.²¹¹ NATO İkinci Dünya Savaşı sonrası kargaşa ortamında bir yandan Sovyetler Birliğini dengelerken, diğer yandan Batı Avrupa ile ABD arasındaki ilişkilere belirli bir düzen ve kurallar bütünü getirmiştir. 1955 yılında Sovyetler Birliği, NATO'nun

---

²⁰⁷ Tam adı “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği Ortak Savunma Anlaşması” olan Brüksel Antlaşması aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliği örgütüdür Sander, *Siyasi Tarih*, s. 264.

²⁰⁸ Tangör, *Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi*, s. 25-29.

²⁰⁹ Antlaşma Brüksel Antlaşmasının tarafları ile ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç, vePortekiz'in katılımı ile imzalanmış, Türkiye ve Yunanistan 1952'de, Federal Almanya Cumhuriyeti ise 1955'de NATO'ya katılmışlardır.

²¹⁰ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s. 232.

²¹¹ Tangör, *Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi*, s. 29.

Doğu Bloku karşılığı olan Varşova Paktını kurunca iki blok kesin çizgilerle açığa çıkmıştır.²¹²

Yukarıda açıklanan tarihsel olaylar paralelinde NATO'nun uluslararası toplum ve rejim teorisi çerçevesinde analizini yapmadan önce güvenlik rejimlerinin oluşturulması ve devam ettirilmesi konusunda Jervis' in görüşlerine bir göz atalım: Jervis güvenlik rejimlerinin oluşturulabilmesi ve devam ettirilebilmesi için dört koşulun gerekli olduğunu savunur. İlk olarak büyük güçler bu rejimlerin kurulması konusunda istekli olmalıdırlar. Diğer bir deyişle büyük güçler mevcut statükonun devamlılığı konusunda hemfikir olmalıdırlar ve statükoda bir değişiklik olması durumunda bunun kuvvet kullanmadan gerçekleşmesini arzu etmelidirler. İkinci olarak aktörler, diğer aktörlerle güvenlik ve işbirliği konularında aynı değerleri paylaştıklarına inanmalıdırlar. Üçüncü olarak, rejim içerisindeki aktörlerden en az biri dahi güvenliğin en iyi şekilde yayılma (*expansion*) yoluyla gerçekleşeceğine inanıyorsa güvenlik rejimleri oluşturulamaz. Son olarak savaş ve bireysel güvenlik arayışının maliyetli olduğu bütün üyeler tarafından kabul edilmelidir.²¹³

NATO, İkinci Dünya Savaşı sonrasında sistemdeki güç dağılımı sonucu şekillenen bir ittifaktır. Ancak her ne kadar askeri amaçlar öncelikli olsa da siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda da bir işbirliği esas alınmıştır. Jervis'in koşullarından yola çıkılarak, uluslararası sistem çapında yapılacak bir analizde NATO kuruluş aşamasında bir güvenlik rejimi gibi gözükmemesine rağmen Batı Uluslararası Toplumuna yönelik olarak yapılacak bölgesel bir analizde, NATO'nun bir güvenlik

---

²¹² Sander, *Siyasi Tarih*, s. 270.

²¹³ Robert Jervis, "Security Regimes", Krasner (der.), *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 176-178.

rejiminin karşılaması gereken bütün koşulları sağladığı görülmektedir. Ancak sistem çapında ele alındığında dahi NATO'nun bir organizasyon olarak uluslararası toplumun kurumları olan güç dengesi ve büyük güçlerin yönetimi kurumlarına yaptığı katkı ile uluslararası düzene sağladığı yarar açıktır. Ayrıca Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5'nci maddesinde BM yasaının bağımsız ülkelerin bireysel ve toplu savunma konusundaki 51'inci maddesine atıfta bulunularak, uluslararası toplumun bir diğer kurumu olan, uluslararası hukuk kurumunun işleyişine uygun bir düzenleme yapılmıştır.

Rejimlerin “belirli bir alanda, aktör beklentilerinin etrafında birleştiği (veya yakınlaştığı) açık veya örtülü prensipler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerinin bütünü” olduğunu belirtmiştik. NATO, bölgesel bazda bir rejim olarak ele alındığında bu rejimin temel prensipleri “egemen devletler arasında üyelerinin güvenliğinin bölünmezliği esasına dayanan işbirliği taahhüdü”²¹⁴, “İttifakın güvenilirlik ve etkinliğinin garantisi olan Atlantik ötesi bağın korunması”²¹⁵ ve kolektif güvenliği esas alan “ortaklaşa savunma”²¹⁶ prensipleridir. Buna paralel olarak “her üyenin toplu savunmanın getirdiği yararlar kadar sorumluluk ve riskleri de paylaşmaları” ve “antlaşma ile ters düşecek herhangi bir taahhüde girmemeleri”²¹⁷ bu prensiplerle uyumlu olan normlar olarak sıralanabilir. Bu açıdan bakıldığında NATO, öncelikli olarak SSCB'ye karşı bir kalkan görevi görerek, Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da temel hedeflerin (ortak çıkarlar) gerçekleştirilmesi için gerekli olan güvenliği sağlamıştır. Bunun yanında Batı

---

²¹⁴ *NATO El Kitabı*, Brüksel, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, 2001, s. 30.

²¹⁵ *Ibid*, s. 49.

²¹⁶ Tangör, *Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi*, s. 30; Ortaklaşa savunma ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: dipnot 21

²¹⁷ *NATO El Kitabı*, s. 30.

Avrupa ile ABD arasındaki ilişkileri belirli kurallarla düzenleyerek Batı Uluslararası Toplumunda düzenin tesis edilmesinde öncelikli rol oynamıştır. Bull'un "toplumsal hayatta düzeni, temel hedeflerin ve değerlerin devamlılığını sağlayan eğilimler" olarak tanımladığını birinci bölümde belirtmiştik. Batı Uluslararası Toplumu açısından bakıldığında "demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları" bu uluslararası toplumun öne çıkan ortak değerleri olarak sayılabilir. İttifak, temel hedeflerin yanı sıra bu değerlere dayanan bir istikrar ortamı tesis etmek suretiyle²¹⁸ Soğuk Savaş dönemi boyunca düzenin istikrarına katkıda bulunmuştur. Ayrıca NATO, ihtiva ettiği iletişim kanallarıyla diplomasi kurumunun, ortaklaşa savunma prensibinden hareketle kendi üyeleri arasındaki kuvvet kullanımını sınırlandırılması ile *savaş* kurumun, BM yasasına uyumu ile uluslararası hukuk kurumunun, her ne kadar resmi olarak belirtilmemiş olsa da Batı Bloğunda ABD'yi Bull'un tanımlamaları doğrultusunda²¹⁹ büyük güç olarak konumlandırarak büyük güçlerin yönetimi kurumunun işleyişine olumlu yönde katkıda bulunarak Batı Uluslararası Toplumu düzenin istikrarına olumlu katkı yapmıştır.

Soğuk Savaş dönemi boyunca NATO bir rejim olarak, yukarıda açıklanan fonksiyonları ile Batı Uluslararası Toplumundaki düzenin istikrarına katkıda bulunmuştur. 1985 yılından itibaren Doğu Blokunda içerisinde meydana gelen gelişmeler, 26 Aralık 1991' de Sovyetler Birliğinin yıkılması ve Doğu Bloğunun dağılması ile sonuçlandı. Sovyetler Birliğinin dağılması ile Rusya Federasyonu dışında 14 bağımsız devlet ortaya çıkmış ve bu süreç içerisinde Macaristan, Polonya,

---

²¹⁸ *Ibid.*, s. 35.

²¹⁹ Sistem içerisindeki diğer bağımsız politik topluluklar tarafından büyük güçlerin barışın ve güvenliğin devamlılığının sağlanması noktasında bazı özel hak ve sorumluluklarının olduğunun kabulüdür.

Çekoslovakya, Bulgaristan ve Romanya’da Komünist Partilerin tekeline ve öncülüğüne son verilmiştir. Ayrıca Arnavutluk’ta yeni siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Doğu Blokunu bir arada tutan COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi) 28 Haziran 1991 günü bunun arkasından da 1 Temmuz 1991’ de Varşova Paktı’na resmen son verilmiştir. Ayrıca 1945 yılı sonrası yaşanan gelişmelerle “Doğu Almanya” ve “Batı Almanya” ikiye ayrılan Almanya 3 Ekim 1990’da birleşerek yeniden bütünlüğüne kavuşmuştur.²²⁰

Dünyanın iki süper devletinden biri olan Sovyetler Birliği ile ona bağlı bulunan Doğu Bloğunun yıkılması buna paralel olarak yeni devletlerin ortaya çıkması ve iki Almanya’nın birleşmesi sistemdeki güç dağılımına etki ederek, uluslararası sistemin yapısının değişimine neden olmuştur. Dünyanın iki kutuplu ve iki bloklu siyasi sistemi sona ermiştir. Uluslararası sistemde meydana gelen bu gelişmelerin, İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası genel düzene ve Batı Uluslararası Toplumundaki düzenin istikrarına etki edeceği açıktır. Oral Sander, o yıllarda bu etkiyi, *Siyasi Tarih (1918-1994)* isimli kitabında şu sözlerle açıklamaktadır:

“Avrupa denge ve istikrarının nasıl ve ne zaman oluşacağı tam bilinmemektedir. Yeni Avrupa dengesinde Varşova Paktı ortadan kalkmış olsa bile, NATO’nun ne olacağını, birleşik Almanya’nın ne gibi sonuçlar doğuracağını ve Doğu Avrupa’daki reformların nereye kadar varacağını kestirmek zordur. Ama yeni Avrupa ve belki de giderek tüm dünyaya öncelikle dört kuruluşun (NATO, AB, AGİK, Avrupa Konseyi) biçim vereceği belli oluyor.”²²¹

---

²²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 1039-1049.

²²¹ Sander, *Siyasi Tarih*, s. 505.

Uluslararası sistemde meydana gelen yapısal değişikliklerin uluslararası rejimlerin varlığını sonlandırabileceğini ya da rejimlerin elastikiyetine ve etkinliğine bağlı olarak rejimlerin değişimine\dönüşümüne neden olabileceğini çalışmamızın ikinci bölümde açıklamıştık. NATO, Soğuk Savaş sonrası dönemde “karşı tarafını” kaybetmesine rağmen etkinliği ve elastikiyeti ile varlığını koruyabilmiştir. Nitekim NATO’nun, Temmuz 1990’da Londra’da yapılan Zirve toplantısında yayınlanan ve NATO’nun kuruluşundan beri en kapsamlı denilebilecek Bildiri’ de, Devlet ve Hükümet Başkanları, İttifak’ı yeni güvenlik çerçevesine uygun bir şekilde dönüştürmek ve Doğu ve Batı arasındaki çekişmeyi sona erdirmek için gerekli adımları açıkladılar. Ayrıca Sovyetler Birliği ve Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine NATO ile diplomatik bağ kurmaları ve işbirliği temeline dayalı yeni bir ilişki tesis etmek yönünde önerilerde bulundular. Kasım 1990’da Paris’te, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşmasıyla (AKKA) ve AGİK üyesi ülkelerin, Yeni bir Avrupa için Paris Şartını yayınlamalarıyla aynı tarihte, ortak bir bildiri ve saldırmazlık taahhüdü imzalandı. Bu gelişmenin üzerine kısa süre içerisinde yeni askeri ilişkiler tesis edildi, şeffaflık ve güveni artırmak üzere karşılıklı olarak ulusal toprakların üzerinde uçuşa izin veren “Açık Semalar” anlaşması yönünde ilerleme kaydedildi. Konvansiyonel kuvvetlerin azaltılması hususunda AKKA’yı daha ileri götürecek yeni görüşmeler başlatıldı. AGİK sürecini daha fazla kurumsallaştırmak için önlemler alındı.²²²

7-8 Kasım Roma Zirve Bildirisi ile gelişmekte olan ilişkileri kurumsal bir temele oturtmak için gerekli olan hukuki altyapı hazırlanmış oldu. Bunun üzerine

---

²²² NATO El Kitabı, s. 37-38.

NATO üyesi ülkeleri, eski Varşova Paktı üyeleri ile SSCB'den bağımsızlığını kazanan ülkeleri bir araya getiren Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) kurulmuştur. NATO'nun 10-11 Ocak 1994 tarihli Brüksel Zirve toplantısında Barış İçin Ortaklık Anlaşması (BİO) geliştirilmiştir. BİO'nun kuruluş amacı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile diğer AGİK ülkeleri ve NATO arasındaki ilişkileri güçlendirerek (genelde askeri amaçlı) Avrupa bütününde düzen ve güvenliğin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Rusya'nın 22 Haziran 1994 günü anlaşmayı imzalamıştır ve bununla diğer üyelerle eşit statüde olmak üzere NATO-Rusya ortaklığı resmen kurulmuştur.²²³

1997 yılında ise KAİK' in yerini almak üzere Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) kurulmuştur. NATO müttefiklerini ve ortak üyeleri düzenli danışmalar ve işbirliği yapacakları bir forum altında bir araya getiren konsey düzenli aralıklarla Büyükelçiler, Savunma ve Dışişleri Bakanları düzeyinde toplanır.²²⁴

Tüm bu gelişmeler olurken bir taraftan da NATO'ya yeni üyelerin kabul edilmesiyle genişletilmesi konusu ortaya çıkmıştır. Bu konuda Rusya'nın itirazlarını gidermek üzere anlaşmaya varılmış ve 27 Mayıs 1997 tarihinde "NATO-Rusya Arasında Karşılıklı İlişkiler, İşbirliği ve Güvenliğe Dair Kurucu Senet" imzalanmıştır. Bunun üzerine 1997'de Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya 2004'de Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Slovakya, Estonya, Litvanya ve Letonya, 2009'da ise Hırvatistan ve Arnavutluk NATO'ya katılmışlardır. NATO'ya yeni üyelerin kabulü Kuzey Atlantik Antlaşmasının 10'uncu maddesi çerçevesinde mümkün

---

²²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Uçarol, *Siyasi Tarih*, s. 1088-1091.

²²⁴ *NATO El Kitabı*, s. 40.

olmaktadır. NATO'ya üye olmak isteyen devletlerin “Demokratik siyasi sisteme ve piyasa ekonomisine sahip olması, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü istemesi, NATO operasyonlarına katkıda bulunması ve demokratik sivil-asker ilişkisine sahip olmaları” gerekmektedir.²²⁵

Bir uluslararası rejimin istikrarını sorgulayabilmemiz için o rejimin etkinliğine ve elastikiyetine bakmamız gerektiğini ikinci bölümde belirtmiştik. Sistemdeki güç dağılımının her değişimde etkinliğini kaybeden rejimler istikrarlı rejimler değildirler. Bu değişimlere elastiki bir cevap vererek etkinliğini koruyan rejimler istikrarlı rejimleridir. Doğu Blokunun iki önemli rejimi olan COMECON ve Varşova Paktı sistemdeki yapısal değişime paralel olarak yok olmuşlardır. Ancak NATO bu değişikliğe elastiki bir şekilde uyum sağlayarak etkinliğini korumayı başarmıştır. İttifakın Dönüşüm sürecini 1991 ve 1999 tarihli Stratejik Konseptlerden²²⁶ okuyabiliriz. Buna göre NATO dayandığı temel ilke ve amaçlar aynı kalmakla birlikte, bir yandan kolektif savunma ve kriz mukabele yeteneğini muhafaza etmek amacıyla kuvvetlerini kapsamlı bir modernleşme sürecinden geçirmekte, diğer yandan ise “işbirliğine dayalı güvenlik” anlayışıyla yumuşak gücünü geliştirmek amacıyla mevcut askeri ve siyasi ortaklık yapılarını pekiştirmekte ve yenilerini tesis etmektedir.²²⁷ Dolayısıyla NATO'nun geçirdiği bu değişimi/dönüşümü Krasner'in deyimi ile “rejimin içerisinde” bir meydana gelen bir değişim/dönüşüm olarak yorumlayabiliriz. Soğuk savaş öncesi dönemde Jervis'in

---

²²⁵ NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri, TC Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi, http://www.mfa.gov.tr/ii_nato-ve-turkiye_nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa, (Erişim Tarihi:28 Kasım 2013)

²²⁶ NATO Stratejileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Dedeoğlu, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, s. 232-242.

²²⁷ NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri, (Erişim Tarihi:28 Kasım 2013)

güvenlik rejimleri kriterleri doğrultusunda NATO'nun yalnızca Batı Uluslararası Toplumu için bir rejim olarak ele alınabileceğini, ancak uluslararası sistem çapında yapılacak bir analizde NATO'nun bir rejim olarak ele alınamayacağını yukarıda açıklamıştık. Ancak NATO'nun, Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği dönüşümle yalnızca Batı Uluslararası Toplumu için değil, aynı zamanda uluslararası sistem çapında bir güvenlik rejimi olarak ele alınabileceği açıktır.

Soğuk Savaş sonrası dönemden de NATO, “işbirliğine dayalı güvenlik” anlayışı çerçevesinde kurduğu ortaklıklar ve geliştirdiği diyaloglarla, ayrıca izlediği genişleme politikasıyla Batı Uluslararası Toplumunda, düzen için bir istikrar faktörü olmaya devam etmiştir. NATO, SSCB'nin yıkılması sonucu Doğu Avrupa'da oluşan güç boşluğunu kurumsal olarak doldurarak, bu bölgede oluşabilecek bir istikrarsızlığın önüne geçmiştir. Ayrıca genişleme sürecine getirdiği kriterler ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Batı Uluslararası Toplumunun değerlerine entegrasyonunu sağlamıştır.

4.3 Avrupa Birliği ve Batı Uluslararası Toplumu

Bu başlık altında bir uluslararası organizasyon olan Avrupa Topluluklarının (AT), 1985 yılından itibaren uluslararası sistemin yapısındaki değişikliğe paralel olarak geçirdiği değişim/dönüşüm ve genişleme politikası özelinde bu organizasyonun Batı Uluslararası Toplumundaki düzenin istikrarına katkısı ele

alınacaktır. Bu dönüşümü daha iyi anlayabilmek için öncelikle AT'nin oluşumunun açıklanması faydalı olacaktır.

Sistemsal açıdan yaklaşıldığında, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası siyasi ortamda somut olarak şekillenen Avrupa bütünleşme hareketi, sistemdeki güç dağılımını neticesinde Batı Avrupa üzerinde oluşan Sovyet tehdidi ve tehdiye karşı ABD'nin bütünleşme yönündeki teşviklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin, Sovyetler'i Batı Dünyasını, demokratik ve liberal değerleri tehdit eden bir düşman olarak görmesi, ABD'nin Almanya'ya bakışını tamamen değiştirmiştir. Bu sebeple ABD, Fransa'nın öncülüğünde Avrupa'da doğacak bir bölgesel bütünleşmeyi Fransa ve Almanya'nın Sovyetlere karşı birleşmesinin tek yolu olarak görmüş ve sonuna kadar desteklemiştir.²²⁸ Aktörler açısından yaklaşıldığında ise Fransa'nın Almanya'yı kontrol altında tutmak istemesi, Almanya'nın ise güvenliğini sağlayarak, Batı ittifakının eşit bir üyesi durumuna gelmek ve müteakiben yeniden birleşmek istemesi bütünleşme sebepleri olarak sıralanabilir.²²⁹ Ayrıca her ne kadar NATO kurulmuş olsa da Avrupa her zaman, içinde ABD'nin olmadığı bir "güvenlik kalkanını" Avrupa'da istemiştir. Son olarak bir ortak pazar içinde Batı Avrupa devletlerinin ekonomik güçlerini bir araya getirerek, ABD ekonomisine bağımlılığı giderek azaltmak istemesi aktörler açısından bir diğer bütünleşme nedenidir.²³⁰

Bu şartlar altında savaş sonrası ortaya çıkan Batı Avrupa ülkeleri arasında daha fazla işbirliğinin yapılması fikri, en somut ifadesini "Schuman Deklarasyonu"

---

²²⁸ Çınar Özen, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonalist Teori Çerçevesinde Analizi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sos.Bil.Enst., 1998, s. 34-37.

²²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: *Ibid.*, s. 38-44.

²³⁰ Haluk Günüşur, *Avrupa Birliği*, Ankara, EKO yayını, 2007, s. 5.

ile bulmuştur. Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulmasına ilişkin olarak “demokratik Batı Avrupa ülkelerine” yaptığı çağrı, beş Avrupa ülkesi tarafından olumlu karşılanmıştır. 18 Nisan 1951'de Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg²³¹ arasında Paris'te imzalanan anlaşma ile AKÇT kurulmuştur.²³² Burada şu hususlara dikkat çekmekte yarar var. İlk olarak Schuman Deklarasyonu kısa dönemde Fransa ve Almanya yakınlaşmasını sağlayarak Avrupa'da istikrarlı bir düzen kurulmasını ve uzun dönemde siyasi bütünleşme yoluyla kalıcı barışı sağlayacak bir Avrupa mimarisi inşa etmeyi amaçlıyordu.²³³ İkinci olarak, AKÇT'ye yalnızca demokratik Batı Avrupa ülkelerinin²³⁴ davet edilerek, bu dönemde diktatörlükle yönetilen İspanya ve Portekiz ile Marksist Doğu Avrupa ülkelerinin dışarıda bırakılması²³⁵, kurulması amaçlanan düzenin demokratik değerleri ihtiva ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu projeye göre hedeflenen siyasi bütünleşme, başlangıçta AKÇT gibi sınırlı sektörde gerçekleştirilecek işbirliği ve buna paralel olarak yapılacak ulus-üstü düzenlemelerle gerçekleştirilecektir.²³⁶ Uluslararası rejimlerin oluşumunda sistemin yarattığı “kısıtlama ve teşviklerle”, aktörler tarafından verilecek “kararların” etkili olduğunu ikinci bölümde belirtmiştik. Buna göre yukarıda açıklanan İkinci Dünya

---

²³¹ Çalışmamızın devamında Altılılar olarak adlandırılacaklardır.

²³² Erhan Akdemir, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, Belgin Akçay, İlke Göçmen (der.), *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yay., Ankara, 2012, s. 43-44.

²³³ Günüşur, *Avrupa Birliği*, s. 7-8.

²³⁴ Çoğulcu demokrasiler kastedilmektedir.

²³⁵ *Ibid.*, s. 7.

²³⁶ Avrupa bütünleşmesi genellikle bir bütünleşme teorisi olan neofonksiyonalist teori ile açıklanmaktadır. Ancak neofonksiyonalist teori, işbirliğinin oluşumunda uluslararası sistemin etkisini göz ardı etmektedir. Bu sebeple çalışmamızda uluslararası sistemin işbirliği üzerindeki etkisini göz önüne alan rejim teorisinden yararlanılacaktır. Neofonksiyonalist teori için bkz: Özen, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonalist Teori Çerçevesinde Analizi*, s. 18-23.

Savaşı sonrası Batı Avrupa'ya yönelik olarak oluşan sistemsal kısıtlamalar ve aktörlerin rasyonel hesaplamaları, aktör beklentilerinin yaklaşmasına neden olmuş ve bu da daha ileriye gidecek bir bütünleşme hareketinin ilk adımı olan AKÇT' nin oluşumu ile sonuçlanmıştır. Bu açıklamadan sonra Soğuk Savaş sonrası dönemde meydana gelen kurumsal dönüşümü daha iyi anlayabilmek adına bütünleşme sürecinin gelişimine kısaca bir göz atalım.

1955 yılında altı devletin Dışişleri Bakanları bütünleşmenin devam etmesi, ekonomik ilişkiler ve nükleer enerji konularında da işbirliğine gidilmesi yolunda karar aldılar. Bu çerçevede Altılılar, 25 Mart 1957'de Roma Antlaşmaları olarak bilinen ve 1 Temmuz 1958'de yürürlüğe girecek olan iki antlaşmayı imzaladılar. Bu antlaşmalarla nükleer enerji konusunda üye devletler arasında koordinasyon ve işbirliği sağlanmasını amaçlayan Avrupa Atom Enerji Topluluğu (EURATOM) ile ekonomik alanda bütünleşmeyi amaçlayan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu. Bu iki kurum AKÇT ile beraber bugünkü Avrupa Birliği'nin (AB) temelini teşkil etmektedir. 1968 yılında Roma Antlaşmalarında belirtilen hedeflerden biri olan üye ülkeler arasında bir gümrük birliği oluşturma hedefi gerçekleştirildi. 1 Temmuz 1968'den itibaren üye devletler arasındaki –gümrük tarifeleri de dahil- tüm ticaret engelleri kaldırılmış oldu ve üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük politikası izlenmeye başladı. Bir yıl sonra toplanan Lahey Zirvesinde üye ülkeler aralarındaki ekonomik bütünleşmeyi artırmaya ve ekonomik ve parasal birlik kurmaya yönelik niyetlerini ortaya koydular. 1972 yılında toplanan Paris Zirvesinde ekonomik bütünleşmenin tamamlanıp Avrupa Birliği'ne geçişin sağlanması amaçlandı. 1 Ocak 1973'de İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla Avrupa

Topluluklarının üye sayısı dokuza yükseldi. Bu zirveden 1980 yılında AB'nin gerçekleştirilmesi ve parasal birlik sürecinin ikinci aşaması için zamanlama yapılması kararı çıktı. Ancak bu son derece iddialı kararlar zamanında uygulanamadılar. 1979'da Avrupa'da ortak parasal bir sistem kurulması yolunda son derece önemli bir aşama olan Avrupa Para Politikası kabul edildi. Bu politika ile üye devletlerin para birimlerinden bir sepet oluşturularak ortak para birimi olarak Avrupa Para Birimi (ECU) kabul edildi. Otoriter rejimlerden kurtulduktan sonra 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında ise İspanya ve Portekiz AT'ye üye oldular.²³⁷

Yukarıda ana hatlarıyla belirtilen Avrupa Bütünleşmesinin dönüşümü ise uluslararası sistemde meydana gelen dramatik gelişmelere paralel olarak 1980'lerin ikinci yarısından itibaren gerçekleşmeye başlamıştır. 1985 yılında Sovyetler Birliği'nde iktidara gelen Mihail Gorbaçov, Orta ve Doğu Avrupa'da ülkelerindeki bağımsızlık ateşini yaktı ve bir ekonomik reform programı başlattı. Fransız ve Alman liderler, Almanya'nın birleşmesi hayalini gündeme getiren ve süreç içerisinde Almanya'nın Batılı komşularıyla bağlarını sıkılaştıracak Orta ve Doğu Avrupa'daki gelişmeleri, bütünleşmeyi derinleştirmek için ek bir neden olarak görmekteydiler. Bunun yanında hızlı teknolojik değişim ve şiddetli uluslararası rekabet Batı Avrupa ülkelerini ekonomik bütünleşmeyi derinleştirmeye zorladı.²³⁸

Bu gelişmelerle eşzamanlı olarak 1986 yılına gelindiğinde bugünkü Avrupa Birliğinin temellerinden belki de en önemlisi Tek Avrupa Senedi (TAS) imzalandı. 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe giren TAS ile Topluluğun yapısında kökten

---

²³⁷ M.Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, *Avrupa Birliği*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2006, s. 11-22.

²³⁸ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi*, Kitap Yayınevi, 2009, s. 255.

değişiklikler yaşandı. Senedin temel hedefi “iç pazarı” tamamlamaktı ve bunun içinde 1993 yılı hedef gösterilmişti.²³⁹ TAS ile nitelikli çoğunlukla karar alma konusundaki sınırlı alanlar genişletilmiş ve Tek Pazar mevzuatının yürürlüğe girişi kolaylaştırılmıştır. Öte yandan Avrupa Parlamentosuna yasama konusunda yeni yetkiler verilmiş ve aynı zamanda araştırma ve çevre konularında Topluluklara yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Tüm bunların yanında 1970’lerden itibaren gayri resmi olarak yürütülen siyasi işbirliğinin resmi hale getirilmesi ve o tarihe kadar *de facto* nitelik taşıyan Avrupa Konseyinin *de jure* haline getirilip hukuksal sürece dahil edilmesi TAS’ın diğer başarılarındanıdır.²⁴⁰

1990’da Sovyetler Birliğinin dağılması ve Almanya’nın birleşmesi ile uluslararası sistemin yeniden şekillenen yapısına Avrupa, yeni uluslararası sistemdeki yerini sağlamlaştırmak ve Avrupa’da kurulan düzenin istikrarını sürdürmek amacıyla Maastricht Antlaşması ile karşılık verdi. Bu antlaşma ile Avrupa Birliği resmen oluşturulmuştur. Bu birlik üç sütunlu bir yapıdan oluşuyordu. İlk sütun Avrupa Topluluğu sütunu idi. Burada üç Avrupa Topluluğu (AKÇT, EURATOM, AET) yer almaktaydı. Bu alandaki yetkilerin neredeyse tamamına yakını Avrupa Birliği’nin kendisinde olacaktı. Bu sütunun altına bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için Bölgeler Komitesi kurulmuştur. Ayrıca Avrupa Parlamentosunun yasama yetkileri güçlendirilmiş, nitelikli çoğunluk oyunun kullanılacağı alanlar arttırılmış ve Ekonomik Parasal Birliğin en kısa zamanda gerçekleştirilebilmesi için zamanlama yapılması öngörülmüştür. İkinci sütun Ortak Dış ve Güvenlik Politikası adını taşıyordu. Bu sütun ASİ sisteminin yerini almıştı ve

---

²³⁹ Bu hedef zamanında gerçekleştirilerek 1 Ocak 1993 tarihi itibari ile tek pazara geçilmiştir.

²⁴⁰ Günoğur, *Avrupa Birliği*, s. 23-25.

hükümetler arası bir nitelik taşıyordu. Üçüncü sütun ise “Adalet ve İçişleri” adını taşıyordu. Bu alanın yetkisi altına da sığınma, sınır aşan sorunlar, gümrükler, göç, adli ve polis işbirliği, yolsuzluk ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele giriyordu.²⁴¹

Görüldüğü üzere Avrupa bütünleşme hareketi de temel ilke ve amaçlarını koruyarak tıpkı NATO gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemdeki yapısal değişikliklere, elastiki bir şekilde cevap vermiş ve etkinliğini devam ettirebilmiştir. Şimdi Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa bütünleşmesinin bu dönüşümünün, Batı Uluslararası Toplumunda düzene yaptığı katkıyı genişleme politikası özelinde inceleyelim.

1950’lerde altı devlet ile başlayan Avrupa bütünleşmesi hareketinin ekonomik başarısı ve Avrupa’da siyasi istikrar yaratma işlevi, bu oluşumun dışında kalan ülkelerin yönelimlerini Avrupa Toplulukları / AB üyeliğine çevirmelerine neden olmuştur.²⁴² Nitekim 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka ilk genişleme dalgası ile üye olmuşlardır. Otoriter rejimlerden kurtulan ülkelere Yunanistan 1981 yılında, İspanya ve Portekiz ise 1986 yılında Avrupa Topluluklarına üye olmuşlardır. 1980’li yıllarda yaşanan bu genişleme süreci ile Topluluk ortalama olarak fakirleşti ve tarımsal üretim payı genel üretimin içerisinde büyük artış gösterdi. Ayrıca Avrupa’nın en önemli ekonomik merkezlerine göç arttı ve göç sorunu önemli bir sorun haline geldi. Bu genişleme dalgası Avrupa Toplulukları açısından faydadan çok maliyet getirmesine rağmen yeni üyelerin

---

²⁴¹ Palabıyık, *Avrupa Birliği*, s. 24-25.

²⁴² Sinem Akgün Açıkmeşe, “Avrupa Birliğinde Genişleme”, *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, s. 613.

demokrasileri sağlamlaştırarak ve ülke ekonomileri kalkındırarak²⁴³ bu ülkelerin Batı Avrupa’da kurulan düzene entegrasyonu sağlanmıştır. 1995 yılında gerçekleşen ve Avusturya, İsveç ve Finlandiya’yı kapsayan genişleme dalgası ise bu üç ülkenin çoğulcu demokrasiye, pazar ekonomisine ve belirli bir kalkınmışlık düzeyine sahip olması nedeniyle sorunsuz yaşanmış ve Topluluğa fayda getirmiştir.²⁴⁴ Bu genişleme dalgası da esasen sistemdeki yapısal değişimin bir sonucudur. Soğuk Savaş döneminde tarafsızlık politikası izleyen bu ülkeler, SSCB’nin dağılması ile tarafsız statülerini Batı’ya kaydırmışlar ve AB’ye üye olmuşlardır.

Genişleme politikasının, Batı Uluslararası Toplumundaki düzene katkısı esasen Birliğin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini kapsayan genişleme dalgalarında daha net bir biçimde ortaya çıkar. Soğuk Savaş dönemi boyunca Sovyetler, AT’nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (ODAÜ) ile ilişki kurmasına izin vermeyerek, AT’nin Sovyet Bloğundaki benzeri COMECON ile çalışmasında ısrar ediyordu.²⁴⁵ Soğuk Savaş dönemi boyunca sosyalist ve komünist rejimlerle yönetilen ve planlı bir ekonomik sisteme sahip olmayan bu ülkeler 1980’lerin sonuna doğru ekonomik ve siyasal anlamda liberalleşmeye başladılar. Sovyetler Birliğinin çöküşünden hemen sonra bu ülkeler ekonomilerini canlandırmak ve demokrasilerini güçlendirmek için derhal yüzlerini AB’ye çevirdiler. AB ise bu bölgenin siyasi ve ekonomik istikrarının, Avrupa’da kurulmuş olan düzenin istikrarı için son derece önemli olarak gördüğünden bu ülkeleri yalnız bırakmadı.

---

²⁴³ Palabıyık, *Avrupa Birliği*, s. 22.

²⁴⁴ Açıkmışe, “Avrupa Birliğinde Genişleme”, s. 614-615.

²⁴⁵ Dinan, *Avrupa Birliği Tarihi*, s. 333.

Bu süreçte AT, ODAÜ'ye yönelik üç aşamalı bir politika izlemiştir. 1988 yılında başlayıp 1993'de sonuçlanan bir süreç içinde imzalanan ekonomik ve ticari işbirliği anlaşmaları ODAÜ'nün ekonomik açıdan Topluluk sistemine yakınlaşmasını sağlamıştır. AT'nin bu ülkelere yönelik ikinci aşamasını Topluluk tarafından yapılan mali ve teknik yardımlar oluşturmuştur. Üçüncü olarak ODAÜ ile AB arasında ortaklık ilişkisi tesis eden Avrupa Anlaşmalarının imzalanmasına yönelik bir politika geliştirilmiştir.²⁴⁶ 1993 tarihli Kopenhag Zirvesinde ise bu ülkelerin arzu ettikleri takdirde AB'ye üye olabileceklerini belirtilmiştir. Avrupa Konseyi ayrıca bu zirvede Komisyonun yeni üyeler için belirlediği şu şartları kabul etmiştir:

1. Demokrasiye, hukukun üstünlüğüne, insan ve azınlık haklarına saygı gösterilmesi ve bu hakların korunmasını güvence altına alan kurumların varlığı,
2. İşleyen bir serbest piyasa ekonomisi ve AB içerisindeki rekabetçi baskılara ve diğer serbest piyasa güçlerine dayanabilme kapasitesi,
3. Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin hedeflerine bağlı kalmak üzere, üyelik için gerekli yükümlülükleri yerine getirebilme kabiliyeti.

Buna istinaden 1994-1996 yılları arasında on ülke üyelik başvurularını Konsey'e sunmuşlardır. Komisyon 1997 yılında hazırladığı *Gündem 2000* Bildirisi çerçevesinde bu ülkelerin başvuruları hakkındaki görüşlerini hazırlamıştır. 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde aday ülkeler sınır uyumsuzluklarını barışçı yollardan çözmeye davet edilmişlerdir.²⁴⁷ 2004 yılında Polonya, Macaristan,

---

²⁴⁶ Açıkmeye, "Avrupa Birliğinde Genişleme", s. 616.

²⁴⁷ *Ibid.*, s. 621.

Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Estonya, Kıbrıs, Litvanya, Letonya, Slovakya ve Malta, 2007 yılında ise Romanya ve Bulgaristan üyeliğe kabul edilmişlerdir.

Ayrıca AB, Batı Balkanlara yönelik olarak İstikrar ve Ortaklık Süreci koşulluluğu geliştirmiştir. Bu koşulluluk AB ile Batı Balkanlar arasındaki ilişkilerin yürütülebilmesi amacıyla saptanan on kriteri ifade eder. Bu kriterler arasında mültecilerin geri dönüşü, savaş suçlarına konusunda Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği yapılması, iyi komşuluk ilişkilerinin tesis edilmesi ve bölgede işbirliğine destek verilmesi gibi konular yer almaktadır. Bu şartlar Hırvatistan için hazırlanan Müzakere Çerçeve Belgesi'nde teyit edilmiş; Aralık 2006 tarihli Zirvede tüm Balkan ülkeleri için geçerli kriter olarak vurgulanmıştır.²⁴⁸

Görüldüğü gibi AB, Soğuk Savaş sonrası dönemde geçirdiği dönüşümle elastikiyetini ve etkinliğini koruyabilmiş ayrıca bu dönemde izlediği genişleme politikası ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, Batı Uluslararası Toplumuna entegrasyonunu sağlamıştır. Genişleme sürecinde Kopenhag kriterleri ile Batı Uluslararası Toplumunun yansıması olan demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve liberal ekonomik değerler, koşulluluk yoluyla ODAÜ'ne enjekte edilmiştir. Ayrıca AB bu süreçte ODAÜ ile kurduğu ilişkiler vasıtasıyla uluslararası toplumun kurumaları olan diplomasi ve uluslararası hukuk kurumlarının işleyişine olumlu katkıda bulunmuştur. Bunun yanında SSCB'nin büyük güçlerin yönetimi çerçevesinde Orta ve Doğu Avrupa'da bıraktığı boşluk NATO ile birlikte kurumsal olarak doldurularak bu bölgede oluşması muhtemel bir düzensizliğin önüne

---

²⁴⁸ *Ibid.*, s. 622.

geçilmiştir. Özellikle Batı Balkan ülkeleri için geliştirilen İstikrar ve Ortaklık Süreci koşulluluğu Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlarda meydana gelen çatışma ve savaşların barışçı yollardan çözümü ve bu bölgede düzenin ve istikrarın sağlanması açısından önemlidir.

SONUÇ

Hedley Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ve Rejim Teorisi, uluslararası sistemin Realistlerin düşündüğünden daha etkin bir şekilde normatif olarak düzenlemekte olduğunu savunmaktadırlar. Her iki yaklaşımda uluslararası sistemin anarşik koşulları altında devlet davranışlarının bir takım kural ve kurumlar tarafından sınırlandırılabilceğini ve devletler arasında işbirliğinin mümkün olabileceğini kabul etmektedirler. Uluslararası ilişkiler alanında faaliyet gösteren çeşitli akademisyenler bu benzerliklerden yola çıkarak, bu iki yaklaşımın sentezinin yapılabileceğini iddia etmişlerdir. Örneğin Tom Evans ve Peter Wilson, uluslararası toplum yaklaşımının ve Rejim Teorisinin sentezlerinin yapılabileceğini, birinin zayıf olan tarafının diğeri tarafından güçlendirebileceğini belirtmektedirler.²⁴⁹ Buzan ise Bull'un uluslararası toplum yaklaşımının çok zorlanırsa rejim, daha doğrusu rejimlerin rejimi olarak kabul edilebileceğini savunmaktadır.²⁵⁰ Çalışmamızda bu iddialar ve iki yaklaşımın ihtiva ettiği benzerliklerden yola çıkılarak; Bull'un uluslararası toplum yaklaşımının ve Rejim Teorisinin bir sentezinin yapılması ve bu sentezden üretilecek bir hipotezin bölgesel bir uluslararası toplum örneği teşkil eden "Batı Uluslararası Toplumu" örneği üzerinde ampirik olarak uygulanması hedeflenmiştir.

Bull, devletler arasındaki anarşinin, bireylerden farklı olarak bir dereceye kadar tolere edilebilir düzeyde olduğunu savunur. Devletlerin bu ortamda etkileşim içine girerek oluşturduğu benzersiz ve kendine özgü yapısı olan toplumu ise

---

²⁴⁹ Evans, Wilson, "Regime Theory and", s. 351.

²⁵⁰ Buzan, "From International System to", s.327-352, içinde Mensur Akgün, "Uluslararası Rejimler", Faruk Sönmezoğlu (der.), *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, Der Yayınları, 1998, s. 20 dipnot:7.

"Anarşik Toplum" olarak adlandırır. Bull' un uluslararası toplum yaklaşımı olarak adlandırdığımız bu yaklaşımı üç esasa dayanır. İlk olarak tüm toplumlarda var olan ve temel hedefler olarak da adlandırılan ortak çıkarlar, ikinci olarak bu ortak çıkarların uygun davranış kalıplarına dönüştürülmesine rehberlik edecek kurallar ve son olarak kuralların içinde gelişeceği ve korunacağı kurumlar uluslararası toplumda var olmalıdır.

Temel hedefler olarak da adlandırılan ortak çıkarlar mülkiyet hakları, anlaşmalara sadık kalınması, şiddetin sınırlandırılması gibi tüm sosyal yapılarda var olan ortak amaçlar ile devletler toplumuna özgü olan barışın sağlanması, egemenliğin korunması, uluslararası sistemin ve uluslararası toplumun devamlılığının sağlanması amaçlarını ifade eder. Bu amaçlar doğrultusunda devlet davranışlarına rehberlik eden kuralları ise Bull üç kategoride değerlendirmektedir. Birincisi uluslararası toplumun temel kurallarıdır. İkincisi bir arada yaşamının minimum gerekliliğini sağlayan kurallar ve üçüncüsü ise işbirliğini düzenleyen kurallardır. Bu kuralların içinde gelişimini ve korunmasını sağlayan uluslararası toplumun kurumlarını ise Bull, güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçlerin yönetimi olarak sıralamıştır. Bu kurumlar belirli bir amaca yönelen ve geçici *ad hoc* düzenlemelerden veya organizasyonlardan ziyade, tarihsel derinlik sonucu normatif bir nitelik kazanmış ve özel bir alana değil, genele yönelik olan kurumlardır.

Hedley Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı kökenlerini gerçekçi düşünceden almaktadır. Bu nedenle Bull, uluslararası toplum kavramını açıklarken, uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayrımına gider. Uluslararası toplumun var

olabilmesi için uluslararası sistemin bir ön gereklilik olduğunu ve ayrıca uluslararası toplumdaki kuralların, uluslararası sistemin müsaade ettiği oranda etkili olabileceğini belirtir. Bull, uluslararası toplum kavramının düzen kavramı ile yakından ilişkili savunur. Buna göre uluslararası toplumun gelişmesi için gereken temel şart düzenin sağlanmasıdır. Düzen ise sosyal hayatın belli amaçlarını (temel hedefleri) ve değerleri gerçekleştirilmesini sağlayacak modellerdir.

Uluslararası politikanın toplumsal yönüne vurgu yapan bir diğer teori ise Rejim Teorisidir. Krasner'in tanımlamasına göre "uluslararası rejimler, uluslararası ilişkilerin belirli bir alanında, aktör beklentilerinin etrafında birleştiği (veya yakınlaştığı) açık veya örtülü prensipler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerinin bütünüdür". Rejim Teorisine göre rejimler temel değişkenler (güç ve çıkarlar) ile sonuçların arasına değişken olarak (*intervening variable*) girerek; aktör davranışlarına ve sonuçlarına etki edebilirler. Dolayısı ile rejim teorisine göre de uluslararası toplum yaklaşımında olduğu gibi devlet davranışları bir takım normatif kurallar tarafından sınırlandırılabilir. Realizm, Neoliberalizm ve Bilişselci yaklaşımların uluslararası rejimlere yaklaşımında bir takım farklılıklar bulunduğunu ikinci bölümde açıklamıştık. Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ile rejim teorisi herhangi bir şekilde ilişkilendirilecek olursa, "analiz birimi, kurumsalcılığa verilen önem, temel değişkenler, davranış modeli" gibi faktörler, göz önüne alındığında bu ilişkilendirmenin en uygun olarak Neoliberalizm ile yapılabileceği görülür. Bu doğrultuda çalışmamızın üçüncü bölümünde, Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ve Neoliberal Kurumsalcıların ortak yanları ve farklılıkları ele alınmıştır.

Çalışmamızda Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ve Rejim Teorisinin sentezini daha sağlıklı olarak yapabilmek ve iki yaklaşımın arasındaki farklılıkları minimize edebilmek için üç noktada Barry Buzan'ın görüşlerinden yararlanılmıştır. İlk olarak her ne kadar, aktör davranışları üzerindeki uluslararası sistemin etkisi Bull'un çalışmalarında açık olarak belirtilmese de Buzan, Bull' un "uluslararası sistem ve uluslararası toplum kavramlarını farklı olarak ele almasının temelinde fiziki etkileşimi, sosyal etkileşimden ayırma niyetinin yattığını"²⁵¹ savunur. Diğer bir deyişle Buzan, Bull'un uluslararası sistem yaklaşımının "devlet davranışlarının sistemdeki güç dağılımının değişimine bağlı olarak açıklanabileceğini" kabul eden bir yaklaşımı sunduğunu iddia etmektedir.²⁵² İkinci olarak gerek Neoliberallerin, gerek Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı, uluslararası politikada kurumların rolüne birinci derecede önem vermesine rağmen kurum tanımlamaları birbirinden farklıdır. Bu noktada Buzan uluslararası toplumun kurumlarını "birincil kurumlar", Rejim Teorisinin ihtiva ettiği kurumları ise "ikincil kurumlar" olarak sınıflandırır ve bu kurumları, birinci bölümde açıklanan kurucu normatif prensipler, bir arada yaşamamanın kuralları ve işbirliğini düzenleyen kurallardan oluşan üç basamaklı kurallar kategorisi ile ilişkilendirir. Buna göre tarihsel derinliği olan, genele hitap eden ve tecrübeler sonucu oluşmuş birincil kurumlar (uluslararası toplumun kurumları) ve Bull'un tanımlamasını yaptığı sosyal düzen bir arada yaşamamanın kurallarını ihtiva eden ikinci basamakta yer alırken, belirli bir alana yönelik düzenlemeleri kapsayan ikincil kurumlar (rejimler ve rejimlerle ilişkili organizasyonlar) işbirliğini düzenleyen kurallardan oluşan üçüncü basamakla ilişkilendirilmiştir. Bu yapıda birincil ve ikincil kurumlar arasında, aşağıdan yukarıya

²⁵¹ Buzan, *From International to World Society*, s.98.

²⁵² Little, "The Balance of Power", s. 105.

ve yukarıdan aşağıya etkileşim oluşmaktadır. Bu etkileşimde birincil kurumların işleyişine katkıda bulunan ikincil kurumlar, düzen açısından bir istikrar unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası sistemdeki yapısal değişikliklerin neticesinde, birincil kurumlardan özellikle güç dengesi ve büyük güçlerin yönetimi kurumlarında meydana gelmesi muhtemel değişiklikler, düzenin istikrarına olumsuz olarak etki edebilecektir. Tezimizin ana argümanı uluslararası sistemdeki yapısal değişiklikler sonucunda elastikiyetini ve etkinliğini koruyabilen ikincil kurumların (rejimlerin) değişim\dönüşüm geçirerek, birincil kurumların bıraktığı veya bırakmasının muhtemel olduğu boşluğu doldurmak suretiyle düzenin istikrarına katkıda bulunabileceğidir.

Bu argümanın ampirik olarak doğruluğunu kanıtlamak ve iki yaklaşımın arasındaki son farklılık olan “sınırları” (Tablo-2’de belirtilen) aşmak için Buzan’ın üçüncü görüşü olan bölgesel uluslararası toplum kavramına başvurulmuştur. Bu çerçevede tezimizin ana argümanı “Batı Uluslararası Toplumu” üzerinde uygulamıştır. Batı Uluslararası Toplumu, Atlantik’in iki yakasında bulunan ve siyasi sınırlar olarak Kuzey Amerika ve Avrupa’yı²⁵³ içine alan, kendilerini “Batı” olarak tanımlayan ve demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerler ile liberal ticari değerleri bünyesinde barındıran ve bu değerleri kurumsallaştırmış olan

---

²⁵³ Bu tanımlama Kuzey Amerika’da Kanada ve ABD’yi kapsamaktadır. Ancak Avrupa kıtasındaki sınırlar tam olarak tanımlanamamaktadır. AB Komisyonu Haziran 1992 tarihli Lizbon Zirvesine sunduğu raporda şu görüşlere yer vermiştir: “Avrupa hiçbir zaman resimi olarak tanımlanmamıştır. Avrupa kavramı, Avrupa kimliğini oluşturan coğrafi, tarihi ve kültürel unsurların bileşiminden meydana gelmektedir. Dolayısı ile Avrupa’nın sınırlarını çizmek mümkün değildir.” Bkz: Açıkmeşe, “Avrupa Birliğinde Genişleme”, s. 618-619.

coğrafya olarak tanımlamıştır. NATO ve AT, İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemdeki güç dağılımının neticesinde oluşmuş ve Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı Uluslararası Toplumunun iki önemli kurumu olarak faaliyet göstermişlerdir. Aynı dönemde coğrafi olarak Avrupa kıtasının içerisinde bulunan ancak değerler noktasında Batı Uluslararası Toplumuna ait olmayan, Doğu Blokuna mensup ODAÜ, büyük güçlerin yönetimi kurumu çerçevesinde SSCB'nin etki alanında bulunuyordu. Bu dönemde COMECON ve Varşova Paktı bu düzenin iki önemli kurumuydu. SSCB'nin yıkılması, Almanya'nın bütünleşmesi ve Doğu Blokunun dağılmasıyla Soğuk Savaş sona ermiş ve uluslararası sistemin güç dağılımı değişikliğe uğramıştır. Bunun neticesinde ODAÜ'de Soğuk Savaş döneminde kurulan düzen yıkılmıştır. Bu dönemde Doğu blokunun iki kurumu olan COMECON ve Varşova Paktı son bulmuş ancak bunların Batı Uluslararası Toplumundaki karşılığı olan NATO ve AT dönüşüm geçirerek etkinliğini devam ettirmiş ve bu kurumlar vasıtasıyla ODAÜ ile temas geçilerek bu bölgede SSCB'nin yıkılması sonrası oluşması muhtemel bir istikrarsızlığın önüne geçmiştir. Ayrıca NATO ve AB'nin genişleme politikaları ile ODAÜ'ye demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerler ile liberal ticari değerler kazandırılarak, bu ülkelerin Batı Uluslararası Toplumuna entegrasyonu sağlanmıştır. Bunun yanında NATO ve AB, Batı Balkanlarda yapmış oldukları faaliyetler ve kurmuş oldukları ilişkiler ile bu bölgede de birincil kurumların işleyişine katkıda bulunmaktadırlar.

Sonuç itibari ile bu dönemde etkinliğini koruyabilmiş olan Batı Uluslararası Toplumunun iki kurumu NATO ve AB, bu geçiş sürecinde ODAÜ ile kurdukları kurumsal ilişkilerle uluslararası hukuk, diplomasi ve savaş gibi birincil kurumların

işleyişine katkıda bulunmuşlar, ayrıca büyük güçlerin yönetimi SSCB'nin bu bölgedeki sorumluluklarını kurumsal olarak doldurmuşlardır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Bursa, MKM yayıncılık,2011.
- BULL, Hedley, *Anarchical Society*, New York, Palgrave, 2002.
- BUZAN Barry, *From International To World Society*, Cambridge University Press, 2004.
- DEDEOĞLU, Beril, *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Derin Yayınları, İstanbul, 2003.
- DINAN, Desmond, *Avrupa Birliği Tarihi*, Kitap Yayınevi, 2009.
- GRIFFITHS, Martin, ROACH, Steven, SALAMON Scott, *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev. CESRAN, Ankara, Nobel Yayınları, 2011.
- GÜNUĞUR, Haluk, *Avrupa Birliği*, Ankara, EKO yayını, 2007.
- HASENCLEVER Andreas, MAYER Peter, and RITTBERGER Volker, *Theories of International Regimes*, Cambridge Studies, 1997.
- KEOHANE Robert O., *After Hegemony*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1984.
- KEOHANE Robert O. and NYE, Joseph S., *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, Boston,1977.
- KINDLEBERGER, Charles, *The World in Depression 1929-39*, Berkeley, University of California Press, 1973.
- *NATO El Kitabı*, Brüksel, NATO Basın ve Enformasyon Bürosu, 2001.

- PALABİYİK, M.Serdar, YILDIZ Ali, *Avrupa Birliği*, Ankara, ODTÜ Yayıncılık,2006.
- SANDER, Oral, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara, İmge Kitabevi,2004.
- TANGÖR, Burak, *Avrupa Birliği Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2009.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, İstanbul, DER Yayınevi, 2008.
- WALTZ, Kenneth, *Theory of İnternational Politics*, Addison-Wasley Publication Group, 1979.

Makaleler

- AÇIKMEŞE, Akgün Sinem, “Avrupa Birliğinde Genişleme”, (der.) Belgin Akçay ve İlke Göçmen, *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yay., Ankara, 2012, s. 611-630.
- AKDEMİR, Erhan, “Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi”, (der.) Belgin Akçay ve İlke Göçmen, *Avrupa Birliği-Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, Seçkin Yay., Ankara, 2012, s. 35-66.
- AKGÜN, Mensur, “Uluslararası Rejimler”, (der.) Faruk Sönmezoğlu *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, Der Yayınları, 1998, s. 19-34.
- ARMSTRONG, David, “The Nature of Law in an Anarchical Society”, *The Anarchical Society in a Globalized World*, (der.) Richard Little ve John Willimas, New York, Palgrave Macmillan,2006,s.121-140.

- BULL, Hedley, "The Importance of Grotius", (der.) Hedley Bull, Benedict Kingsbury, Adam Roberts, *Hugo Grotius and International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1989, s. 65-94.
- BULL, Hedley, "Society and Anarchy in International Relations", (der.) Kai Aldersons ve Andrew Hurrell, *Hedley Bull on International Society*, London, Macmillan Press, 2000, s. 77-94.
- BURCHILL, Scott," Liberalizm", (der.) Burchill S., et. al, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çeviri: Ali Aslan, Küre Yayınları, 2012, s. 81-118.
- BUZAN, Barry, "From International System to International Society: Structural realism and regime theory meet the English School", *International Organization*, Vol 47, No 3 (Summer 1993), s. 327-352.
- BUZAN, Barry, "Rethinking Hedley Bull on the Institutions of International Society", (der.) Richard Little ve John Willimas, *The Anarchical Society in a Globalized World*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 75-96.
- BUZAN, Barry, "The English School: An Underexploited Resource in IR", *Review of International Studies*, Vol. 27, No. 3 (Jul., 2001), s. 471-488.
- ÇETİNOĞLU, Nur, "Düzen ve Adalet İkilemi Açısından Arap Baharı Çerçevesinde Türk Dış Politikası", *Spectrum: Journal of Global Studies*, Special Issue (2013), s.5-22.
- DEVLEN, Balkan, JAMES, Patrick ve ÖZDAMAR Özgür," The English School, International Relations, and Progress", *International Studies Review*, 2005, sayı 7, s. 171-197.

- DEVLEN Balkan, ÖZDAMAR, Özgür, "Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s. 43-68.
- DONNELLY, Jack, "Realizm", (der.) Burchill S., et al., *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Çeviri: Ali Aslan, Küre Yayınları, 2012, s. 49-80.
- EVANS, Tom and WILSON, Peter, "Regime Theory and The English School Of International Relations: A Comparison", *Millennium: Journal of International Studies*, 1992, Vol.21, No: 3, s. 329-351.
- HAAS, Ernst B., "Words can hurt you, or , who said what to whom about regimes", (der.) Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 23-60.
- HAGGARD, Stephan and SIMMONS, Beth A., "Theories of International Regimes", *International Organization*, 1981, Vol 41, no: 3, s.491-517.
- HALL, Ian, "Diplomacy, Anti-Diplomacy and International Society", (der.) Richard Little ve John Willimas, *The Anarchical Society in a Globalized World*, New York, Palgrave Macmillan, 2006, s.141-161.
- HURRELL, Andrew, "Foreword to the Third Edition", içinde Hedley Bull, *Anarchical Society*, New York, Palgrave, 2002, s. vii-xxiii.
- HURRELL, Andrew, "International Society and the Academic Study of Intenational Relations", (der.) Kai Aldersons, Andrew Hurrell, *Hedley Bull on International Society*, London, Macmillan Press, 2000, s. 20-53.
- JERVIS, Robert, "Security Regimes", *International Regimes*, (der.) Krasner, Cornell University Press, 1993, s. 173-194.

- KEOHANE, Robert O., "The Demand for International Regimes", (der.) Stephen Krasner, *International Regimes*, , Cornell University Press,1993, s. 141-172.
- KRASNER, Stephen D., "Regimes and the Limits of Realism: regimes as autonomous variables", (der.) Stephen Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 355-368.
- KRASNER, Stephen D., "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes As Intervening Variables", *International Organization*, Spring 1982, Vol:36 No:2, s.185-205.
- LINKLATER, Andrew, "İngiliz Okulu", (der.) Burchill S., et al *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, , Çeviri: Ali Aslan, Küre Yayınları, 2012, s. 119-150.
- LITTLE, Richard, "The Balance of Power and Great Power Management", (der.) Richard Little ve John Willimas, *The Anarchical Society in a Globalized World*, , New York, Palgrave Macmillan, 2006, s. 97-120.
- ÖZEN, Çınar, "Global Siyasal Sistem ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme", *Doğu-Batı*, Yıl:6, Sayı 24,2003,s. 275-288.
- ÖZEN, Çınar, "Neogramşiyen Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: Pax Britannica'daki Büyük Dönüşüm", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8 (Kış 2005-2006), s. 3-31.
- RUGGİE, John Gerard, "International Responses to Tecnology: Concepts and Trends", *International Organization*, 1975 Summer, Vol: 29, s. 557-583.
- STEIN, Arthur A., "Coordination and Collaboration: regimes in an anarchic world", (der.) Stephen Krasner,,*International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 1115-140.

- STİVACHTİS, Yannis A., “International Order in a Globalizing World: An Introduction”, (der.) Yannis A. Stivachtis, *International Order in a Globalizing World*, Burlington, Ashgate, 2007, s. 1-14.
- ŞÖHRET, Mesut, “Uluslararası Rejim Teorisi”, (der.) Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, İstanbul, Beta Yayınları, 2013, s. 89-112.
- YALVAÇ, Faruk, “Uluslararası İlişkiler Kuramında Anarşi Söylemi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 8, Sayı 29 (Bahar 2011), s. 71-99.
- YOUNG, Oran R., "Regime Dynamics: the Rise and the Fall of International Regimes", (der.) Stephen Krasner, *International Regimes*, Cornell University Press, 1993, s. 93-114.

Tezler

- ÖZEN, Çınar, *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonalist Teori Çerçevesinde Analizi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sos.Bil.Enst., 1998.
- YÜKSEL, Cihan, *Dışsallıklarda Kamusal Çözümler: Türkiye Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi, Sos.Bil.Enst., 2006.

İnternet Siteleri

- *NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri*, TC Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/ii-nato-ve-turkiye-nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 28.10.2013)
- KINDLEBERGER Charles, *The World in Depression 1929-39*, Chapter 14, "An Explanation of the 1929 Depression", Berkeley: University of California Pres, 1973, s.291-308. <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/depress.htm>, (Erişim Tarihi: 24.10.2013)

ÖZET

Tez, uluslararası ilişkiler teorilerinin iki farklı yaklaşımı olan ancak aralarında benzerlikler bulunan Hedley Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı ve rejim teorisinin sentezini yaparak, bu sentezden test edilebilir bir hipotez üretmeyi amaçlamıştır.

Birinci bölümde Hedley Bull'un uluslararası toplum yaklaşımı açıklanmış ve Bull'un bu yaklaşımının ağırlıklı olarak düzen kavramı ile ilişkilendirdiği tespit edilmiştir. İkinci bölümde uluslararası ilişkilerin toplumsal yönüne vurgu yapan bir teori olan rejim teorisi ele alınmış ve uluslararası rejimlerin oluşumu, istikrarı, değişimi ve aktör davranışlarına etkisi incelenmiştir. Üçüncü bölümde bu iki yaklaşımın ortak yanları ve farklılıkları ortaya konmuştur. Son bölümde ise bu iki yaklaşımın sentezi yapılarak "Batı Uluslararası Toplumunda" düzene yönelik bir istikrar analizi yapılmıştır.

ABSTRACT

The thesis has aimed to produce testable hypothesis by making a synthesis of Hedley Bull's international society approach and regime theory, both of which are distinctive approach of international relations theory.

In the first chapter, Hedley Bull's *international society* approach has been explained and deduced that Bull's this approach is heavily associated with *order* concept. In the second chapter, regime theory, the other theory which stresses the societal dimension of international relations, has been explained and the regime formation, maintenance, change and the impact of regimes on state behaviours has been examined. In the third chapter, common features and differences of these two approaches has been showed. In the final chapter, a stability analysis of "West International Society" has been made by making a synthesis of this two approach.